

ସୂଚିପତ୍ର

• ଭୂମିକା (ଛେଳେଲା)	2
• ଛେଳେଲା	3
• ବାଲକ	48

ଭୂମିଖ (ଛେଳେଲା)

ଗୋଟିଏ କାହାର କଥା ଥିଲା ଯାକି ଅନୁରୋଧ ଏହି ଛେଳେଦେର ଜନ୍ୟ କିଛି ଲିଖି । ଭାବଲୁମ ଛେଳେମାନୁଷ ରବିନ୍ଦ୍ରନାଥର କଥା ଲେଖା ଯାକ । ଚେଷ୍ଟା କରିଲୁମ ସେଇ ଅତୀତେ ପ୍ରେତଲୋକେ ପ୍ରବେଶ କରତେ । ଏଥିକାର ସଙ୍ଗେ ତାର ଅନ୍ତରବାହିରେ ମାପ ମେଲେ ନା । ତଥନକାର ପ୍ରଦୀପେ ଯତ ଛିଲ ଆଗୋ ତାର ଚେଯେ ଧୋଇଯା ଛିଲ ବେଶି । ବୁଦ୍ଧିର ଏଲାକାଯ ତଥନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାର୍ଭେ ଆରଣ୍ୟ ହ୍ୟ ନି, ସନ୍ତ୍ଵବ-ଅସନ୍ତ୍ଵବେର ସୀମାସରହିଦେର ଚିହ୍ନ ଛିଲ ପରମ୍ପର ଜଡ଼ାନୋ । ସେଇ ସମୟଟୁକୁର ବିବରଣ ଯେ ଭାଷାଯ ଗେଠେଛି ସେ ସ୍ଵଭାବତିଇ ହେବେ ସହଜ, ଯଥାସନ୍ତ୍ଵବ ଛେଳେଦେରଇ ଭାବନାର ଉପଯୁକ୍ତ । ବୟସେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଛେଳେମାନୁଷ କଳ୍ପନାଜାଲ ମନ ଥିଲେ କୁଝାଶାର ମତୋ ଯଥନ କେଟେ ଯେତେ ଲାଗଲ ତଥନକାର କାଲେର ବର୍ଣନାର ଭାଷା ବଦଳ କରି ନି କିନ୍ତୁ ଭାବଟା ଆପନିଇ ଶୈଶବକେ ଛାଡ଼ିଯେ ଗେଛେ । ଏହି ବିବରଣଟିକେ ଛେଳେବେଳାକାର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରତେ ଦେଉଯା ହ୍ୟ ନି-କିନ୍ତୁ ଶେଷକାଲେ ଏହି ଶୃତି କିଶୋର-ବୟସେର ମୁଖୋମୁଖୀ ଏସେ ପୌଛିଯେଛେ । ସେଇଥାନେ ଏକବାର ହିର ହେଯେ ଦାଁଡାଲେ ବୋକା ଯାବେ କେମନ କରେ ବାଲକେର ମନଃପ୍ରକୃତି ବିଚିତ୍ର ପାରିପାର୍ଶ୍ଵକେର ଆକଷମିକ ଏବଂ ଅପରିହାର୍ୟ ସମବାୟେ ଦ୍ରମଶ ପରିଣତ ହେଯେ ଉଠେଛେ । ସମସ୍ତ ବିବରଣଟାକେଇ ଛେଳେବେଳା ଆଖ୍ୟା ଦେଉଯାର ବିଶେଷ ସାର୍ଥକତା ଏହି ଯେ, ଛେଳେମାନୁଷେର ବୃଦ୍ଧି ତାର ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ବୃଦ୍ଧି । ଜୀବନେର ଆଦିପର୍ବେ ପ୍ରଧାନତ ସେଇଟେରଇ ଗତି ଅନୁସରଣଯୋଗ୍ୟ । ଯେ ପୋଷଣପଦାର୍ଥ ତାର ପ୍ରାଣେର ସଙ୍ଗେ ଆପନି ମେଲେ ବାଲକ ତାଇ ଚାରି ଦିକ୍ ଥିଲେ ସହଜେ ଆତ୍ମସାଂକ୍ଷେପ କରେ ଚଲେ ଏସେଛେ । ପ୍ରଚଲିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଗାଲୀ ଦ୍ୱାରା ତାକେ ମାନୁଷ କରିବାର ଚେଷ୍ଟାକେ ମେନେ ନିଯେଛେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣେଇ ।

ଏହି ବହିଟିର ବିଷୟବନ୍ଧୁର କିଛି କିଛି ଅଂଶ ପାଇଁ ଯାବେ ଜୀବନଶୃତିତେ, କିନ୍ତୁ ତାର ସ୍ଵାଦ ଆଲାଦା, ସରୋବରେର ସଙ୍ଗେ ଝରନାର ତଫାତେର ମତୋ । ସେ ହଲ କାହିଁନାହିଁ, ଏ ହଲ କାକଲି; ସେଟା ଦେଖା ଦିଚ୍ଛେ ଝୁଡ଼ିତେ ଏଟା ଦେଖା ଦିଚ୍ଛେ ଗାଛେ । ଫଲେର ସଙ୍ଗେ ଚାର ଦିକେର ଡାଲପାଲାକେ ମିଲିଯେ ଦିଯେ ପ୍ରକାଶ ପେଯେଛେ । କିଛୁକାଳ ହଲ ଏକଟା କବିତାର ବହିୟେ ଏର କିଛି କିଛି ଚେହାରା ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ, ସେଟା ପଦ୍ୟେର ଫିଲ୍ମେ । ବହିଟାର ନାମ ଛଡ଼ାର ଛବି । ତାତେ ବକୁଳି ଛିଲ କିଛି ନାବାଲକେର, କିଛି ସାବାଲକେର । ତାତେ ଖୁଶିର ପ୍ରକାଶ ଛିଲ ଅନେକଟାଇ ଛେଳେମାନୁଷ ଖେଯାଲେର । ଏ ବହିଟାତେ ବାଲଭାଷିତ ଗଦ୍ୟ ।

ଛେଲେବେଳା

୧

ଆମି ଜନ୍ମ ନିଯେଛିଲୁମ ସେକେଲେ କଲକାତାଯ। ଶହରେ ଶ୍ୟାକରାଗାଡ଼ି ଛୁଟଛେ ତଥନ ଛଡ଼ିଛଡ଼ କରେ ଧୂଲୋ ଡିଲ୍ଲିଯେ, ଦିଲ୍ଲିର ଚାବୁକ ପଡ଼ିଛେ ହାଡ଼-ବେର କରା ସୋଡ଼ାର ପିଠେ। ନା ଛିଲ ଟ୍ରୌମ, ନା ଛିଲ ବାସ, ନା ଛିଲ ମୋଟରଗାଡ଼ି। ତଥନ କାଜେର ଏତ ବେଶି ହାଁସଫାଁସାନି ଛିଲ ନା, ରଯେ ବସେ ଦିନ ଚଲତ। ବାବୁରା ଆପିସେ ଯେତେନ କସେ ତାମାକ ଟେନେ ନିଯେ ପାନ ଚିବିତେ ଚିବିତେ, କେଉ ବା ପାଲକି ଚ'ଡେ କେଉ ବା ଭାଗେର ଗାଡ଼ିତେ। ଯାଁରା ଛିଲେନ ଟାକାଓୟାଲା ତାଁଦେର ଗାଡ଼ି ଛିଲ ତକମା-ଆଁକା, ଚାମଡ଼ାର ଆଧ୍ୟୋମଟାଓୟାଲା, କୋଚବାଞ୍ଚେ କୋଚମାନ ବସତ ମାଥାଯ ପାଗାଡ଼ି ହେଲିଯେ, ଦୁଇ ଦୁଇ ସଇସ ଥାକତ ପିଛନେ, କୋମରେ ଚାମର ବାଁଧା, ହେଇଯୋ ଶବ୍ଦେ ଚମକ ଲାଗିଯେ ଦିତ ପାଯେ-ଚଲତି ମାନୁଷକେ। ମେଯେଦେର ବାହିରେ ଯାଓୟା-ଆସା ଛିଲ ଦରଜାବନ୍ଧ ପାଲକିର ହାଁପଥରାନୋ ଅନ୍ଧକାରେ, ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ିତେ ଛିଲ ଭାରି ଲଜ୍ଜା। ରୋଦବୃଷ୍ଟିତେ ମାଥାଯ ଛାତା ଉଠିତ ନା। କୋନୋ ମେଯେର ଗାୟେ ସେମିଜ, ପାଯେ ଜୁତୋ, ଦେଖିଲେ ସେଟାକେ ବଲତ ମେମସାହେବି; ତାର ମାନେ, ଲଜ୍ଜାଶରମେର ମାଥା ଖାଓୟା। କୋନୋ ମେଯେ ସଦି ହଠାତ ପଡ଼ିତ ପରପୁରୁଷେର ସାମନେ, ଫସ୍ କରେ ତାର ସୋମଟା ନାମତ ନାକେର ଡଗା ପେରିଯେ, ଜିଭ କେଟେ ଚଟ୍ କରେ ଦାଁଡ଼ାତ ସେ ପିଠ ଫିରିଯେ। ଘରେ ଯେମନ ତାଦେର ଦରଜା ବନ୍ଧ, ତେମନି ବାହିରେ ବେରବାର ପାଲକିତେଓ; ବଡୋମାନୁଷେର ବିବିଉଦେର ପାଲକିର ଉପରେ ଆରଓ ଏକଟା ଢାକା ଚାପା ଥାକତ ମୋଟା ସେଟାଟୋପେର, ଦେଖିତେ ହତ ଯେନ ଚଲତି ଗୋରହାନ। ପାଶେ ପାଶେ ଚଲତ ପିତଳେ-ବାଁଧାନୋ ଲାଠି ହାତେ ଦାରୋଯାନଜି। ଓଦେର କାଜ ଛିଲ ଦେଉଡ଼ିତେ ବସେ ବାଡ଼ି ଆଗଲାନୋ, ଦାଡ଼ି ଚୋମରାନୋ, ବ୍ୟାଙ୍କେ ଢାକା ଆର କୁଟୁମ୍ବାଡ଼ିତେ ମେଯେଦେର ପୌଛିଯେ ଦେଓୟା, ଆର ପାର୍ବଣେର ଦିନେ ଗିନ୍ଧିକେ ବନ୍ଧ ପାଲକି-ସୁନ୍ଦ ଗଙ୍ଗାଯ ଡୁବିଯେ ଆନା। ଦରଜାଯ ଫେରିଓୟାଲା ଆସତ ବାକ୍ର ସାଜିଯେ, ତାତେ ଶିଉନନ୍ଦନେରେ ଓ କିଛୁ ମୁନାଫା ଥାକତ। ଆର ଛିଲ ଭାଡ଼ାଟେ ଗାଡ଼ିର ଗାଡ଼ାଯାନ, ବଖରା ନିଯେ ବନିଯେ ଥାକତେ ଯେ ନାରାଜ ହତ ସେ ଦେଉଡ଼ିର ସାମନେ ବାଧିଯେ ଦିତ ବିଷମ ଝଗଡ଼ା। ଆମାଦେର ପାଲୋଯାନ ଜମାଦାର ସୋଭାରାମ ଥେକେ ଥେକେ ବାଁଓ କଷତ, ମୁଣ୍ଡର ଭାଁଜତ ମସ୍ତ ଓଜନେର, ବସେ ବସେ ସିନ୍ଧି ସୁଁଟି, କଥନୋ ବା କାଁଚା ଶାକ-ସୁନ୍ଦ ମୁଲୋ ଖେତ ଆରାମେ ଆର ଆମରା ତାର କାନେର କାହେ ଚୀତକାର କରେ ଉଠତୁମ “ରାଧାକୃଷ୍ଣ”; ସେ

3

ଯତଇ ହାଁ ହାଁ କରେ ଦୁ ହାତ ତୁଳତ ଆମାଦେର ଜେଦ ତତଇ ବେଡେ ଉଠିତ । ଇଷ୍ଟଦେବତାର ନାମ ଶୋନବାର ଜନ୍ୟ ଏହି ଛିଲ ତାର ଫନ୍ଦି ।

ତଥନ ଶହରେ ନା ଛିଲ ଗ୍ୟାସ, ନା ଛିଲ ବିଜଲି ବାତି; କେରୋସିନେର ଆଲୋ ପରେ ଯଥନ ଏଲ ତାର ତେଜ ଦେଖେ ଆମରା ଅବାକ । ସମ୍ବ୍ୟାବେଲାଯ ଘରେ ଘରେ ଏସେ ଜୁଲିଯେ ଯେତ ରେଡ଼ିର ତେଲେର ଆଲୋ । ଆମାଦେର ପଡ଼ିବାର ଘରେ ଜୁଲତ ଦୁଇ ସଲତେର ଏକଟା ସେଜ ।

ମାଞ୍ଚାରମଶାୟ ମିଟମିଟେ ଆଲୋଯ ପଡ଼ାତେନ ପ୍ୟାରୀ ସରକାରେର ଫାର୍ସ୍ଟ୍‌ବୁକ । ପ୍ରଥମେ ଉଠିତ ହାଇ, ତାର ପର ଆସତ ସୁମ, ତାର ପର ଚଲତ ଚୋଖ-ରଗଡ଼ାନି । ବାରବାର ଶୁନତେ ହତ, ମାଞ୍ଚାରମଶାୟେର ଅନ୍ୟ ଛାତ୍ର ସତୀନ ସୋନାର ଟୁକରୋ ଛେଲେ, ପଡ଼ାଯ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମନ, ସୁମ ପେଲେ ଚୋଖେ ନସି ଘସେ । ଆର ଆମି? ସେ କଥା ବ'ଳେ କାଜ ନେଇ । ସବ ଛେଲେର ମଧ୍ୟେ ଏକଳା ମୁଖ୍ୟ ହେଁ ଥାକବାର ମତୋ ବିଶ୍ଵି ଭାବନାତେଓ ଆମାକେ ଚେତିଯେ ରାଖିତେ ପାରତ ନା । ରାତ୍ରି ନ'ଟା ବାଜଲେ ସୁମେର ଘୋରେ ତୁଲୁ ତୁଲୁ ଚୋଖେ ଛୁଟି ପେତୁମ । ବାହିରମହଲ ଥେକେ ବାଡ଼ିର ଭିତର ଯାବାର ସରଙ୍ଗ ପଥ ଛିଲ ଖଡ଼ଖଡ଼ିର ଆବ୍ରଂ-ଦେଓୟା, ଉପର ଥେକେ ବୁଲତ ମିଟମିଟେ ଆଲୋର ଲଗ୍ଠନ । ଚଲତୁମ ଆର ମନ ବଲତ କୀ ଜାନି କିସେ ବୁଝି ପିଛୁ ଧରେଛେ । ପିଠ ଉଠିତ ଶିଉରେ । ତଥନ ଭୂତ ପ୍ରେତ ଛିଲ ଗଲ୍ପେ-ଗୁଜବେ, ଛିଲ ମାନୁଷେର ମନେର ଆନାଚେ-କାନାଚେ । କୋନ୍ ଦାସୀ କଥନ ହଠାତ ଶୁନତେ ପେତ ଶାଁକଚୁନ୍ନିର ନାକି ସୁର, ଦଢ଼ାମ କରେ ପଡ଼ତ ଆଛାଡ଼ ଥେଯେ । ଏ ମେଯେ-ଭୂତଟା ସବଚେଯେ ଛିଲ ବଦମେଜାଜି, ତାର ଲୋଭ ଛିଲ ମାଛେର ‘ପରେ । ବାଡ଼ିର ପଶ୍ଚିମ କୋଣେ ଘନ-ପାତା-ଓୟାଲା ବାଦାମଗାଛ, ତାରଇ ଡାଲେ ଏକ ପା ଆର ଅନ୍ୟ ପାଟା ତେତାଲାର କାର୍ନିସେର ‘ପରେ ତୁଲେ ଦାଁଡ଼ିଯେ ଥାକେ ଏକଟା କୋନ୍ ମୂର୍ତ୍ତି-ତାକେ ଦେଖେଛେ ବଲବାର ଲୋକ ତଥନ ବିଞ୍ଚିର ଛିଲ, ମେନେ ନେବାର ଲୋକଓ କମ ଛିଲ ନା । ଦାଦାର ଏକ ବନ୍ଧୁ ଯଥନ ଗଲ୍ପଟା ହେଁ ଉଡ଼ିଯେ ଦିତେନ ତଥନ ଚାକରରା ମନେ କରତ ଲୋକଟାର ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଏକଟୁଓ ନେଇ, ଦେବେ ଏକଦିନ ଘାଡ଼ ମଟକିଯେ, ତଥନ ବିଦ୍ୟେ ଯାବେ ବେରିଯେ । ସେ ସମୟଟାତେ ହାଓୟାଯ ହାଓୟାଯ ଆତକ୍ ଏମନି ଜାଲ ଫେଲେ ଛିଲ ଯେ, ଟେବିଲେର ନୀଚେ ପା ରାଖିଲେ ପା ସୁଡୁସୁଡୁ କରେ ଉଠିତ ।

ତଥନ ଜଗନ୍ନାଥର କଳ ବସେ ନି । ବେହରା କାଁଖେ କ'ରେ କଲସି ଭ'ରେ ମାଘ-ଫାଣ୍ଡନେର ଗଞ୍ଜାର ଜଳ ତୁଲେ ଆନତ । ଏକତଳାର ଅନ୍ଧକାର ଘରେ ସାରି ସାରି ଭରା ଥାକତ ବଡ଼ୋ ବଡ଼ୋ ଜାଲାଯ ସାରା ବଛରେ ଥାବାର ଜଳ । ନୀଚେର ତଳାଯ ସେଇ-ସବ ସ୍ୟାଂଶେତେ ଏଁଧୋ କୁଟୁରିତେ ଗା ଢାକା ଦିଯେ ଯାରା ବାସା କରେଛି କେ ନା ଜାନେ ତାଦେର ମନ୍ତ୍ର ହାଁ, ଚୋଖ ଦୁଟୋ ବୁକେ, କାନ ଦୁଟୋ କୁଲୋର ମତୋ, ପା ଦୁଟୋ

ଉଲଟୋ ଦିକେ। ସେଇ ଭୁତୁଡ଼େ ଛାଯାର ସାମନେ ଦିଯେ ସଖନ ବାଡ଼ିଭିତରେର ବାଗାନେ ଯେତୁମ, ତୋଳପାଡ଼ କରତ ବୁକେର ଭିତରଟା, ପାରେ ଲାଗାତ ତାଡ଼ା। ତଥନ ରାନ୍ତାର ଧାରେ ଧାରେ ବାଁଧାନୋ ନାଲା ଦିଯେ ଜୋଯାରେର ସମୟ ଗଞ୍ଜାର ଜଳ ଆସତ। ଠାକୁରଦାର ଆମଲ ଥେକେ ସେଇ ନାଲାର ଜଳ ବରାଦ ଛିଲ ଆମାଦେର ପୁକୁରେ। ସଖନ କପାଟ ଟେନେ ଦେଓଯା ହତ ଝରବାର କଲକଳ କରେ ଝରନାର ମତୋ ଜଳ ଫେନିଯେ ପଡ଼ିଥିଲା। ମାଛଗୁଲୋ ଉଲଟୋ ଦିକେ ସାଁତାର କାଟିବାର କସରତ ଦେଖାତେ ଚାଇତ। ଦକ୍ଷିଣେର ବାରାନ୍ଦାର ରେଲିଙ୍ ଧରେ ଅବାକ ହେଁ ତାକିଯେ ଥାକତୁମ। ଶେଷକାଳେ ଏଲ ସେଇ ପୁକୁରେର କାଳ ସନିଯେ, ପଡ଼ିଲ ତାର ମଧ୍ୟେ ଗାଡ଼ି-ଗାଡ଼ି ରାବିଶା। ପୁକୁରଟା ବୁଜେ ଯେତେଇ ପାଡ଼ାଗାଁଯେର ସବୁଜ-ଛାଯା-ପଡ଼ା ଆଯନାଟା ଯେନ ଗେଲ ସରେ। ସେଇ ବାଦାମଗାଛଟା ଏଥନ୍ତି ଦାଁଡ଼ିଯେ ଆଛେ, କିନ୍ତୁ ଅମନ ପା ଫାଁକ କରେ ଦାଁଡ଼ାବାର ସୁବିଧେ ଥାକତେଓ ସେଇ ବ୍ରକ୍ଷଦତ୍ତିର ଠିକାନା ଆର ପାଓଯା ଯାଯା ନା।

ଭିତରେ ବାଇରେ ଆଲୋ ବେଡ଼େ ଗେଛେ।

୨

ପାଲକିଖାନା ଠାକୁରମାଦେର ଆମଲେର। ଖୁବ ଦରାଜ ବହର ତାର, ନବାବି ଛାଁଦେର। ଡାଙ୍ଗ ଦୁଟୋ ଆଟ ଆଟ ଜନ ବେହାରାର କାଁଧେର ମାପେର। ହାତେ ସୋନାର କାଁକନ କାନେ ମୋଟା ମାକଡ଼ି, ଗାଁଯେ ଲାଲରଙ୍ଗେ ହାତକାଟା ମେରଜାଇ-ପରା ବେହାରାର ଦଲ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଡୋବାର ରଙ୍ଗିନ ମେଘେର ମତୋ ସାବେକ ଧନଦୌଲତେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗେଛେ ମିଲିଯେ। ଏହି ପାଲକିର ଗାଁଯେ ଛିଲ ରଙ୍ଗିନ ଲାଇନେ ଆଁକଜୋକ କାଟା, କତକ ତାର ଗେଛେ କ୍ଷୟେ, ଦାଗ ଧରେଛେ ଯେଥାନେ ସେଖାନେ, ନାରକୋଳେର ଛୋବରା ବେରିଯେ ପଡ଼େଛେ ଭିତରେର ଗଦି ଥେକେ। ଏ ଯେନ ଏକାଳେର ନାମକାଟା ଆସବାବ, ପଡ଼େ ଆଛେ ଖାତାଞ୍ଚିଖାନାର ବାରାନ୍ଦାୟ ଏକ କୋଣେ। ଆମାର ବୟସ ତଥନ ସାତ-ଆଟ ବଚ୍ଚର। ଏ ସଂସାରେ କୋନୋ ଦରକାରି କାଜେ ଆମାର ହାତ ଛିଲ ନା; ଆର ଏହି ପୁରାନୋ ପାଲକିଟାକେଓ ସକଳ ଦରକାରେର କାଜ ଥେକେ ବରଖାନ୍ତ କରେ ଦେଓଯା ହେଁବେ। ଏହିଜନ୍ୟେଇ ଓର ଉପରେ ଆମାର ଏତଟା ମନେର ଟାନ ଛିଲ। ଓ ଯେନ ସମୁଦ୍ରେ ମାଝଖାନେ ଦ୍ଵୀପ, ଆର ଆମି ଛୁଟିର ଦିନେର ରବିନ୍‌ସନ-ତୁମୋ, ବନ୍ଦ ଦରଜାର ମଧ୍ୟେ ଠିକାନା ହାରିଯେ ଚାର ଦିକେର ନଜରବନ୍ଦି ଏଡ଼ିଯେ ବସେ ଆଛି।

ତଥନ ଆମାଦେର ବାଡ଼ିଭରା ଛିଲ ଲୋକ, ଆପନ ପର କତ ତାର ଠିକାନା ନେଇ; ନାନା ମହଲେର ଚାକରଦାସୀର ନାନା ଦିକେ ହୈ ହୈ ଡାକ। ସାମନେର ଉଠୋନ ଦିଯେ ପ୍ୟାରୀଦାସୀ ଧାମା କାଁଖେ ବାଜାର କରେ ନିଯେ ଆସଛେ ତରିତରକାରି, ଦୁଖନ ବେହାରା ବାଁଖ କାଁଧେ ଗଞ୍ଜାର ଜଳ ଆନଛେ, ବାଡ଼ିର ଭିତରେ ଚଲେଛେ

ତାଁତିନି ନତୁନ-ଫ୍ୟାଶାନ-ପେଡ୍ରେ ଶାଢ଼ିର ସମ୍ବଦା କରତେ, ମାଇନେ କରା ଯେ ଦିନୁ ସ୍ୟାକରା ଗଲିର ପାଶେର ଘରେ ବ'ସେ ହାପର ଫୋଁସ ଫୋଁସ କ'ରେ ବାଡ଼ିର ଫରମାଶ ଖାଟିତ ସେ ଆସଛେ ଖାତାଞ୍ଚିଖାନାୟ କାନେ-ପାଲଖେର-କଳମ-ଗୋଜା କୈଲାସ ମୁଖୁଜେର କାହେ ପାନୋର ଦାବି ଜାନାତେ; ଉଠୋନେ ବସେ ଟଂ ଟଂ ଆଓୟାଜେ ପୁରୋନୋ ଲେପେର ତୁଳୋ ଧୂନହେ ଧୂନୁରି। ବାଇରେ କାନା ପାଲୋଯାନେର ସଙ୍ଗେ ମୁକୁନ୍ଦଲାଲ ଦାରୋଯାନ ଲୁଟୋପୁଟି କରତେ କରତେ କୁଣ୍ଡିର ପ୍ୟାଁଚ କଷହେ। ଚଟାଚଟ ଶବ୍ଦେ ଦୁଇ ପାଯେ ଲାଗାଛେ ଚାପଡ଼, ଡନ ଫେଲଛେ ବିଶ-ପ୍ରଚିଶ ବାର ଘନ ଘନ। ଭିଥିରିର ଦଲ ବସେ ଆହେ ବରାଦ ଭିକ୍ଷାର ଆଶା କ'ରେ।

ବେଳା ବେଡେ ଯାଯ, ରୋଦୁର ଓଠେ କଡ଼ା ହୟେ, ଦେଉରିତେ ଘନ୍ଟା ବେଜେ ଓଠେ; ପାଲକିର ଭିତରକାର ଦିନଟା ଘନ୍ଟାର ହିସାବ ମାନେ ନା। ସେଖାନକାର ବାରୋଟା ସେଇ ସାବେକ କାଲେର ଯଥନ ରାଜବାଡ଼ିର ସିଂହଦ୍ଵାରେ ସଭାଭଙ୍ଗେର ଡଙ୍କା ବାଜତ, ରାଜା ଯେତେନ ସ୍ନାନେ, ଚନ୍ଦନେର ଜଳେ। ଛୁଟିର ଦିନ ଦୁପୁରବେଳା ଯାଦେର ତାଁବେଦାରିତେ ଛିଲୁମ ତାରା ଖାଓୟାଦାଓୟା ସେରେ ଘୁମ ଦିଚ୍ଛେ। ଏକଳା ବସେ ଆଛି। ଚଲେଛେ ମନେର ମଧ୍ୟେ ଆମାର ଅଚଳ ପାଲକି, ହାଓୟାଯ ତୈରି ବେହାରାଣ୍ଗଲୋ ଆମାର ମନେର ନିମକ ଖେଯେ ମାନୁଷ। ଚଲାର ପଥଟା କାଟା ହୟେଛେ ଆମାରଇ ଖେଯାଲେ। ସେଇ ପଥେ ଚଲେଛେ ପାଲକି ଦୂରେ ଦୂରେ ଦେଶେ ଦେଶେ, ସେ-ସବ ଦେଶେର ବିହିପଡ଼ା ନାମ ଆମାରଇ ଲାଗିଯେ ଦେଓୟା। କଥନୋ ବା ତାର ପଥଟା ତୁକେ ପଡ଼େ ଘନ ବନେର ଭିତର ଦିଯେ। ବାଘେର ଚୋଖ ଜୁଲ୍‌ଜୁଲ୍ କରଛେ, ଗା କରଛେ ଛମ୍‌ଛମ୍। ସଙ୍ଗେ ଆହେ ବିଶ୍ଵନାଥ ଶିକାରୀ, ବନ୍ଦୁକ ଛୁଟିଲ ଦୁମ୍, ବ୍ୟାସ ସବ ଚୁପ। ତାର ପରେ ଏକ ସମୟେ ପାଲକିର ଚେହାରା ବଦଲେ ଗିଯେ ହୟେ ଓଠେ ମୟୂରପଞ୍ଜି, ଭେସେ ଚଲେ ସମୁଦ୍ରେ, ଡାଙ୍ଗା ଯାଯ ନା ଦେଖା। ଦାଁଡ଼ ପଡ଼ିତେ ଥାକେ ଛପ୍‌ଛପ୍‌ଛପ୍‌ଛପ୍, ଟେଟୁ ଉଠିତେ ଥାକେ ଦୁଲେ ଦୁଲେ ଫୁଲେ ଫୁଲେ। ମାଲ୍ଲାରା ବଲେ ଓଠେ, ସାମାଲ ସାମାଲ, ଝାଡ଼ ଉଠିଲ। ହଲେର କାହେ ଆବଦୁଲ ମାବି, ଛୁଚିଲୋ ତାର ଦାଡ଼ି, ଗୋଁଫ ତାର କାମାନୋ, ମାଥା ତାର ନେଡ଼ା। ତାକେ ଚିନି, ସେ ଦାଦାକେ ଏନେ ଦିତ ପଦ୍ମା ଥେକେ ଇଲିଶମାଛ ଆର କଚ୍ଛପେର ଡିମ।

ସେ ଆମାର କାହେ ଗଲ୍ପ କରେଛିଲ- ଏକଦିନ ମାସେର ଶେଷେ ଡିଙ୍ଗିତେ ମାଛ ଧରତେ ଗିଯିଛେ, ହଠାତ ଏଲ କାଲବୈଶାଖୀ। ଭୀଷଣ ତୁଫାନ, ନୌକା ଡୋବେ ଡୋବେ। ଆବଦୁଲ ଦାଁତେ ରଶି କାମଡେ ଧରେ ଝାଁପିଯେ ପଡ଼େ ଜଳେ, ସାଁତ୍ରେ ଉଠିଲ ଚରେ, କାହି ଧରେ ଟେନେ ତୁଲିଲ ତାର ଡିଙ୍ଗି। ଗଲ୍ପଟା ଏତ ଶିଗ୍‌ଗିର ଶେଷ ହଲ, ଆମାର ପଛନ୍ଦ ହଲ ନା। ନୌକାଟା ଡୁବିଲ ନା, ଅମନିଇ ବେଁଚେ ଗେଲ, ଏ ତୋ ଗପ୍‌ପହି ନୟ। ବାରବାର ବଲତେ ଲାଗଲୁମ “ତାର ପର” ?

ସେ ବଲଲେ, “ତାର ପର ସେ ଏକ କାଣ୍ଡ ଦେଖି, ଏକ ନେକଡ଼େ ବାଘ। ଇଯା ତାର ଗୋଫଜୋଡ଼ା। ବାଡ଼େର ସମଯେ ସେ ଉଠେଛିଲ ଓ ପାରେ ଗଞ୍ଜେର ଘାଟେର ପାକୁଡ଼ ଗାଛେ। ଦମକା ହାଓୟା ସେମନି ଲାଗଲ ଗାଛ ଭେଙେ ପଡ଼ିଲ ପଦ୍ମାୟ। ବାଘ ଭାୟା ଭେସେ ଯାଯା ଜଲେର ତୋଡ଼େ।

ଖାବି ଖେତେ ଖେତେ ଉଠିଲ ଏସେ ଚରେ। ତାକେ ଦେଖେଇ ଆମାର ରଶିତେ ଲାଗାଲୁମ ଫାଁସ। ଜାନୋଯାରଟା ଏତୋ ବଡ଼ୋ ଚୋଖ ପାକିଯେ ଦାଁଡ଼ାଳ ଆମାର ସାମନେ। ସାଁତାର କେଟେ ତାର ଜମେ ଉଠେଛେ ଖିଦେ। ଆମାକେ ଦେଖେ ତାର ଲାଲ-ଟକଟକେ ଜିଭ ଦିଯେ ନାଲ ବାରତେ ଲାଗଲ। ବାହିରେ ଭିତରେ ଅନେକ ମାନୁଷେର ସଙ୍ଗେ ତାର ଚେନାଶୋନା ହେଁ ଗେଛେ, କିନ୍ତୁ ଆବଦୁଲକେ ସେ ଚେନେ ନା। ଆମି ଡାକ ଦିଲୁମ “ଆଓ ବାଚ୍ଛା”। ସେ ସାମନେର ଦୁ ପା ତୁଲେ ଉଠିଲେ ଦିଲୁମ ତାର ଗଲାୟ ଫାଁସ ଆଟକିଯେ, ଛାଡ଼ାବାର ଜନ୍ୟ ଯତଃ ଛଟଫଟ କରେ ତତଃ ଫାଁସ ଏଂଟେ ଗିଯେ ତାର ଜିଭ ବେରିଯେ ପଡ଼େ’।

ଏଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୁନେଇ ଆମି ବ୍ୟକ୍ତ ହେଁ ବଲଲୁମ, “ଆବଦୁଲ, ସେ ମରେ ଗେଲ ନାକି”।

ଆବଦୁଲ ବଲଲେ, “ମରବେ ତାର ବାପେର ସାଧି କିମ୍ବା ନଦୀତେ ବାନ ଏସେଛେ, ବାହାଦୁରଗଞ୍ଜେ ଫିରତେ ହବେ ତୋ? ଡିଗିର ସଙ୍ଗେ ଜୁଡ଼େ ବାଘେର ବାଚ୍ଛାକେ ଦିଯେ ଶୁଣ ଟାନିଯେ ନିଲେମ ଅନ୍ତତ ବିଶ କ୍ରୋଷ ରାସ୍ତା। ଗୋଁ ଗୋଁ କରତେ ଥାକେ, ପେଟେ ଦିଇ ଦାଁଡ଼େର ଖୋଁଚା, ଦଶ-ପନ୍ଦରୋ ଘନ୍ଟାର ରାସ୍ତା ଦେଇ ଘନ୍ଟାଯ ପୌଛିଯେ ଦିଲେ। ତାର ପରେକାର କଥା ଆର ଜିଗିଗେସ କୋରୋ ନା ବାବା, ଜବାବ ମିଲବେ ନା”।

ଆମି ବଲଲୁମ, “ଆଚ୍ଛା ବେଶ, ବାଘ ତୋ ହଲ, ଏବାର କୁମିର?”

ଆବଦୁଲ ବଲଲେ, “ଜଲେର ଉପର ତାର ନାକେର ଡଗା ଦେଖେଛି ଅନେକବାର। ନଦୀର ଢାଳୁ ଡାଙ୍ଗାଯ ଲମ୍ବା ହେଁ ଶୁଯେ ସେ ସଖନ ରୋଦ ପୋହାୟ, ମନେ ହୟ ଭାରି ବିଛିରି ହାସି ହାସଛେ। ବନ୍ଦୁକ ଥାକଲେ ମୋକାବିଲା କରା ଯେତ। ଲାଇସେନ୍ସ ଫୁରିଯେ ଗେଛେ। କିନ୍ତୁ ମଜା ହଲ। ଏକଦିନ କାଁଚି ବେଦେନି ଡାଙ୍ଗାଯ ବସେ ଦା ଦିଯେ ବାଖାରି ଚାଁଚିଲେ, ତାର ଛାଗଲଛାନା ପାଶେ ବାଁଧା। କଥନ ନଦୀର ଥେକେ କୁମିରଟା ପାଠାର ଠ୍ୟାଙ୍କ ଧରେ ଜଲେ ଟେନେ ନିଯେ ଚଲଲ। ବେଦେନି ଏକେବାରେ ଲାଫ ଦିଯେ ବସଲ ତାର ପିଠେର ଉପର। ଦା ଦିଯେ ଐ ଦାନୋଗିରଗିଟିର ଗଲାୟ ପୋଁଚେର ଉପର ପୋଁଚ ଲାଗାଲ। ଛାଗଲଛାନା ଛେଡେ ଜନ୍ମଟା ଡୁବେ ପଡ଼ିଲ ଜଲେ।’

ଆମି ବ୍ୟକ୍ତ ହେଁ ବଲଲୁମ, “ତାର ପରେ?”

ଆବଦୁଲ ବଲଲେ, “ତାର ପରେକାର ଖବର ତଳିଯେ ଗେଛେ ଜଲେର ତଳାୟ, ତୁଲେ ଆନତେ ଦେଇବେ । ଆସଛେବାର ସଖନ ଦେଖା ହବେ ଚର ପାଠିଯେ ଖୋଁଜ ନିଯେ ଆସବ ।”

କିନ୍ତୁ ଆର ତୋ ସେ ଆସେ ନି, ହ୍ୟତୋ ଖୋଁଜ ନିତେ ଗେଛେ ।

ଏହି ତୋ ଛିଲ ପାଲକିର ଭିତର ଆମାର ସଫର; ପାଲକିର ବାଇରେ ଏକ-ଏକଦିନ ଛିଲ ଆମାର ମାଷ୍ଟାରି, ରେଲିଙ୍ଗୁଲୋ ଆମାର ଛାତ୍ର । ଭୟ ଥାକତ ଚୁପା । ଏକ-ଏକଟା ଛିଲ ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ, ପଡ଼ାଣ୍ଡନୋଯ କିଛୁଇ ମନ ନେଇ; ଭୟ ଦେଖାଇ ଯେ ବଡ଼ୋ ହଲେ କୁଲିଗିରି କରତେ ହବେ । ମାର ଖେଯେ ଆଗାଗୋଡ଼ା ଗାୟେ ଦାଗ ପଡ଼େ ଗେଛେ, ଦୁଷ୍ଟମି ଥାମତେ ଚାଯ ନା, କେନନା ଥାମଲେ ଯେ ଚଲେ ନା, ଖେଲା ବନ୍ଧ ହୟେ ଯାଯ । ଆରଓ ଏକଟା ଖେଲା ଛିଲ, ସେ ଆମାର କାଠେର ସିଙ୍ଗିକେ ନିଯେ । ପୂଜାୟ ବଲିଦାନେର ଗଲ୍ପ ଶୁଣେ ଠିକ କରେଛିଲୁମ ସିଙ୍ଗିକେ ବଲି ଦିଲେ ଖୁବ ଏକଟା କାଣ୍ଡ ହବେ । ତାର ପିଠେ କାଠି ଦିଯେ ଅନେକ କୋପ ଦିଯେଛି । ମନ୍ତ୍ର ବାନାତେ ହେଯେଛିଲ, ନଇଲେ ପୁଜୋ ହୟ ନା ।-

ସିଙ୍ଗିମାମା କାଟୁମ

ଆନ୍ଦିବୋସେର ବାଟୁମ

ଉଲୁକୁଟ ତୁଲୁକୁଟ ଢ୍ୟାମକୁଡ଼କୁଡ଼

ଆଖରୋଟ ବାଖରୋଟ ଖଟ ଖଟ ଖଟାସ

ପଟ ପଟ ପଟାସ ।

ଏର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରାୟ ସବ କଥାଇ ଧାର-କରା, କେବଳ ଆଖରୋଟ କଥାଟା ଆମାର ନିଜେର । ଆଖରୋଟ ଖେତେ ଭାଲୋବାସତୁମ । ଖଟାସ ଶବ୍ଦ ଥେକେ ବୋକା ଯାବେ ଆମାର ଖାଁଡ଼ାଟା ଛିଲ କାଠେର । ଆର ପଟାସ ଶବ୍ଦେ ଜାନିଯେ ଦିଚ୍ଛେ ସେ ଖାଁଡ଼ା ମଜବୁତ ଛିଲ ନା ।

୩

କାଳ ରାତିର ଥେକେ ମେଘେର କାମାଇ ନେଇ । କେବଳଇ ଚଲଛେ ବୃଷ୍ଟି । ଗାଛଗୁଲୋ ବୋକାର ମତୋ ଜରୁଷରୁ ହୟେ ରଯେଛେ । ପାଖିର ଡାକ ବନ୍ଧ । ଆଜ ମନେ ପଡ଼ିଛେ ଆମାର ଛେଲେବେଲାକାର ସନ୍ଧେବେଲା ।

ତଥନ ଆମାଦେର ଐ ସମୟଟା କାଟିତ ଚାକରଦେର ମହଲେ । ତଥନଓ ଇଂରେଜି ଶବ୍ଦେର ବାନାନ ଆର ମାନେ-ମୁଖସ୍ତର ବୁକ-ଧଡ଼ାସ ସନ୍ଧେବେଲାର ଘାଡ଼େ ଚେପେ ବସେ ନି । ସେଜଦାଦା ବଲତେନ ଆଗେ ଚାଇ ବାଂଲା

ଭାଷାର ଗାଁଥୁଣି, ତାର ପରେ ଇଂରେଜି ଶେଖାର ପତ୍ତନ। ତାଇ ସଖନ ଆମାଦେର ବୟସୀ ଇଞ୍ଚୁଲେର ସବ ପୋଡ଼ୋରା ଗଡ଼ଗଡ଼ କରେ ଆଉଡେ ଚଲେଛେ ॥ ୧୦ ॥ ୧୧ ॥ ୧୨ ॥ ଆମି ହଇ ଉପରେ, ୧୩ ॥ ୧୪ ॥ ୧୫ ॥ ୧୬ ॥ ତିନି ହନ ନୀଚେ, ତଥନେ ବି-ଏ-ଡି ବ୍ୟାଡ ଏମ-ଏ-ଡି ମ୍ୟାଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାର ବିଦେ ପୌଁଛୟ ନି।

ନବାବି ଜବାନିତେ ଚାକର-ନୋକରଦେର ମହଲକେ ତଥନ ବଲା ହତ ତୋଶାଖାନା। ଯଦିଓ ସେକେଲେ ଆମିରି ଦଶା ଥେକେ ଆମାଦେର ବାଡ଼ି ନେବେ ପଡ଼େଛିଲ ଅନେକ ନୀଚେ ତବୁ ତୋଶାଖାନା ଦଫତରଖାନା ବୈଠକଖାନା ନାମଗୁଲୋ ଛିଲ ଭିତ ଆଁକଡେ।

ସେଇ ତୋଶାଖାନାର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗେ ବଡ଼ୋ ଏକଟା ସରେ କାଁଚେର ସେଜେ ରେଡ଼ିର ତେଲେ ଆଲୋ ଜୁଲଛେ ମିଟ ମିଟ କରେ, ଗଣେଶମାର୍କା ଛବି ଆର କଲୀମାୟେର ପଟ ରଯେଛେ ଦେୟାଲେ, ତାରଇ ଆଶେପାଶେ ଟିକଟିକି ରଯେଛେ ପୋକା-ଶିକାରେ। ସରେ କୋନୋ ଆସବାବ ନେଇ, ମେଜେର ଉପରେ ଏକଥାନା ମୟଲା ମାଦୁର ପାତା।

ଜାନିଯେ ରାଖି ଆମାଦେର ଚାଲ ଛିଲ ଗରିବେର ମତୋ। ଗାଡ଼ିଘୋଡ଼ାର ବାଲାଇ ଛିଲ ନା ବଲଲେଇ ହୟ। ବାହିରେ କୋଣେର ଦିକେ ତେଁତୁଲ ଗାଛେର ତଳାୟ ଛିଲ ଚାଲାଘରେ ଏକଟା ପାଲକିଗାଡ଼ି ଆର ଏକଟା ବୁଡ଼ୋ ଘୋଡ଼ା। ପରନେର କାପଡ଼ ଛିଲ ନେହାତ ସାଦାସିଧେ। ଅନେକ ସମୟ ଲେଗେଛିଲ ପାଯେ ମୋଜା ଉଠିତେ। ସଖନ ବ୍ରଜେଶ୍‌ବରେର ଫର୍ଦ୍ ଏଡ଼ିଯେ ଜଳପାନେ ବରାଦ୍ ହଲ ପାଁତୁରୁଣ୍ଟି ଆର କଲାପାତା-ମୋଡ଼ା ମାଖନ, ମନେ ହଲ ଆକାଶ ଯେନ ହାତେ ନାଗାଳ ପାଓୟା ଗେଲ। ସାବେକ କାଲେର ବଡ଼ୋମାନୁଷ୍ଠିର ଭଗ୍ନଦଶା ସହଜେଇ ମେନେ ନେବାର ତାଲିମ ଚଲଛିଲ।

ଆମାଦେର ଏଇ ମାଦୁର-ପାତା ଆସରେ ଯେ ଚାକରଟି ଛିଲ ସର୍ଦାର ତାର ନାମ ବ୍ରଜେଶ୍‌ବର। ଚୁଲେ ଗୋଁଫେ ଲୋକଟା କାଁଚାପାକା, ମୁଖେର ଉପର ଟାନପଡ଼ା ଶୁକନୋ ଚାମଡ଼ା, ଗନ୍ତୀର ମେଜାଜ, କଡ଼ା ଗଲା, ଚିବିଯେ ଚିବିଯେ କଥା। ତାର ପୂର୍ବ ମନିବ ଛିଲେନ ଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ତ, ନାମଡାକଓୟାଲା। ସେଖାନ ଥେକେ ତାକେ ନାବତେ ହୟେଛେ ଆମାଦେର ମତୋ ହେଲାୟ-ମାନୁଷ ଛେଲେଦେର ଖବରଦାରିର କାଜେ। ଶୁନେଛି ଗ୍ରାମେର ପାଠଶାଲାଯେ ସେ ଗୁରୁଗିରି କରେଛେ। ଏଇ ଗୁରୁମଶାୟି ଭାଷା ଆର ଚାଲ ଛିଲ ତାର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ। ବାବୁରା “ବସେ ଆଛେନ” ନା ବଲେ ସେ ବଲତ “ଅପେକ୍ଷା କରେ ଆଛେନ”। ଶୁନେ ମନିବରା ହାସାହାସି କରନେନ। ଯେମନ ଛିଲ ତାର ଗୁମୋର ତେମନି ଛିଲ ତାର ଶୁଚିବାଇ। ସ୍ନାନେର ସମୟ ସେ ପୁକୁରେ ନେମେ ଉପରକାର ତେଲଭାଷା ଜଳ ଦୁଇ ହାତ ଦିଯେ ପାଁଚ- ସାତବାର ଠେଲେ ଦିଯେ ଏକେବାରେ ଝୁପ କରେ ଦିତ ଡୁବ। ସ୍ନାନେର ପର ପୁକୁର

ଥେକେ ଉଠେ ବାଗାନେର ରାସ୍ତା ଦିଯେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱର ଏମନ ଭଙ୍ଗୀତେ ହାତ ବାଁକିଯେ ଚଲତ ସେଣ କୋନୋମତେ ବିଧାତାର ଏଇ ନୋଂରା ପୃଥିବୀଟାକେ ପାଶ କାଟିଯେ ଚଲତେ ପାରଲେଇ ତାର ଜାତ ବାଁଚେ । ଚାଲଚଲନେ କୋନ୍ଟା ଠିକ, କୋନ୍ଟା ଠିକ ନୟ, ଏ ନିୟେ ଖୁବ ଝୋଁକ ଦିଯେ ସେ କଥା କହିତ । ଏ ଦିକେ ତାର ଘାଡ଼ଟା ଛିଲ କିଛୁ ବାଁକା, ତାତେ ତାର କଥାର ମାନ ବାଡ଼ତ । କିନ୍ତୁ ଓରଇ ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ଖୁତ ଛିଲ ଗୁରୁତ୍ବିରିତେ । ଭିତରେ ଭିତରେ ତାର ଆହାରେର ଲୋଭଟା ଛିଲ ଖୁବ ଚାପା । ଆମାଦେର ପାତେ ଆଗେ ଥାକତେ ଠିକମତୋ ଭାଗେ ଖାବାର ସାଜିଯେ ରାଖା ତାର ନିୟମ ଛିଲ ନା । ଆମରା ଖେତେ ବସଲେ ଏକଟି ଏକଟି କରେ ଲୁଚି ଆଲଗୋଛେ ଦୁଲିଯେ ଧରେ ଜିଜ୍ଞାସା କରତ, “ଆର ଦେବ କି ।” କୋନ୍ ଉତ୍ତର ତାର ମନେର ମତୋ ସେଟା ବୋଝା ସେତ ତାର ଗଲାର ସୁରେ । ଆମି ପ୍ରାୟଇ ବଲତୁମ, “ଚାଇ ନେ ।” ତାର ପରେ ଆର ସେ ପିଡ଼ାପିଡ଼ି କରତ ନା । ଦୁଧେର ବାଟିଟାର ‘ପରେଓ ତାର ଅସାମାଲ ରକମେର ଟାନ ଛିଲ, ଆମାର ମୋଟେ ଛିଲ ନା । ଶେଲଫ୍ ଓ ଯାଲା ଏକଟା ଆଲମାରି ଛିଲ ତାର ଘରେ । ତାର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ବଡ଼ୋ ପିତଲେର ବାଟିତେ ଥାକତ ଦୁଧ, ଆର କାଠେର ବାରକୋଶେ ଲୁଚି ତରକାରି । ବିଡ଼ାଲେର ଲୋଭ ଜାଲେର ବାଇରେ ବାତାସ ଶୁଣିକେ ଶୁଣିକେ ବେଡ଼ାତ ।

ଏମନି କରେ ଅଳ୍ପ ଖାଓଯା ଆମାର ଛେଲେବେଳା ଥେକେଇ ଦିବି ସଯେ ଗିଯେଛିଲ । ସେଇ କମ ଖାଓଯାତେ ଆମାକେ କାହିଲ କରେଛିଲ ଏମନ କଥା ବଲବାର ଜୋ ନେଇ । ସେ ଛେଲେରା ଖେତେ କସୁର କରତ ନା ତାଦେର ଚେଯେ ଆମାର ଗାୟେର ଜୋର ବେଶି ବହି କମ ଛିଲ ନା । ଶରୀର ଏତ ବିଶ୍ରୀ ରକମେର ଭାଲୋ ଛିଲ ସେ, ଇଞ୍ଚୁଲ ପାଲାବାର ଝୋଁକ ଯଥନ ହୟରାନ କରେ ଦିତ ତଥନଓ ଶରୀରେ କୋନୋରକମ ଜୁଲୁମେର ଜୋରେଓ ବ୍ୟାମୋ ଘଟାତେ ପାରତୁମ ନା । ଜୁତୋ ଜଲେ ଭିଜିଯେ ବେଡ଼ାଲୁମ ସାରାଦିନ, ସର୍ଦି ହଲ ନା । କାର୍ତ୍ତିକ ମାସେ ଖୋଲା ଛାଦେ ଶୁଯେଛି, ଚୁଲ ଜାମା ଗେଛେ ଭିଜେ, ଗଲାର ମଧ୍ୟେ ଏକଟୁ ଖୁସଖୁସାନି କାଶିରଓ ସାଡ଼ା ପାଓଯା ଯାଯ ନି । ଆର ପେଟ-କାମଡ଼ାନି ବଲେ ଭିତରେ ବଦହଜମେର ସେ ଏକଟା ତାଗିଦ ପାଓଯା ଯାଯ ସେଟା ବୁଝାତେ ପାଇ ନି ପେଟେ, କେବଳ ଦରକାରମତୋ ମୁଖେ ଜାନିଯେଛି ମାୟେର କାଛେ । ଶୁନେ ମା ମନେ ମନେ ହାସତେନ, ଏକଟୁଓ ଭାବନା କରତେନ ବଲେ ମନେ ହୟ ନି । ତବୁ ଚାକରକେ ଡେକେ ବଲେ ଦିତେନ, “ଆଚ୍ଛା ଯା, ମାଷ୍ଟାରକେ ଜାନିଯେ ଦେ, ଆଜ ଆର ପଡ଼ାତେ ହବେ ନା ।” ଆମାଦେର ସେକେଲେ ମା ମନେ କରତେନ, ଛେଲେ ମାଝେ ମାଝେ ପଡ଼ା କାମାଇ କରଲେ ଏତଇ କି ଲୋକସାନ । ଏଥନକାର ମାୟେର ହାତେ ପଡ଼ିଲେ ମାଷ୍ଟାରେର କାଛେ ତୋ ଫିରେ ସେତେଇ ହତ, ତାର ଉପରେ ଖେତେ ହତ କାନମଳା । ହୟତୋ ବା ମୁଚକି ହେସେ ଗିଲିଯେ ଦିତେନ କ୍ୟାଷ୍ଟର ଅଯେଲ । ଚିରକାଲେର ଜନ୍ୟେ ଆରାମ ହତ ବ୍ୟାମୋଟା । ଦୈବାଂ କଥନୋ ଆମାର ଜୁବ ହୟେଛେ; ତାକେ ଚକ୍ଷେଓ ଦେଖି ନି । ଡାଙ୍ଗର ଏକଟୁ ଗାୟେ

ହାତ ଦିଯେଇ ପ୍ରଥମ ଦିନେର ସ୍ୟବସ୍ଥା କରତେଣ କ୍ୟାଷ୍ଟର ଅରେଲ ଆର ଉପୋସ । ଜଳ ଖେତେ ପେତୁମ ଅଳ୍ପ ଏକଟୁ, ସେଓ ଗରମ ଜଳ । ତାର ସଙ୍ଗେ ଏଲାଚଦାନା ଚଲତେ ପାରତ । ତିନ ଦିନେର ଦିନଇ ମୌରଳା ବାହେର ବୋଲ ଆର ଗଲା ଭାତ ଉପୋସେର ପରେ ଛିଲ ଅମୃତ ।

ଜୁରେ ଭୋଗା କାକେ ବଲେ ମନେ ପଡ଼େ ନା । ମ୍ୟାଲେରିଆ ବଲେ ଶବ୍ଦଟା ଶୋନାଇ ଛିଲ ନା । ଓୟାକ-ଧରାନୋ ଓୟୁଧେର ରାଜା ଛିଲ ଐ ତେଲଟା, କିନ୍ତୁ ମନେ ପଡ଼େ ନା କୁଇନୀନ । ଗାୟେ ଫୋଡ଼ାକଟା ଛୁରିର ଆଁଚଢ଼ ପଡ଼େ ନି କୋନୋଦିନ । ହାମ ବା ଜଳବସନ୍ତ କାକେ ବଲେ ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାନି ନେ । ଶରୀରଟା ଛିଲ ଏକଞ୍ଚିଯେ ରକମେର ଭାଲୋ । ମାୟେରା ଯଦି ଛେଲେଦେର ଶରୀର ଏତଟା ନୀରଙ୍ଗୀ ରାଖତେ ଚାନ ଯାତେ ମାଷ୍ଟାରେର ହାତ ଏଡ଼ାତେ ନା ପାରେ ତା ହଲେ ବ୍ରଜେଶ୍ୱରେର ମତୋ ଚାକର ଖୁଁଜେ ବେର କରବେନ । ଖାବାର-ଖରଚାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେଇ ସେ ବାଁଚାବେ ଡାକ୍ତର-ଖରଚା; ବିଶେଷ କରେ ଏଇ କଲେର ଜାତାର ମୟଦା ଆର ଏଇ ଭେଜାଲ ଦେଓୟା ଘି-ତେଲେର ଦିନେ । ଏକଟା କଥା ମନେ ରାଖା ଦରକାର, ତଥନ୍ତି ବାଜାରେ ଚକୋଲେଟ ଦେଖା ଦେଯ ନି । ଛିଲ ଏକ ପଯସା ଦାମେର ଗୋଲାପି-ରେଉଡ଼ି । ଗୋଲାପି ଗନ୍ଧେର ଆମେଜଦେଓୟା ଏଇ ତିଲେ-ଢାକା ଚିନିର ଡ୍ୟାଲା ଆଜଓ ଛେଲେଦେର ପକେଟ ଚଟଚଟେ କ'ରେ ତୋଳେ କିନା ଜାନି ନେ – ନିଶ୍ଚଯାଇ ଏଖନକାର ମାନୀ ଲୋକେର ଘର ଥେକେ ଲଜ୍ଜାଯ ଦୌଡ଼ ମେରେଛେ । ସେଇ ଭାଜା ମସଲାର ଠୋଙ୍ଗ ଗେଲ କୋଥାଯ । ଆର ସେଇ ସନ୍ତା ଦାମେର ତିଲେ ଗଜା? ସେ କି ଏଖନ୍ତି ଟିକେ ଆଛେ । ନା ଥାକେ ତୋ ତାକେ ଫିରିଯେ ଆନାର ଦରକାର ନେଇ ।

ବ୍ରଜେଶ୍ୱରେର କାହେ ସନ୍ନେବେଲାଯ ଦିନେ ଦିନେ ଶୁନେଛି କୃତ୍ତିବାସେର ସାତକାଣ ରାମାଯଣଟା । ସେଇ ପଡ଼ାର ମାଝେ ମାଝେ ଏସେ ପଡ଼ତ କିଶୋରୀ ଚାଟୁଜ୍ୟ । ସମସ୍ତ ରାମାଯଣେର ପାଁଚାଲି ଛିଲ ସୁରସମେତ ତାର ମୁଖସ୍ତ । ସେ ହଠାତ ଆସନ ଦଖଲ କରେ କୃତ୍ତିବାସକେ ଛାପିଯେ ଦିଯେ ହୁ ହୁ କରେ ଆଉଡ଼ିଯେ ଯେତ ତାର ପାଁଚାଲିର ପାଲା । ଓରେ ରେ ଲକ୍ଷଣ, ଏ କୀ ଅଲକ୍ଷଣ, ବିପଦ ଘଟେଛେ ବିଲକ୍ଷଣ । ତାର ମୁଖେ ହାସି, ମାଥାର ଟାକ ଝକ କରଛେ, ଗଲା ଦିଯେ ଛଡ଼ା-କାଟା ଲାଇନେର ଝରନା ସୁର ବାଜିଯେ ଚଲଛେ, ପଦେ ପଦେ ଶବ୍ଦେର ମିଳଣ୍ଗଲୋ ବେଜେ ଓଠେ ଯେନ ଜଲେର ନିଚେକାର ନୁଡ଼ିର ଆଓୟାଜ । ସେଇ ସଙ୍ଗେ ଚଲତ ତାର ହାତ ପା ନେଡେ ଭାବ-ବାଂଲାନୋ । କିଶୋରୀ ଚାଟୁଜ୍ୟର ସବଚେଯେ ବଡ଼ା ଆପସୋସ ଛିଲ ଏଇ ଯେ, ଦାଦାଭାଇ ଅର୍ଥାତ କିନା ଆମି, ଏମନ ଗଲା ନିଯେ ପାଁଚାଲିର ଦଲେ ଭରତି ହତେ ପାରଲୁମ ନା । ପାରଲେ ଦେଶେ ଯା-ହୟ ଏକଟା ନାମ ଥାକତ ।

ରାତ ହୟେ ଆସତ, ମାଦୁର-ପାତା ବୈଠକ ଯେତ ଭେଣେ। ଭୂତେର ଭୟ ଶିରଦାଁଡାର ଉପର ଚାପିଯେ ଚଲେ ଯେତୁମ ବାଡ଼ିର ଭିତରେ ମାୟେର ସରେ। ମା ତଥନ ତାଁର ଖୁଡ଼ିକେ ନିଯେ ତାସ ଖେଳଛେନ। ପଂଖେର-କାଜ-କରା ଘର ହାତିର ଦାଁତେର ମତୋ ଚକଚକେ, ମନ୍ତ୍ର ତଙ୍କପୋଶେର ଉପର ଜାଜିମ ପାତା। ଏମନ ଉତ୍ପାତ ବାଧିଯେ ଦିତୁମ ଯେ ତିନି ହାତେର ଖେଲା ଫେଲେ ଦିଯେ ବଲତେନ, “ଜୁଲାତନ କରଲେ, ଯାଓ ଖୁଡ଼ି, ଓଦେର ଗଲ୍ପ ଶୋନାଓ ଗେ।’ ଆମରା ବାଇରେର ବାରାନ୍ଦାଯ ସାତିର ଜଲେ ପା ଧୁଯେ ଦିଦିମାକେ ଟେନେ ନିଯେ ବିଛାନାଯ ଉଠିତୁମ। ସେଖାନେ ଶୁରୁ ହତ ଦୈତ୍ୟପୁରୀ ଥେକେ ରାଜକନ୍ୟାର ସୁମ ଭାଙ୍ଗିଯେ ଆନାର ପାଲା। ମାଝାଖାନେ ଆମାରଇ ସୁମ ଭାଙ୍ଗାଯ କେ। ରାତେର ପ୍ରଥମ ପହରେ ଶେଯାଲ ଉଠିତ ଡେକେ। ତଥନେ ଶେଯାଲ-ଡାକା ରାତ କଲକାତାର କୋନୋ କୋନୋ ପୁରୋନୋ ବାଡ଼ିର ଭିତରେ ନୀଚେ ଫୁକରେ ଉଠିତ।

8

ଆମରା ଯଥନ ଛୋଟୋ ଛିଲୁମ ତଥନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଲାଯ କଲକାତା ଶହର ଏଖନକାର ମତୋ ଏତ ବେଶି ସଜାଗ ଛିଲ ନା। ଏଖନକାର କାଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଲୋର ଦିନଟା ଯେମନି ଫୁରିଯେଛେ ଅମନି ଶୁରୁ ହୟେଛେ ବିଜଳି ଆଲୋର ଦିନ। ସେ ସମୟଟାତେ ଶହରେ କାଜ କମ କିନ୍ତୁ

ବିଶ୍ରାମ ନେଇ। ଉନ୍ନୁନେ ଯେନ ଜୁଲା କାଠ ନିଭେଛେ ତବୁ କଯଲାଯ ର଱େଛେ ଆଣ୍ଟନ। ତେଲକଲ ଚଲେ ନା, ଷିମାରେର ବାଁଶି ଥେମେ ଥାକେ, କାରଖାନାଘର ଥେକେ ମଜୁରେର ଦଲ ବେରିଯେ ଗେଛେ, ପାଟେର-ଗାଁଟ-ଟାନା ଗାଡ଼ିର ମୋଷଙ୍ଗଲୋ ଗେଛେ ଟିନେର ଚାଲେର ନୀଚେ ଶହରେ ଗୋଷ୍ଠେ। ସମସ୍ତ ଦିନ ଯେ ଶହରେ ମାଥା ଛିଲ ନାନା ଚିନ୍ତାଯ ତେତେ ଆଣ୍ଟନ, ଏଖନେ ତାର ନାଡ଼ିଙ୍ଗଲୋ ଯେନ ଦବ ଦବ କରଛେ। ରାତ୍ରାର ଦୁ ଧାରେ ଦୋକାନଙ୍ଗଲୋତେ କେନାବେଚା ତେମନି ଆଛେ, କେବଳ ସାମାନ୍ୟ କିଛୁ ଛାଇ-ଚାପା। ରକମ-ବେରକମେର ଗୋଙ୍ଗାନି ଦିତେ ଦିତେ ହାଓୟାଗାଡ଼ି ଛୁଟେଛେ ଦଶ ଦିକେ; ତାଦେର ଦୌଡ଼େର ପିଛନେ ଗରଜେର ଠେଲା କମ।

ଆମାଦେର ସେକାଲେ ଦିନ ଫୁରଲେ କାଜକର୍ମେର ବାଡ଼ି ଭାଗ ଯେନ କାଲୋ କମ୍ବଲ ମୁଡ଼ି ଦିଯେ ଚୁପଚାପ ଶୁଯେ ପଡ଼ିତ ଶହରେର ବାତି-ନେବାନୋ ନୀଚେର ତଳାଯ। ସରେ- ବାଇରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆକାଶ ଥମ ଥମ କରତ। ଇଡେନ ଗାର୍ଡନେ ଗଞ୍ଜାର ଧାରେ ଶୌଖିନଦେର ହାଓୟା ଖାଇଯେ ନିଯେ ଫେରବାର ଗାଡ଼ିତେ ସହିସଦେର ହୈ ହୈ ଶବ୍ଦ ରାତ୍ରା ଥେକେ ଶୋନା ଯେତ। ଚୈନ୍-ବୈଶାଖ ମାସେ ରାତ୍ରାଯ ଫେରିଓୟାଲା ହେଁକେ ଯେତ “ବରୀଫ”। ହାଁଡିତେ ବରଫ-ଦେଓୟା ନୋନତା ଜଲେ ଛୋଟୋ ଛୋଟୋ ଟିନେର ଢାଙ୍ଗେ ଥାକତ ଯାକେ ବଲା ହୋତ କୁଲଫିର ବରଫ, ଏଖନ ଯାକେ ବଲେ ଅଇସ କିଂବା ଆଇସକ୍ରିମ। ରାତ୍ରାର ଦିକେର ବାରାନ୍ଦାଯ ଦାଁଡ଼ିଯେ ସେଇ ଡାକେ ମନ କୀ ରକମ କରତ ତା ମନଇ ଜାନେ। ଆର-ଏକଟା ହାଁକ ଛିଲ “ବେଲଫୁଲ”। ବସନ୍ତକାଲେର

12

କେହି ମାଲୀଦେର ଫୁଲେର ଝୁଡ଼ିର ଖବର ଆଜ ନେଇ, କେନ ଜାନି ନେ । ତଥନ ବାଡ଼ିତେ ମେଯେଦେର ଖୋଁପା ଥେକେ ବେଳଫୁଲେର ଗୋଡ଼େ ମାଲାର ଗନ୍ଧ ଛଡ଼ିଯେ ଯେତ ବାତାସେ । ଗା ଧୂତେ ଯାବାର ଆଗେ ଘରେର ସାମନେ ବସେ ସମୁଖେ ହାତ-ଆୟନା ରେଖେ ମେଯେରା ଚୁଲ ବାଁଧିତ । ବିନୁନି-କରା ଚୁଲେର ଦଢ଼ି ଦିଯେ ଖୋଁପା ତୈରି ହତ ନାନା କାରିଗରିତେ । ତାଦେର ପରନେ ଛିଲ ଫରାସଡାଙ୍ଗର କାଲାପେଡ଼େ ଶାଡ଼ି, ପାକ ଦିଯେ କୁଁଚକିଯେ ତୋଳା । ନାପତିନି ଆସତ, ଝାମା ଦିଯେ ପା ଘସେ ଆଲତା ପରାତ । ମେଯେମହଲେ ତାରାଇ ଲାଗତ ଖବର-ଚାଲାଚାଲିର କାଜେ । ଟ୍ରାମେର ପାଯଦାନେର ଉପଡ଼ ଭିଡ଼ କରେ କଲେଜ ଆର ଆପିସ ଫେରାର ଦଲ ଫୁଟବଳ ଖେଳାର ମୟଦାନେ ଛୁଟିତ ନା । ଫେରବାର ସମୟ ତାଦେର ଭିଡ଼ ଜମତ ନା ସିନେମାହଲେର ସାମନେ । ନାଟକ-ଅଭିନ୍ୟେର ଏକଟା ଫୁତି ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ, କିନ୍ତୁ କୀ ଆର ବଲବ, ଆମରା ସେ-ସମୟେ ଛିଲୁମ ଛେଳେମାନୁଷ ।

ତଥନ ବଡ଼ୋଦେର ଆମୋଦେ ଛେଳେରା ଦୂର ଥେକେଓ ଭାଗ ବସାତେ ପେତ ନା । ଯଦି ସାହସ କରେ କାହାକାହି ଯେତୁମ ତା ହଲେ ଶୁଣନ୍ତେ ହତ “ଯାଓ ଖେଳା କର ଗେ”, ଅଥଚ ଛେଳେରା ଖେଳାଯ ଯଦି ଉଚିତମତୋ ଗୋଲ କରତ ତା ହଲେ ଶୁଣନ୍ତେ ହତ “ଚୁପ କରୋ” । ବଡ଼ୋଦେର ଆମୋଦ-ଆହ୍ଲାଦ ସବସମୟ ଖୁବ ଯେ ଚୁପଚାପେ ସାରା ହତ ତା ନୟ । ତାଇ ଦୂର ଥେକେ କଖନୋ କଖନୋ ଝରନାର ଫେନାର ମତୋ ତାର କିଛୁ କିଛୁ ପଡ଼ତ ଛିଟକିଯେ ଆମାଦେର ଦିକେ । ଏ ବାଡ଼ିର ବାରାନ୍ଦାୟ ଝୁକେ ପଡ଼େ ତାକିଯେ ଥାକତୁମ, ଦେଖତୁମ ଓ ବାଡ଼ିର ନାଚଘର ଆଲୋୟ ଆଲୋମୟ । ଦେଉରିର ସାମନେ ବଡ଼ୋ ବଡ଼ୋ ଜୁଡ଼ିଗାଡ଼ି ଏସେ ଜୁଟେଛେ । ସଦର ଦରଜାର କାହ ଥେକେ ଦାଦାଦେର କେଉ କେଉ ଅତିଥିଦେର ଉପରେ ଆଗିଯେ ନିଯେ ଯାଚେନ । ଗୋଲାପପାଶ ଥେକେ ଗାୟେ ଗୋଲାପଜଳ ଛିଟିଯେ ଦିଚ୍ଛେନ, ହାତେ ଦିଚ୍ଛେନ ଛୋଟୋ ଏକଟି କରେ ତୋଡ଼ା । ନାଟକେର ଥେକେ କୁଳୀନ ମେଯେର ଫୁଁପିଯେ କାନ୍ନା କଖନୋ କଖନୋ କାନେ ଆସେ, ତାର ମର୍ମ ବୁଝାତେ ପାରି ନେ । ବୋବାର ଇଚ୍ଛେଟା ହୟ ପ୍ରବଳ । ଖବର ପେତୁମ ଯିନି କାଁଦତେନ ତିନି କୁଳୀନ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ତିନି ଆମାର ଭଗ୍ନୀପତି । ତଥନକାର ପରିବାରେ ଯେମନ ମେଯେ ଆର ପୁରୁଷ ଛିଲ ଦୁଇ ସୀମାନ୍ୟ ଦୁଇ ଦିକେ, ତେମନି ଛିଲ ଛୋଟୋରା ଆର ବଡ଼ୋରା । ବୈଠକଖାନାୟ ଝାଡ଼-ଲଞ୍ଛନେର ଆଲୋୟ ଚଲଛେ ନାଚଗାନ, ଗୁଡ଼ଗୁଡ଼ି ଟାନଛେନ ବଡ଼ୋର ଦଲ, ମେଯେରା ଲୁକନୋ ଥାକତେନ ଝାରୋଖାର ଓ ପାରେ, ଚାପା ଆଲୋୟ ପାନେର ବାଟା ନିଯେ, ମେଯେରା ବାଇରେର ମେଯେରା ଏସେ ଜମତେନ, ଫିସ୍ଫିସ କରେ ଚଲତ ଗେରଙ୍ଗାଲିର ଖବର । ଛେଳେରା ତଥନ ବିଛାନାୟ । ପିଯାରୀ କିଂବା ଶଂକରୀ ଗଲ୍ପ ଶୋନାଛେ, କାନେ ଆସଛେ-

“ଜୋଛନାୟ ଯେନ ଫୁଲ ଫୁଟେଛେ-‘

ଆମାଦେର ସମୟକାର କିଛୁ ପୂର୍ବେ ଧନୀଘରେ ଛିଲ ଶଖେର ଯାତ୍ରାର ଚଳନ। ମିହିଗଲାଓୟାଲା ଛେଲେଦେର ବାଛାଇ କରେ ନିଯେ ଦଲ ବାଁଧାର ଧୂମ ଛିଲ। ଆମାର ମେଜକାକାୟ ଛିଲେନ ଏଇରକମ ଏକଟି ଶଖେର ଦଲେର ଦଲପତି। ପାଲା ରଚନା କରବାର ଶକ୍ତି ଛିଲ ତାଁର, ଛେଲେଦେର ତୈରି କରେ ତୋଲବାର ଉତ୍ସାହ ଛିଲ। ଧନୀଦେର ଘରପୋଷା ଏହି ଯେମନ ଶଖେର ଯାତ୍ରା ତେମନି ବ୍ୟାବସାଦାରୀ ଯାତ୍ରା ନିଯେଓ ବାଂଲାଦେଶେର ଛିଲ ଭାରି ନେଶା। ଏ ପାଡ଼ାୟ ଓ ପାଡ଼ାୟ ଏକ-ଏକଜନ ନାମଜାଦା ଅଧିକାରୀର ଅଧୀନେ ଯାତ୍ରାର ଦଲ ଗଜିଯେ ଉଠିତ। ଦଲକର୍ତ୍ତା ଅଧିକାରୀରା ସବାଇ ସେ ଜାତେ ବଡ଼ୋ କିଂବା ଲେଖାପଡ଼ାୟ ଏମନ-କିଛୁ ତା ନୟ। ତାରା ନାମ କରେଛେ ଆପନ କ୍ଷମତାୟ। ଆମାଦେର ବାଡିତେ ଯାତ୍ରାଗାନ ହେଁବେଳେ ମାଝେ ମାଝେ। କିନ୍ତୁ ରାନ୍ତା ନେଇ, ଛିଲୁମ ଛେଲେମାନୁଷ୍ଠାନ। ଆମି ଦେଖିବେ ପେଯେଛି ତାର ଗୋଡ଼ାକାର ଜୋଗାଡ଼୍ୟନ୍ତର। ବାରାନ୍ଦା ଜୁଡ଼େ ବସେ ଗେଛେ ଦଲବଳ, ଚାରି ଦିକେ ଉଠିବେ ତାମାକେର ଧୌଁୟା। ଛେଲେଗୁଲୋ ଲସ୍ବା-ଚୁଲ-ଓୟାଲା, ଚୋଖେ-କାଲି-ପଡ଼ା, ଅଲ୍ପ ବୟାସେ ତାଦେର ମୁଖ ଗିଯେବେଳେ ପେକେ। ପାନ ଖେଯେ ଖେଯେ ଠୋଟ୍ଟ ଗିଯେବେଳେ କାଳୋ ହେଁବେ। ସାଜଗୋଜେର ଆସବାବ ଆହେ ରଙ୍ଗକରା ଟିନେର ବାକ୍ସୋଯା। ଦେଉଡ଼ିର ଦରଜା ଖୋଲା, ଉଠେନେ ପିଲ ପିଲ କରେ ଚୁକେ ପଡ଼ିବେ ଲୋକେର ଭିଡ଼। ଚାର ଦିକେ ଟଗବଗ କରେ ଆଓୟାଜ ଉଠିବେ, ଛାପିଯେ ପଡ଼ିବେ ଗଲି ପେରିଯେ ଚିତ୍ପୁରେର ରାନ୍ତାୟ। ରାତ୍ରି ହବେ ନଟା, ପାଯରାର ପିଠେର ଉପର ବାଜପାଖିର ମତୋ ହଠାତ୍ ଏସେ ପଡ଼େ ଶ୍ୟାମ, କଡ଼ା-ପଡ଼ା ଶକ୍ତ ହାତେର ମୁଠି ଦିଯେ ଆମାର କନୁଇ ଧରେ ବଲେ, “ମା ଡାକଛେ, ଚଲୋ ଶୋବେ ଚଲୋ।’ ଲୋକେର ସାମନେ ଏହି ଟାନାହେଁଚଡ଼ାୟ ମାଥା ହେଁଟ ହେଁବେ ଯେତ, ହାର ମେନେ ଚଲେ ଯେତୁମ ଶୋବାର ଘରେ। ବାଇରେ ଚଲିବେ ହାଁକଡ଼ାକ, ବାଇରେ ଜୁଲିବେ ବାଡ଼ଳଗୁଡ଼ନ, ଆମାର ଘରେ ସାଡ଼ାଶବ୍ଦ ନେଇ, ପିଲସୁଜେର ଉପର ଟିମ ଟିମ କରିବେ ପିତଲେର ପ୍ରଦୀପ। ସୁମେର ଘୋରେ ମାଝୋ-ମାଝୋ ଶୋନା ଯାଚେ ନାଚେର ତାଲ ସମେ ଏସେ ଠେକତେଇ ଝମାବାମ କରତାଳ।

ସବ-ତାତେ ମାନା କରାଟାଇ ବଡ଼ୋଦେର ଧର୍ମ। କିନ୍ତୁ ଏକବାର କୀ କାରଣେ ତାଁଦେର ମନ ନରମ ହେଁବିଲ, ଭୁମ ବେରଲ, ଛେଲେରାଓ ଯାତ୍ରା ଶୁନିବେ ଯାବେ। ଛିଲ ନଳଦମୟନ୍ତୀର ପାଲା। ଆରନ୍ତ ହବାର ଆଗେ ରାତ ଏଗାରୋଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଛାନାୟ ଛିଲୁମ ସୁମିଯେ। ବାରବାର ଭରସା ଦେଓୟା ହଲ, ସମୟ ହଲେଇ ଆମାଦେର ଜାଗିଯେ ଦେଓୟା ହବେ। ଉପରଓୟାଲାଦେର ଦନ୍ତର ଜାନି, କଥା କିଛୁତେଇ ବିଶ୍ୱାସ ହେଁବେ ନା, କେନନା ତାଁରା ବଡ଼ୋ ଆମରା ଛୋଟୋ।

ସେ ରାତ୍ରେ ନାରାଜ ଦେହଟାକେ ବିଛାନାୟ ଟେଣେ ନିଯେ ଗେଲୁମ। ତାର ଏକଟା କାରଣ, ମା ବଲଲେନ ତିନି ସ୍ଵୟଂ ଆମାକେ ଜାଗିଯେ ଦେବେନ, ଆର-ଏକଟା କାରଣ ନଟାର ପରେ ନିଜେକେ ଜାଗିଯେ ରାଖିତେ ବେଶ-ଏକଟୁ ଠେଲାଠେଲିର ଦରକାର ହତ। ଏକ ସମୟେ ଘୁମ ଥେକେ ଉଠିଯେ ଆମାକେ ନିଯେ ଆସା ହଲ ବାଇରେ। ଚୋଖେ ଧାଁଧା ଲେଗେ ଗେଲ। ଏକତଳାୟ ଦୋତଳାୟ ରଣ୍ଡିନ ବାଡ଼ିଲଞ୍ଛନ ଥେକେ ଝିଲିମିଲି ଆଲୋ ଠିକରେ ପଡ଼ିଛେ ଚାର ଦିକେ, ସାଦା ବିଛାନୋ ଚାଦରେ ଉଠେନଟା ଚୋଖେ ଠେକିଛେ ମ୍ତ୍ତ। ଏକ ଦିକେ ବସେ ଆଛେନ ବାଡ଼ିର କର୍ତ୍ତାରା ଆର ଯାଁଦେର ଡେକେ ଆନା ହେଁବେଳେ। ବାକି ଜାୟଗାଟା ଯାର ଖୁଶି ଯେଥାନ ଥେକେ ଏସେ ଭରାଟ କରେଛେ। ଥିଯେଟରେ ଏସେଛିଲେନ ପେଟେ-ସେନାର-ଚେନ-ବୋଲାନୋ ନାମଜାଦାର ଦଲ, ଆର ଏହି ଯାତ୍ରାର ଆସରେ ବଡ଼ୋୟ ଛୋଟୋୟ ଘେଁଷାଘେଁଷି। ତାଦେର ବେଶିର ଭାଗ ମାନୁଷଙ୍କ, ଭଦ୍ରଲୋକେରା ଯାଦେର ବଲେ ବାଜେ ଲୋକ। ତେମନି ଆବାର ପାଲାଗାନଟା ଲେଖାନୋ ହେଁବେଳେ ଏମନ-ସବ ଲିଖିଯେ ଦିଯେ ଯାରା ହାତ ପାକିଯେଛେ ଖାଗଡ଼ା କଲମେ, ଯାରା ଇଂରେଜି କପିବୁକେର ମକ୍ଷମୋ କରେ ନି। ଏର ସୁର, ଏର ନାଚ, ଏର ସବ ଗଲ୍ପ ବାଂଲାଦେଶେର ହାଟ ଘାଟ ମାଠେର ପଯଦା-କରା; ଏର ଭାଷା ପଞ୍ଚିତମଶାୟ ଦେନ ନି ପାଲିଶ କରେ।

ସଭାଯ ସବୁ ଦାଦାଦେର କାହେ ଏସେ ବସଗୁମ, ରୁମାଲେ କିଛୁ କିଛୁ ଟାକା ବେଁଧେ ଆମାଦେର ହାତେ ଦିଯେ ଦିଲେନ। ବାହବା ଦେବାର ଠିକ ଜାୟଗାଟାତେ ଏ ଟାକା ଛୁଡେ ଦେଓଯା ଛିଲ ରୀତି। ଏତେ ଯାତ୍ରାଓୟାଲାର ଛିଲ ଉପରି ପାଓନା, ଆର ଗୃହସ୍ତର ଛିଲ ଖୋଶନାମ।

ରାତ ଫୁରୋତ, ଯାତ୍ରା ଫୁରୋତେ ଚାଇତ ନା। ମାଝାଖାନେ ନେତିଯେ-ପଡ଼ା ଦେହଟାକେ ଆଡ଼କୋଳା କରେ କେ ଯେ କୋଥାଯ ନିଯେ ଗେଲ ଜାନତେଓ ପାରି ନି। ଜାନତେ ପାରଲେ ସେ କି କମ ଲଜ୍ଜା। ଯେ ମାନୁଷ ବଡ଼ୋଦେର ସମାନ ସାରେ ବସେ ବକଶିଶ ଦିଚ୍ଛେ ଛୁଡେ, ଉଠେନସୁନ୍ଦ ଲୋକେର ସାମନେ ତାକେ କିନା ଏମନ ଅପମାନ। ଘୁମ ସବୁ ତାଙ୍ଗି ଦେଖି ମାଯେର ତକ୍ତପୋଶେ ଶୁଯେ ଆଛି। ବେଳା ହେଁବେଳେ ବିସ୍ତର, ଝାଁ ଝାଁ କରଛେ ରୋଦୁର। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଠେ ଗେଛେ ଅଥଚ ଆମି ଉଠି ନି, ଏ ଘଟେ ନି ଆର କୋନଦିନ।

ଶହରେ ଆଜକାଳ ଆମୋଦ ଚଲେ ନଦୀର ସ୍ନୋତେର ମତୋ। ମାବୋ-ମାବୋ ତାର ଫାଁକ ନେଇ। ରୋଜଇ ଯେଥାନେ-ସେଥାନେ ସବୁ-ତଥନ ସିନେମା, ଯେ ଖୁଶି ତୁକେ ପଡ଼ିଛେ ସାମାନ୍ୟ ଖରଚେ। ସେକାଳେ ଯାତ୍ରାଗାନ ଛିଲ ଯେନ ଶୁକନ୍ତୋ ଗାନ୍ଧେ କୋଶ-ଦୁକୋଶ ଅନ୍ତର ବାଲି ଖୁଡେ ଜଳ ତୋଳା। ଘନ୍ଟା କରେକ ତାର ମେଯାଦ, ପଥେର ଲୋକ ହୃଦୀ ଏସେ ପଡ଼େ, ଆଁଜଳା ଭରେ ତେଷ୍ଟା ନେଯ ମିଟିଯେ।

ଆଗେକାର କାଳଟା ଛିଲ ସେଣ ରାଜପୁତ୍ରର । ମାଝେ-ମାଝେ ପାଲପାର୍ବଣେ ଯଥନ ମର୍ଜି ହତ ଆପନ ଏଲେକାଯ କରତ ଦାନ-ଖ୍ୟରାତ । ଏଥନକାର କାଳ ସଦାଗରେର ପୁତ୍ରର, ହରେକ ରକମେର ଝକଝକେ ମାଲ ସାଜିଯେ ବସେଛେ ସଦର ରାଷ୍ଟ୍ରାର ଚୌମାଥାୟ । ବଡ଼ୋ ରାଷ୍ଟ୍ରା ଥେକେ ଖଦ୍ଦେର ଆସେ, ଛୋଟୋ ରାଷ୍ଟ୍ରା ଥେକେଓ ।

୬

ଚାକରଦେର ବଡ଼ୋକର୍ତ୍ତା ବ୍ରଜେଶ୍ୱର । ଛୋଟୋକର୍ତ୍ତା ସେ ଛିଲ ତାର ନାମ ଶ୍ୟାମ- ବାଡ଼ି ଯଶୋରେ, ଖାଁଟି ପାଡ଼ାଗେଁୟେ, ଭାଷା ତାର କଲକାତାଯି ନୟ । ସେ ବଲତ, ତେନାରା ଓନାରା, ଖାତି ହବେ, ମୁଗିର ଡାଲ କୁଲିର ଆମ୍ବଲ । ‘ଦୋମାନି’ ଛିଲ ତାର ଆଦରେର ଡାକ । ତାର ରଙ୍ଗ ଛିଲ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ, ବଡ଼ୋ ବଡ଼ୋ ଚୋଖ, ତେଲ-ଚୁକ୍ଚୁକେ ଲମ୍ବା ଚୁଲ, ମଜୁତ ଦୋହରା ଶରୀର । ତାର ସ୍ଵଭାବେ କଡ଼ା କିଛୁଇ ଛିଲ ନା, ମନ ଛିଲ ସାଦା । ଛେଲେଦେର ‘ପରେ ତାର ଛିଲ ଦରଦ । ତାର କାହେ ଆମରା ଡାକାତେର ଗଲ୍ପ ଶୁନତେ ପେତୁମ । ତଥନ ଭୂତେର ଭୟ ଯେମନ ମାନୁଷେର ମନ ଜୁଡ଼େ ଛିଲ ତେମନି ଡାକାତେର ଗଲ୍ପ ଛିଲ ଘରେ ଘରେ । ଡାକାତି ଏଥିନୋ କମ ହୟ ନା- ଖୁନ୍ତ ହୟ, ଜଖମ ହୟ, ଲୁଠ ହୟ, ପୁଲିସ ଠିକ ଲୋକକେ ଧରେ ନା । କିନ୍ତୁ ଏ ହଲ ଖବର, ଏତେ ଗଲ୍ପେର ମଜା ନେଇ । ତଥନକାର ଡାକାତି ଗଲ୍ପେ ଉଠେଛିଲ ଦାନା ବେଁଧେ, ଅନେକଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଖେ ମୁଖେ ଚାରିଯେ ଗେଛେ । ଆମରା ଯଥନ ଜନ୍ମେଛି ତଥିନୋ ଏମନ-ସବ ଲୋକ ଦେଖା ଯେତ ଯାରା ସମର୍ଥ ବୟସେ ଛିଲ ଡାକାତେର ଦଲେ । ମନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ସବ ଲାଠିଯାଳ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚଲେ ଲାଠିଖେଲାର ସାକ୍ରେଦ । ତାଦେର ନାମ ଶୁନଲେଇ ଲୋକେ ସେଲାମ କରତ । ପ୍ରାୟଇ ଡାକାତି ତଥନ ଗୋଁୟାରେର ମତୋ ନିଚକ ଖୁନଖାରାବିର ବ୍ୟାପାର ଛିଲ ନା । ତାତେ ଯେମନ ଛିଲ ବୁକେର ପାଟା ତେମନି ଦରାଜ ମନ । ଏ ଦିକେ ଭଦ୍ରଲୋକେର ଘରେଓ ଲାଠି ଦିଯେ ଲାଠି ଠେକାବାର ଆଖଡ଼ା ବସେ ଗିଯେଛିଲ । ଯାରା ନାମ କରେଛିଲ ଡାକାତରାଓ ତାଦେର ମାନତ ଓଷ୍ଟାଦ ବଲେ, ଏଡ଼ିଯେ ଚଲତ ତାଦେର ସୀମାନା । ଅନେକ ଜମିଦାରେର ଡାକାତି ଛିଲ ବ୍ୟାବସା । ଗଲ୍ପ ଶୁନେଛି, ସେଇ ଜାତେର ଏକଜନ ଦଲ ବସିଯେ ରେଖେଛିଲ ନଦୀର ମୋହାନାୟ । ସେଦିନ ଅମାବସ୍ୟା, ପୁଜୋର ରାତିର, କାଲୀ କକ୍ଷାଲୀର ନାମେ ମୁଣ୍ଡ କେଟେ ମନ୍ଦିରେ ଯଥନ ନିଯେ ଏଲ ଜମିଦାର କପାଳ ଚାପଡ଼େ ବଲଲେ, “ଏ ସେ ଆମାରଇ ଜାମାଇ !”

ଆରା ଶୋନା ଯେତ ରଘୁଡାକାତ ବିଶୁଦ୍ଧାକାତେର କଥା । ତାରା ଆଗେ ଥାକତେ ଖବର ଦିଯେ ଡାକାତି କରତ, ଇତରପନା କରତ ନା । ଦୂର ଥେକେ ତାଦେର ହାଁକ ଶୁନେ ପାଡ଼ାର ରଙ୍ଗ ଯେତ ହିମ ହେଁ । ମେଯେଦେର ଗାୟେ ହାତ ଦିତେ ତାଦେର ଧର୍ମ ଛିଲ ମାନା । ଏକବାର ଏକଜନ ମେଯେ ଖାଁଡ଼ା ହାତେ କାଲୀ ସେଜେ ଉଲ୍ଟେ ଡାକାତେର କାହୁ ଥେକେ ପ୍ରଣାମୀ ଆଦାୟ କରେଛିଲ ।

ଆମାଦେର ବାଡିତେ ଏକଦିନ ଡାକାତେର ଖେଳା ଦେଖାନୋ ହେଯେଛିଲ। ମଞ୍ଚ ମଞ୍ଚ କାଳୋ କାଳୋ ଜୋଯାନ ସବ, ଲସ୍ବା ଲସ୍ବା ଚୁଲ। ଟେକିତେ ଚାଦର ବେଁଧେ ସେଟା ଦାଁତେ କାମଡ଼େ ଧରେ ଦିଲେ ଟେକିଟା ଟପକିଯେ ପିଠେର ଦିକେ। ଝାଁକଡ଼ା ଚୁଲେ ମାନୁଷ ଦୁଲିଯେ ଲାଗଲ ଘୋରାତେ। ଲସ୍ବା ଲାଠିର ଉପର ଭର ଦିଯେ ଲାଫିଯେ ଉଠିଲ ଦୋତଲାଯ। ଏକଜନେର ଦୁଇ ହାତେର ଫାଁକ ଦିଯେ ପାଖିର ମତୋ ସୁଟ କରେ ବେରିଯେ ଗେଲ। ଦଶ-ବିଶ କୋଶ ଦୂରେ ଡାକାତି ସେରେ ସେଇ ରାତ୍ରେଇ ଭାଲୋମାନୁଷେର ମତୋ ଘରେ ଫିରେ ଏସେ ଶୁଯେ ଥାକା କେମନ କରେ ହତେ ପାରେ, ତାଓ ଦେଖାଲେ। ଖୁବ ବଡ଼ୋ ଏକଜୋଡ଼ା ଲାଠିର ମାଝଖାନେ ଆଡ଼-କରା ଏକଟା କରେ ପା ରାଖିବାର କାଠେର ଟୁକରୋ ବାଁଧା। ଏଇ ଲାଠିକେ ବଲେ ରଙ୍ଗପା। ଦୁଇ ହାତେ ଦୁଇ ଲାଠିର ଆଗା ଧରେ ସେଇ ପାଦାନେର ଉପର ପା ରେଖେ ଚଲଲେ ଏକ ପା ଫେଲା ଦଶ ପା ଫେଲାର ସାମିଲ ହତ, ଘୋଡ଼ାର ଚୟେ ଦୌଡ଼ ହତ ବେଶି। ଡାକାତି କରିବାର ମତଲବ ଯଦିଓ ମାଥାଯ ଛିଲ ନା ତବୁ ଏକ ସମୟେ ଏଇ ରଙ୍ଗପାଯ ଚଲାର ଅଭ୍ୟାସ ତଥନକାର ଶାନ୍ତିନିକେତନେ ଛେଲେଦେର ମଧ୍ୟେ ଚାଲାବାର ଚେଷ୍ଟା କରେଛିଲୁମ। ଡାକାତି ଖେଳାର ଏଇ ଛବି ଶ୍ୟାମେର ମୁଖେର ଗଲ୍ପେର ସଙ୍ଗେ ମିଲିଯେ ନିଯେ କତବାର ସନ୍ଦେ କାଟିଯେଛି ଦୁ ହାତେ ପାଁଜର ଚେପେ ଧରେ।

ଛୁଟିର ରବିବାର। ଆଗେର ସନ୍ଦେବେଲାଯ ଝିଁଝି ଡାକଛିଲ ବାଇରେର ଦକ୍ଷିଣେର ବାଗାନେର ବୋପେ, ଗଲ୍ପଟା ଛିଲ ରଘୁ ଡାକାତେର। ଛାଯା-କାଁପା ଘରେ ମିଟମିଟେ ଆଲୋତେ ବୁକ କରଛିଲ ଧୁକ ଧୁକ। ପରଦିନ ଛୁଟିର ଫାଁକେ ପାଲକିତେ ଚଢ଼େ ବସଲୁମ। ସେଟା ଚଲତେ ଶୁରୁ କରଲ ବିନା ଚଲାଯ, ଉଡ଼ୋ ଠିକାନାଯ, ଗଲ୍ପେର ଜାଲେ ଜଡ଼ାନୋ ମନଟାକେ ଭଯେର ସ୍ଵାଦ ଦେବାର ଜନ୍ୟେ। ନିର୍ମୂମ ଅନ୍ଧକାରେର ନାଡ଼ିତେ ଯେନ ତାଲେ ତାଲେ ବେଜେ ଉଠିଛେ ବେହାରାଗୁଲୋର ହାଁଇ ହୁଇ ହାଁଇ ହୁଇ, ଗା କରଛେ ଛମ ଛମ। ଧୂ ଧୂ କରେ ମାଠ, ବାତାସ କାଁପେ ରୋଦୁରେ। ଦୂରେ ଝିକ ଝିକ କରେ କାଲିଦିଘିର ଜଳ। ଚିକ ଚିକ କରେ ବାଲି। ଡାଙ୍ଗାର ଉପର ଥେକେ ଝୁକୁକେ ପଡ଼େଛେ ଫାଟିଲ-ଧରା ଘାଟେର ଦିକେ ଡାଲପାଲା-ଛଡ଼ାନୋ ପାକୁଡ଼ ଗାଛ।

ଗଲ୍ପେର ଆତକ ଜମା ହେଁ ଆଛେ ନା-ଜାନା ମାଠେର ଗାହତଲାଯ, ଘନ ବେତେର ବୋପେ। ସତ ଏଗୋଛି ଦୁର ଦୁର କରଛେ ବୁକ। ବାଁଶେର ଲାଠିର ଆଗା ଦୁଇ-ଏକଟା ଦେଖା ଯାଯ ବୋପେର ଉପର ଦିକେ। କାଁଧ ବଦଳ କରିବେ ବେହାରାଗୁଲୋ ଏଖାନେ। ଜଳ ଖାବେ, ଭିଜେ ଗାମଛା ଜଡ଼ାବେ ମାଥାଯ। ତାର ପରେ?

“ରେ ରେ ରେ ରେ ରେ ରେ!

୭

সକାଳ ଥେକେ ରାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ାଣୁନୋର ଜାଁତାକଳ ଚଲଛେ। ସର୍ବର ଶବ୍ଦେ ଏହି କଲେ ଦମ ଦେଓୟାର କାଜ ଛିଲ ଆମାର ସେଜଦାଦା ହେମେନ୍ଦ୍ରନାଥେର ହାତେ। ତିନି ଛିଲେନ କଡ଼ା ଶାସନକର୍ତ୍ତା। ତମୁରାର ତାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶି ଟାନ ଦିତେ ଗେଲେ ପଟ୍ଟାଂ କରେ ଯାଯି ଛିଡେ। ତିନି ଆମାଦେର ମନେ ଯତଟା ବେଶି ମାଲ ବୋଝାଇ କରତେ ଚେଯେଛିଲେନ ତାର ଅନେକଟାଇ ଡିଙ୍ଗି ଉଲଟିଯେ ତଲିଯେ ଗେଛେ, ଏ କଥା ଏଖନ ଆର ଲୁକିଯେ ରାଖି ଚଲବେ ନା। ଆମାର ବିଦ୍ୟେଟା ଲୋକସାନି ମାଲ। ସେଜଦାଦା ତାଁର ବଡ଼ୋ ମେଯେକେ ଶିଖିଯେ ତୁଲତେ ଲେଗେଛିଲେନ। ଯଥାସମଯେ ତାକେ ଦିଯେଛିଲେନ ଲୋରେଟୋତେ ଭରତି କରେ। ତାର ପୂର୍ବେହି ତାର ଭାଷାଯ ପ୍ରଥମ ଦଖଲ ହେଁ ଗେଛେ ବାଂଲାଯ।

ପ୍ରତିଭାକେ ବିଲିତି ସଂଗୀତେ ପାକା କରେ ତୁଲଲେନ। ତାତେ କରେ ତାକେ ଦିଶି ଗାନେର ପଥ ଭୁଲିଯେ ଦେଓୟା ହୟ ନି ସେ ଆମରା ଜାନି। ତଖନକାର ଦିନେ ଭଦ୍ର ପରିବାରେ ହିନ୍ଦୁଶାନି ଗାନେ ତାର ସମାନ କେଉ ଛିଲ ନା।

ବିଲିତି ସଂଗୀତର ଗୁଣ ହଞ୍ଚେ ତାତେ ସୁର ସାଧାନୋ ହୟ ଖୁବ ଖାଁଟି କରେ, କାନ ଦୋରନ୍ତ ହେଁ ଯାଯି, ଆର ପିଯାନୋର ଶାସନେ ତାଲେଓ ଢିଲେମି ଥାକେ ନା।

ଏ ଦିକେ ବିଷ୍ଣୁର କାଛେ ଦିଶି ଗାନ ଶୁଣୁ ହେଁବେ ଶିଶୁକାଳ ଥେକେ। ଗାନେର ଏହି ପାଠଶାଲାଯ ଆମାକେଓ ଭରତି ହତେ ହଲ। ବିଷ୍ଣୁ ଯେ ଗାନେ ହାତେଖଡ଼ି ଦିଲେନ ଏଖନକାର କାଲେର କୋନୋ ନାମୀ ବା ବେନାମୀ ଓତ୍ତାଦ ତାକେ ଛୁଟେ ସ୍ମୃତି କରବେନ। ସେଗୁଲୋ ପାଡ଼ାଗେଁଯେ ଛଡ଼ାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀଚେର ତଲାଯ। ଦୁଇ-ଏକଟା ନମୁନା ଦିଇ-

ଏକ ଯେ ଛିଲ ବେଦେର ମେଯେ
ଏଲ ପାଡ଼ାତେ
ସାଧେର ଉଲକି ପରାତେ।
ଆବାର ଉଲକି ପରା ଯେମନ-ତେମନ
ଲାଗିଯେ ଦିଲ ଭେଲକି
ଠାକୁରଙ୍କି,
ଉଲକିର ଜୁଲାତେ କତ କେଂଦେଛି
ଠାକୁରଙ୍କି।

ଆରା କିଛୁ ଛେଡା ଛେଡା ଲାଇନ ମନେ ପଡ଼େ । ଯେମନ-

ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ହାର ମେନେଛେ, ଜୋନାକ ଜ୍ଵାଳେ ବାତି
ମୋଗଲ ପାଠାନ ହଦ୍ ହଲ,
ଫାର୍ସି ପଡ଼େ ତାତି ।

ଗଣେଶେର ମା, କଲାବଟୁକେ ଜ୍ଵାଳା ଦିଯୋ ନା,
ତାର ଏକଟି ମୋଚା ଫଳଲେ ପରେ
କତ ହବେ ଛାନାପୋନୋ ।

ଅତି ପୁରୋନୋ କାଲେର ଭୁଲେ-ଯାଓଯା ଖବରେର ଆମେଜ ଆସେ ଏମନ ଲାଇନଓ ପାଓଯା ଯାଇ ।
ଯେମନ-

ଏକ ଯେ ଛିଲ କୁକୁରଚାଟା
ଶୋଯାଲକାଟାର ବନ
କେଟେ କରଲେ ସିଂହାସନ ।

ଏଥନକାର ନିୟମ ହଚ୍ଛେ ପ୍ରଥମେ ହାରମୋନିୟମେ ସୁର ଲାଗିଯେ ସା ରେ ଗା ମା ସାଧାନୋ, ତାର ପରେ
ହାଲକା ଗୋଛେର ହିନ୍ଦି ଗାନ ଧରିଯେ ଦେଓଯା । ତଥନ ଆମାଦେର ପଡ଼ାଶ୍ଵନୋର ଯିନି ତଦାରକ କରତେନ
ତିନି ବୁଝେଛିଲେନ, ଛେଲେମାନୁଷି ଛେଲେଦେର ମନେର ଆପନ ଜିନିସ, ଆର ଏ ହାଲକା ବାଂଲା ଭାଷା
ହିନ୍ଦି ବୁଲିର ଚେଯେ ମନେର ମଧ୍ୟେ ସହଜେ ଜାଯଗା କରେ ନେଇ । ତା ଛାଡ଼ା, ଏ ଛନ୍ଦେର ଦିଶି ତାଳ ବାଁଯା-
ତବଳାର ବୋଲେର ତୋଯାଙ୍କା ରାଖେ ନା । ଆପନା-ଆପନି ନାଡ଼ିତେ ନାଚତେ ଥାକେ । ଶିଶୁଦେର ମନ-
ଭୋଲାନୋ ପ୍ରଥମ ସାହିତ୍ୟ ଶେଖାନୋ ମାଯେର ମୁଖେର ଛଡ଼ା ଦିଯେ, ଶିଶୁଦେର ମନ-ଭୋଲାନୋ ଗାନ
ଶେଖାନୋର ଶୁରୁ ସେଇ ଛଡ଼ାଯ- ଏହିଟେ ଆମାଦେର ଉପର ଦିଯେ ପରଖ କରାନୋ ହେଁଲି ।

ତଥନ ହାରମୋନିୟମ ଆସେ ନି ଏ ଦେଶେର ଗାନେର ଜାତ ମାରତେ, କାଁଧେର ଉପର ତମୁରା ତୁଲେ
ଗାନ ଅଭ୍ୟେସ କରେଛି । କଲ-ଟେପା ସୁରେର ଗୋଲାମି କରି ନି ।

ଆମାର ଦୋଷ ହଚ୍ଛେ, ଶେଖବାର ପଥେ କିଛୁତେଇ ଆମାକେ ବେଶି ଦିନ ଚାଲାତେ ପାରେ ନି ।
ଇଚ୍ଛେମତୋ କୁଡ଼ିଯେ-ବାଡ଼ିଯେ ଯା ପେଯେଛି ବୁଲି ଭରତି କରେଛି ତାଇ ଦିଯେଇ ।

ମନ ଦିଯେ ଶେଖା ଯଦି ଆମାର ଧାତେ ଥାକତ ତା ହଲେ ଏଥନକାର ଦିନେର ଓଷ୍ଟାଦରା ଆମାକେ ତାଚିଲ୍ୟ କରତେ ପାରନ୍ତ ନା, କେନନା ସୁଯୋଗ ଛିଲ ବିନ୍ତର । ଯେ କଯଦିନ ଆମାଦେର ଶିକ୍ଷା ଦେବାର କର୍ତ୍ତା ଛିଲେନ ସେଜଦାଦା ତତଦିନ ବିଷ୍ଣୁର କାହେ ଆନମନାଭାବେ ବ୍ରକ୍ଷସଂଗୀତ ଆଉଡ଼େଛି । କଥନୋ କଥନୋ ଯଥନ ମନ ଆପନା ହତେ ଲେଗେଛେ ତଥନ ଗାନ ଆଦାୟ କରେଛି ଦରଜାର ପାଶେ ଦାଁଡିଯେ । ସେଜଦାଦା ବେହାଗେ ଆଓଡ଼ାଛେନ ଅତି-ଗଜ-ଗାମିନୀ ରେ, ଆମି ଲୁକିଯେ ମନେର ମଧ୍ୟେ ତାର ଛାପ ତୁଲେ ନିଛି । ସଙ୍କେ-ବେଳାୟ ମାକେ ସେହି ଗାନ ଶୁଣିଯେ ଅବାକ କରା ଖୁବ ସହଜ କାଜ ଛିଲ । ଆମାଦେର ବାଡ଼ିର ବଞ୍ଚୁ ଶ୍ରୀକର୍ତ୍ତବାବୁ ଦିନରାତ ଗାନେର ମଧ୍ୟେ ତଲିଯେ ଥାକତେନ । ବାରାନ୍ଦାୟ ବସେ ବସେ ଚାମେଲିର ତେଲ ମେଖେ ମ୍ରାନ କରତେନ, ହାତେ ଥାକତ ଗୁଡ଼ଗୁଡ଼ି, ଅମ୍ବୁରି ତାମାକେର ଗନ୍ଧ ଉଠିତ ଆକାଶେ, ଗୁନ ଗୁନ ଗାନ ଚଲତ, ଛେଲେଦେର ଟେନେ ରାଖତେନ ଚାର ଦିକେ । ତିନି ତୋ ଗାନ ଶେଖାତେନ ନା, ଗାନ ତିନି ଦିତେନ; କଥନ ତୁଲେ ନିତୁମ ଜାନତେ ପାରତୁମ ନା । ଫୁର୍ତ୍ତି ଯଥନ ରାଖତେ ପାରତେନ ନା ଦାଁଡିଯେ ଉଠତେନ, ନେଚେ ନେଚେ ବାଜାତେ ଥାକତେନ ସେତାର, ହାସିତେ ବଡ଼ୋ ବଡ଼ୋ ଚୋଖ ଜୁଲ ଜୁଲ କରତ, ଗାନ ଧରତେନ-

ମଯ ଛୋଡ଼େ ବ୍ରଜକୀ ବାସରୀ ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମିଓ ନା ଗାଇଲେ ଛାଡ଼ତେନ ନା ।

ତଥନକାର ଆତିଥ୍ୟ ଛିଲ ଖୋଲା ଦରଜାର । ଚେନାଶୋନାର ଖୋଜିଥିବର ନେବାର ବିଶେଷ ଦରକାର ଛିଲ ନା । ଯାରା ଯଥନ ଏସେ ପଡ଼ିତ ତାଦେର ଶୋବାର ଜାଯଗାଓ ମିଲିତ, ଅନ୍ନେର ଥାଲାଓ ଆସତ ଯଥାନିଯମେ । ସେହି ରକମେର ଅଚେନା ଅତିଥି ଏକଦିନ ଲେପମୋଡ଼ା ତସ୍ତୁରା କାଁଧେ କରେ ତାଁର ପୁଟୁଲି ଖୁଲେ ବସବାର ଘରେର ଏକ ପାଶେ ପା ଛାଡ଼ିଯେ ଦିଲେନ । କାନାଇ ଛାକୋବରଦାର ଯଥାରୀତି ତାଁର ହାତେ ଦିଲେ ଛାକୋ ତୁଲେ । ସେକାଳେ ଛିଲ ଅତିଥିର ଜନ୍ୟେ ଏଇ ଯେମନ ତାମାକ ତେମନି ପାନ । ତଥନକାର ଦିନେ ବାଡ଼ି-ଭିତରେ ମେଯେଦେର ସକାଳ ବେଳାକାର କାଜ ଛିଲ ଐ-ପାନ ସାଜିତେ ହତ ରାଶି ରାଶି, ବାଇରେର ଘରେ ଯାରା ଆସତ ତାଦେର ଉଦ୍ଦେଶେ । ଚଟ୍‌ପଟ୍ ପାନେ ଚୁନ ଲାଗିଯେ, କାଠି ଦିଯେ ଖୟରେ ଲେପେ, ଠିକମତୋ ମସଳା ଭରେ, ଲଙ୍ଘ ଦିଯେ ମୁଡ଼େ ସେଣ୍ଟଲୋ ବୋବାଇ ହତେ ଥାକତ ପିତଲେର ଗାମଲାୟ; ଉପରେ ପରତ ଖୟରେର ଛୋପଲାଗା ଭିଜେ ନ୍ୟାକଡ଼ାର ଢାକା । ଓ ଦିକେ ବାଇରେ ସିଁଡ଼ିର ନୀଚେର ଘରଟାତେ ଚଲତ ତାମାକ ସାଜାର ଧୂମ । ମାଟିର ଗାମଲାୟ ଛାଇ-ଢାକା ଗୁଲ, ଆଲୋବୋଲାର ନଲଣ୍ଟଲୋ ଝୁଲଛେ ନାଗଲୋକେର ସାପେର ମତୋ, ତାଦେର ନାଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ ଗୋଲାପ-ଜଲେର ଗନ୍ଧ । ବାଡ଼ିତେ ଯାଁରା ଆସନ୍ତେନ ସିଁଡ଼ି ଦିଯେ ଓଠିବାର ମୁଖେ ତାଁରା ଗୃହସ୍ତେର ପ୍ରଥମ ଆସୁନ ମଶାଯ ଡାକ ପେତେନ ଏଇ ଅମ୍ବୁରି ତାମାକେର

ଗନ୍ଧେ । ତଥନ ଏହି ଏକଟା ବାଁଧା ନିୟମ ଛିଲ ମାନୁଷକେ ମେନେ ନେଓଯାର । ସେଇ ଭରପୁର ପାନେର ଗାମଳା ଅନେକଦିନ ହଲ ସରେ ପଡ଼େଛେ, ଆର ସେଇ ହଁକୋବରଦାର ଜାତଟା ସାଜ ଖୁଲେ ଫେଲେ ମୟରାର ଦୋକାନେ ତିନ ଦିନେର ବାସି ସନ୍ଦେଶ ଚଟକେ ଚଟକେ ମାଖତେ ଲେଗେଛେ ।

ସେଇ ଅଜାନା ଗାଇୟେ ଆପନ ଇଚ୍ଛେମତୋ ରଯେ ଗେଲେନ କିଛୁଦିନ । କେଉ ପ୍ରଶ୍ନା କରଲେ ନା । ଭୋରବେଲା ମଶାରି ଥେକେ ଟେନେ ବେର କରେ ତାଁର ଗାନ ଶୁଣନ୍ତେମ । ନିୟମେର ଶେଖା ଯାଦେର ଧାତେ ନେଇ, ତାଦେର ଶଖ ଅନିୟମେର ଶେଖାୟ । ସକାଳ ବେଲାଯ ସୁରେ ଚଲତ ବଞ୍ଚି ହମାରି ରେ ।

ତାର ପରେ ଯଥନ ଆମାର କିଛୁ ବୟେସ ହେୟେଛେ ତଥନ ବାଡ଼ିତେ ଖୁବ ବଡ଼ୋ ଓଷ୍ଟାଦ ଏସେ ବସଲେନ ଯଦୁ ଭଟ୍ଟ । ଏକଟା ମନ୍ତ୍ର ଭୁଲ କରଲେନ, ଜେଦ ଧରଲେର ଆମାକେ ଗାନ ଶେଖାବେନଇ; ସେଇଜନ୍ୟେ ଗାନ ଶେଖାଇ ହଲ ନା । କିଛୁ କିଛୁ ସଂଗ୍ରହ କରେଛିଲୁମ ଲୁକିଯେ-ଚୁରିଯେ-ଭାଲୋ ଲାଗଲ କାଫି ସୁରେ ରମ ଝୁମ ବରଖେ ଆଜୁ ବାଦରଓୟା, ରଯେ ଗେଲ ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାର ବର୍ଷାର ଗାନେର ସଙ୍ଗେ ଦଲ ବେଁଧେ । ମୁଶକିଲ ହଲ, ଏହି ସମୟେ ଆର-ଏକ ଅତିଥି ହାଜିର ହଲ କିଛୁ ନା ବଲେ କରେ । ବାଘମାରା ବଲେ ତାଁର ଖ୍ୟାତି । ବାଙ୍ଗାଲି ବାଘ ମାରେ ଏ କଥାଟା ସେଦିନ ଶୋନାତ ଖୁବ ଅନ୍ତର, କାଜେଇ ବେଶିର ଭାଗ ସମୟ ଆଟକା ପଡ଼େ ଗେଲୁମ ତାଁରଇ ଘରେ । ଯେ ବାଘେର କବଲେ ପଡ଼େଛିଲେନ ବଲେ ଆମାଦେର ବୁକେ ଚମକ ଲାଗିଯେଛିଲେନ ମେ ବାଘେର ମୁଖ ଥେକେ ତିନି କାମଡ଼ ପାନ ନି, କାମଡ଼ର ଗଲ୍ପଟା ଆନ୍ଦାଜ କରେ ନିଯେଛିଲେନ ମିଉଜିଯମେ ମରା ବାଘେର ହାଁ ଥେକେ-ତଥନ ସେ କଥା ଭାବି ନି, ଏଥନ ସେଟା ପଟ୍ଟ ବୁଝାତେ ପାରଛି । ତରୁ ତଥନକାର ମତୋ ଐ ବୀରପୁରୁଷେର ଜନ୍ୟ ଘନ ଘନ ପାନ-ତାମାକେର ଜୋଗାଡ଼ କରତେ ବ୍ୟନ୍ତ ଥାକତେ ହେୟେଛିଲ । ଦୂର ଥେକେ କାନେ ପୌଛିତ କାନାଡ଼ାର ଆଲାପ ।

ଏହି ତୋ ଗେଲ ଗାନ । ସେଜଦାଦାର ହାତେ ଆମାର ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ୟେର ଯେ ଗୋଡ଼ାପତନ ହେୟେଛିଲ ସେଓ ଖୁବ ଫଳାଓ ରକମେର । ବିଶେଷ କିଛୁ ଫଳ ହୟ ନି, ସେ ସ୍ଵଭାବଦୋଷେ । ଆମାର ମତୋ ମାନୁଷକେ ମନେ ରେଖେଇ ରାମପ୍ରସାଦ ସେନ ବଲେଛିଲେନ, ମନ, ତୁମି କୃଷିକାଜ ବୋଝୋ ନା । କୋନୋଦିନ ଆବାଦେର କାଜ କରା ହୟ ନି ।

ଚାଷେର ଆଁଚଢ଼ କାଟା ହେୟେଛିଲ କୋନ୍ କୋନ୍ ଥେତେ ତାର ଖବରଟା ଦେଓଯା ଯାକ ।

ଅନ୍ଧକାର ଥାକତେଇ ବିଛାନା ଥେକେ ଉଠି, କୁଣ୍ଡିର ସାଜ କରି, ଶୀତେର ଦିନେ ଶିରଶିରି କରେ ଗାୟେ କାଟା ଦିଯେ ଉଠତେ ଥାକେ । ଶହରେ ଏକ ଡାକସାଇଟେ ପାଲୋଯାନ ଛିଲ, କାନା ପାଲୋଯାନ, ସେ

ଆମାଦେର କୁଣ୍ଡିଲାଟାତ୍। ଦାଲାନଘରେର ଉତ୍ତର ଦିକେ ଏକଟା ଫାଁକା ଜମି, ତାକେ ବଲା ହୟ ଗୋଲାବାଡ଼ି। ନାମ ଶୁଣେ ବୋକା ଯାଯ, ଶହର ଏକଦିନ ପାଡ଼ାଗାଁଟାକେ ଆଗା-ଗୋଡ଼ା ଚାପା ଦିଯେ ବସେ ନି, କିଛୁ କିଛୁ ଫାଁକ ଛିଲ। ଶହରେ ସଭ୍ୟତାର ଶୁରୁତେ ଆମାଦେର ଗୋଲାବାଡ଼ି ଗୋଲା ଭରେ ବହରେର ଧାନ ଜମା କରେ ରାଖିତ, ଖାସ ଜମିର ରାଯତରା ଦିତ ତାଦେର ଧାନେର ଭାଗ। ଏଇ ପାଁଚିଲ ସେଁଷେ ଛିଲ କୁଣ୍ଡିର ଚାଲାଘର। ଏକ ହାତ ଆନ୍ଦାଜ ଖୁଁଡ଼େ ମାଟି ଆଲଗା କରେ ତାତେ ଏକ ମୋନ ସରଷେର ତେଲ ଢେଲେ ଜମି ତୈରି ହେଁଛିଲ। ସେଥାନେ ପାଲୋଯାନେର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ପ୍ଯାଂଚ କଷା ଛିଲ ଛେଲେଖେଲା ମାତ୍ର। ଖୁବ ଖାନିକଟା ମାଟି ମାଖାମାଖି କରେ ଶେଷକାଳେ ଗାୟେ ଏକଟା ଜାମା ଚଢ଼ିଯେ ଚଲେ ଆସତୁମ। ସକାଳ-ବେଳାଯ ରୋଜ ଏତ କରେ ମାଟି ସେଁଟେ ଆସା ଭାଲୋ ଲାଗତ ନା ମାଯେର, ତାଁର ଭୟ ହତ ଛେଲେର ଗାୟେର ରଙ୍ଗ ମେଟେ ହେଁ ଯାଯ ପାଛେ। ତାର ଫଳ ହେଁଛିଲ ଛୁଟିର ଦିନେ ତିନି ଲେଗେ ଯେତେନ ଶୋଧନ କରତେ। ଏଖନକାର କାଳେର ଶୌଖିନ ଗିନ୍ଧିରା ରଙ୍ଗ ସାଫ କରିବାର ସରଞ୍ଜାମ କୌଟୋତେ କରେ କିନେ ଆନେନ ବିଲିତି ଦୋକାନ ଥେକେ, ତଥନ ତାଁରା ମଲମ ବାନାତେନ ନିଜେର ହାତେ। ତାତେ ଛିଲ ବାଦାମ-ବାଟା, ସର, କମଲାଲେବୁର ଖୋସା, ଆରଓ କତ କୀ- ଯଦି ଜାନତୁମ ଆର ମନେ ଥାକତ ତବେ ବେଗମ-ବିଲାସ ନାମ ଦିଯେ ବ୍ୟାବସା କରଲେ ସନ୍ଦେଶେର ଦୋକାନେର ଚେଯେ କମ ଆୟ ହତ ନା। ରବିବାର ଦିନ ସକାଳେ ବାରାନ୍ଦାଯ ବସିଯେ ଦଲନ-ମଲନ ଚଲାତେ ଥାକତ, ଅଛିର ହେଁ ଉଠିତ ମନ ଛୁଟିର ଜନ୍ୟେ। ଏ ଦିକେ ଇଞ୍ଚୁଲେର ଛେଲେଦେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ଗୁଜବ ଚଲେ ଆସଛେ ଯେ, ଜନ୍ମମାତ୍ର ଆମାଦେର ବାଡ଼ିତେ ଶିଶୁଦେର ଡୁବିଯେ ଦେଓଯା ହୟ ମଦେର ମଧ୍ୟେ, ତାତେଇ ରଙ୍ଗଟାତେ ସାହେବି ଜେଲ୍ଲା ଲାଗେ।

କୁଣ୍ଡିର ଆଖଡ଼ା ଥେକେ ଫିରେ ଏସେ ଦେଖି ମେଡିକ୍ୟାଲ କଲେଜେର ଏକ ଛାତ୍ର ବସେ ଆହେନ ମାନୁଷେର ହାଡ଼ ଚେନାବାର ବିଦ୍ୟା ଶେଖାବାର ଜନ୍ୟେ। ଦେୟାଲେ ଝୁଲଛେ ଆନ୍ତ ଏକଟା କଙ୍କାଳ। ରାତ୍ରେ ଆମାଦେର ଶୋବାର ଘରେର ଦେୟାଲେ ଏଟା ଝୁଲତ, ହାଓୟାଯ ନାଡ଼ା ଖେଲେ ହାଡ଼ଗୁଲୋ ଉଠିତ ଖଟ କରେ। ତାଦେର ନାଡ଼ାଚାଡ଼ା କରେ କରେ ହାଡ଼ଗୁଲୋର ଶକ୍ତ ଶକ୍ତ ନାମ ସବ ଜାନା ହେଁଛିଲ, ତାତେଇ ଭୟ ଗିଯେଛିଲ ଭେଣେ।

ଦେଉଡ଼ିତେ ବାଜଳ ସାତଟା। ନୀଳକମଳ ମାଟ୍ଟାରେର ଘଡ଼ି-ଧରା ସମୟ ଛିଲ ନିରେଟ୍। ଏକ ମିନିଟେର ତଫାତ ହବାର ଜୋ ଛିଲ ନା। ଖଟ୍‌ଖଟ୍ଟେ ରୋଗା ଶରୀର, କିନ୍ତୁ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ତାଁର ଛାତ୍ରେରଇ ମତୋ, ଏକ ଦିନେର ଜନ୍ୟେ ମାଥାଧରାର ସୁଯୋଗ ଘଟିଲ ନା। ବହି ନିୟେ ଶ୍ଲେଟ ନିୟେ ଯେତୁମ ଟେବିଲେର ସାମନେ। କାଳୋ ବୋର୍ଡର ଉପର ଖଡ଼ି ଦିଯେ ଅଙ୍କେର ଦାଗ ପଡ଼ିତେ ଥାକତ-ସବହି ବାଂଲାଯ, ପାଟିଗଣିତ, ବୀଜଗଣିତ, ରେଖାଗଣିତ। ସାହିତ୍ୟେ ‘‘ସୀତାର ବନବାସ’’ ଥେକେ ଏକଦମ ଚଢ଼ିଯେ ଦେଓଯା ହେଁଛିଲ ‘‘ମେଘନାଦବଧ’’

କାବ୍ୟେ। ସଙ୍ଗେ ଛିଲ ପ୍ରାକୃତ-ବିଜ୍ଞାନ। ମାଝେ ମାଝେ ଆସନେନ ସୀତାନାଥ ଦତ୍ତ, ବିଜ୍ଞାନେର ଭାସା ଭାସା ଖବର ପାଓୟା ଯେତ ଜାନା ଜିନିସ ପରଖ କରେ। ମାଝେ ଏକବାର ଏଲେନ ହେରସ୍ବ ତର୍କରତ୍ନ। ଲାଗଲୁମ କିଛୁ ନା ବୁଝେ ମୁଞ୍ଚବୋଧ ମୁଖସ୍ତ କରେ ଫେଲତେ। ଏମନି କରେ ସାରା ସକାଳ ଜୁଡ଼େ ନାନାରକମ ପଡ଼ାର ଯତଇ ଚାପ ପଡ଼େ ମନ ତତଇ ଭିତରେ ଭିତରେ ଚୁରି କରେ କିଛୁ କିଛୁ ବୋକା ସରାତେ ଥାକେ, ଜାଲେର ମଧ୍ୟେ ଫାଁକ କରେ ତାର ଭିତର ଦିଯେ ମୁଖସ୍ତ ବିଦ୍ୟେ ଫସକିଯେ ଯେତେ ଚାଯ, ଆର ନୀଲକମଳ ମାଷ୍ଟାର ତାଁର ଛାତ୍ରେର ବୁଦ୍ଧି ନିଯେ ଯେ ମତ ଜାରି କରତେ ଥାକେନ ତା ବାଇରେ ପାଁଚଜନକେ ଡେକେ ଡେକେ ଶୋନାବାର ମତୋ ହ୍ୟ ନା।

ବାରାନ୍ଦାର ଆର-ଏକ ଧାରେ ବୁଡ଼ୋ ଦରଜି, ଚୋଖେ ଆତଶ କାଁଚେର ଚଶମା, ଝୁଁକେ ପଡ଼େ କାପଡ଼ ସେଲାଇ କରଛେ, ମାଝେ ମାଝେ ସମୟ ହଲେ ନମାଜ ପଡ଼େ ନିଚ୍ଛେ-ଚେଯେ ଦେଖି ଆର ଭାବି କୀ ସୁଖେଇ ଆଛେ ନେଯାମତ। ଅନ୍ଧ କଷତେ ମାଥା ଯଥନ ଘୁଲିଯେ ଯାଯ ଚୋଖେର ଉପର ସ୍ଲେଟ ଆଡ଼ାଲ କରେ ନୀଚେର ଦିକେ ତାକିଯେ ଦେଖି, ଦେଉଡ଼ିର ସାମନେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାନ, ଲସ୍ବା ଦାଡ଼ି କାଠେର କାଁକଇ ଦିଯେ ଆଁଚଢ଼ିଯେ ତୁଳହେ ଦୁଇ କାନେର ଉପର ଦୁଇ ଭାଗେ। ପାଶେ ବସେ ଆଛେ କାଁକନ-ପରା ଛିପେ ଛୋକରା ଦରୋଯାନ, କୁଟଛେ ତାମାକ। ଐଖାନେ ଘୋଡ଼ାଟା ସକାଲେଇ ଖେଯେ ଗେଛେ ବାଲତିତେ ବରାନ୍ଦ ଦାନା, କାକଣ୍ଣଲୋ ଲାଫିଯେ ଲାଫିଯେ ଠୋକରାଛେ ଛିଟିଯେ-ପଡ଼ା ଛେଲା, ଜନି କୁକୁରଟାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଜେଗେ ଓଠେ-ଘେଉ ଘେଉ କରେ ଦେଯ ତାଡ଼ା।

ବାରାନ୍ଦାୟ ଏକ କୋଣେ ଝାଁଟ ଦିଯେ ଜମା କରା ଧୁଲୋର ମଧ୍ୟେ ପୁଣ୍ତେଛିଲୁମ ଆତାର ବିଚି। କବେ ତାର ଥେକେ କଚି ପାତା ବେରବେ ଦେଖବାର ଜନ୍ୟେ ମନ ଛଟ୍ଟଫଟ୍ଟ କରଛେ। ନୀଲକମଳ ମାଷ୍ଟାର ଉଠେ ଗେଲେଇ ଛୁଟେ ଗିଯେ ତାକେ ଦେଖେ ଆସା ଚାଇ, ଆର ଦେଓୟା ଚାଇ ଜଲ। ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାର ଆଶା ମେଟେ ନି। ଯେ ଝାଁଟା ଏକଦିନ ଧୁଲୋ ଜମିଯେଛିଲ ସେଇ ଝାଁଟାଇ ଦିଯେଛିଲ ଧୁଲୋ ଉଡ଼ିଯେ।

ସୁର୍ୟ ଉପରେ ଉଠେ ଯାଯ, ଅର୍ଦ୍ଧକ ଆଞ୍ଜିନାୟ ହେଲେ ପଡ଼େ ଛାଯା। ନଟା ବାଜେ। ବେଂଟେ କାଲୋ ଗୋବିନ୍ଦ କାଁଧେ ହଲଦେ ରଙ୍ଗେ ମଯଳା ଗାମଛା ବୁଲିଯେ ଆମାକେ ନିଯେ ଯାଯ ସ୍ନାନ କରାତେ। ସାଡ଼େ ନଟା ବାଜତେଇ ରୋଜକାର ବରାନ୍ଦ ଡାଲ ଭାତ ମାଛେର ଝାଁଧା ଭୋଜ। ରଣ୍ଜି ହ୍ୟ ନା ଖେତେ।

ଘଣ୍ଟା ବାଜେ ଦଶଟାର। ବଡ଼ୋ ରାନ୍ତା ଥେକେ ମନ-ଉଦାସ-କରା ଡାକ ଶୋନା ଯାଯ କାଁଚା-ଆମ-ଓୟାଲାର। ବାସନଓୟାଲା ଠୁଣୁ ଠୁଣୁ ଆୟାଜ ଦିଯେ ଚଲଛେ ଦୂରେର ଥେକେ ଦୂରେ। ଗଲିର ଧାରେର ବାଡ଼ିର ଛାତେ ବଡ଼ୋବଡ଼ ଭିଜେ ଚୁଲ ଶୁକୋଛେ ରୋଦୁରେ, ତାର ଦୁଇ ମେଯେ କଡ଼ି ନିଯେ ଖେଲେଇ ଚଲେଛେ, କୋନୋ

ତାଡ଼ା ନେଇ। ମେଯେଦେର ତଥନ ଇଞ୍ଚୁଲ ଯାଓଯାର ତାଗିଦ ଛିଲ ନା। ମନେ ହତ ମେଯେ-ଜନ୍ମଟା ନିଛକ ସୁଖେର। ବୁଡ଼ୋ ଘୋଡ଼ା ପାଲକିଗାଡ଼ିତେ କରେ ଟେନେ ନିଯେ ଚଲଲ ଆମାର ଦଶଟା-ଚାରଟାର ଆନ୍ଦାମାନେ। ସାଡ଼େ ଚାରଟେର ପର ଫିରେ ଆସି ଇଞ୍ଚୁଲ ଥେକେ।

ଜିମ୍ନାଷ୍ଟିକେର ମାସ୍ଟାର ଏସେହେନ। କାଠେର ଡାଙ୍ଗର ଉପର ଘଣ୍ଟାଖାନେକ ଧରେ ଶରୀରଟାକେ ଉଲଟପାଲଟ କରି। ତିନି ସେତେ ନା ସେତେ ଏସେ ପଡ଼େନ ଛବି-ଆଁକାର ମାସ୍ଟାର।

କ୍ରମେ ଦିନେର ମରଚେ ପଡ଼ା ଆଲୋ ମିଲିଯେ ଆସେ। ଶହରେର ପାଁଚମିଶାଲି ବାପସା ଶବ୍ଦେ ସ୍ଵପ୍ନେର ମୁର ଲାଗାଯ ଇଁଟକାଠେର ଦୈତ୍ୟଟାର ଦେହେ।

ପଡ଼ବାର ଘରେ ଜୁଲେ ଓଠେ ତେଲେର ବାତି। ଅଘୋର ମାସ୍ଟାର ଏସେ ଉପର୍ଦ୍ଵିତ୍ତ। ଶୁରୁ ହେଁଲେ ଇଂରେଜି ପଡ଼ା। କାଳୋ ମଲାଟେର ରୀଡ଼ାର ଯେନ ଓତ ପେତେ ରଯେଛେ ଟେବିଲେର ଉପର। ମଲାଟଟା ଢଳଢଳେ, ପାତାଗୁଲୋ କିଛୁ ଛିନ୍ଦେଛେ, କିଛୁ ଦାଗି, ଅଜାଯଗାଯ ହାତ ପାକିଯେଛି ନିଜେର ନାମ ଇଂରେଜିତେ ଲିଖେ-ତାର ସବଟାଇ କ୍ୟାପିଟିଲ ଅକ୍ଷର। ପଡ଼ିତେ ପଡ଼ିତେ ତୁଳି, ତୁଳିତେ ତୁଳିତେ ଚମକେ ଉଠି। ଯତ ପଡ଼ି ତାର ଚେଯେ ନା ପଡ଼ି ଅନେକ ବେଶି।...

ବିଛାନାଯ ଦୁକେ ଏତକ୍ଷଣ ପରେ ପାଓୟା ଯାଯ ଏକଟୁଖାନି ପୋଡ଼ୋ ସମୟ। ସେଖାନେ ଶୁନତେ ଶୁନତେ ଶେଷ ହତେ ପାଯ ନା-ରାଜପୁତ୍ରର ଚଲେଛେ ତେପାନ୍ତର ମାଠେ।

୮

ତଥନକାର କାଲେର ସଙ୍ଗେ ଏଥନକାର କାଲେର ତଫାତ ଘଟେଛେ ଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାତେ ପାରି ଯଥନ ଦେଖିତେ ପାଇ ଆଜକାଳ ବାଡ଼ିର ଛାଦେ ନା ଆଛେ ମାନୁଷେର ଆନାଗୋନା, ନା ଆଛେ ଭୂତପ୍ରେତେର। ପୂର୍ବେଇ ଜାନିଯେଛି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶି ଲେଖାପଡ଼ାର ଆବହାୟାୟ ଟିକିତେ ନା ପେରେ ବ୍ରକ୍ଷଦୈତ୍ୟ ଦିଯେଛେ ଦୌଡ଼। ଛାଦେର କାର୍ନିସେ ତାର ଆରାମେ ପା ରାଖବାର ଗୁଜବ ଉଠେ ଗିଯେ ସେଖାନେ ଏଠୋ ଆମେର ଆଁଠି ନିଯେ କାକେଦେର ଚଲେଛେ ଛେଡାଛେଡି। ଏ ଦିକେ ମାନୁଷେର ବସତି ଆଟକ ପଡ଼େଛେ ନୀଚେର ତଳାର ଚାରକୋନା ଦେୟାଲେର ପ୍ୟାକ୍ବାଙ୍ଗେ।

ମନେ ପଡ଼େ ବାଡ଼ି-ଭିତରେର ପାଁଚିଲ-ଘେରା ଛାଦ। ମା ବସେହେନ ସନ୍ଧେବେଲାଯ ମାଦୁର ପେତେ, ତାଁ ସଙ୍ଗିନୀରା ଚାର ଦିକେ ଘିରେ ବସେ ଗଲ୍ପ କରଛେ। ସେଇ ଗଲ୍ପେ ଖାଁଟି ଖବରେର ଦରକାର ଛିଲ ନା। ଦରକାର

କେବଳ ସମୟ-କାଟାନୋ । ତଥନକାର ଦିନେର ସମୟ ଭରତି କରିବାର ଜଣ୍ୟ ନାନା ଦାମେର ନାନା ମାଲମସଲାର ବରାଦ୍ବ ଛିଲ ନା । ଦିନ ଛିଲ ନା ଠାସବୁନ୍ନି କରା, ଛିଲ ବଡ୍ଗୋ-ବଡ୍ଗୋ-ଫାଁକ-ଓସାଲା ଜାଲେର ମତୋ । ପୁରୁଷଦେର ମଜଲିସେଇ ହୋଇ, ଆର ମେଯେଦେର ଆସରେଇ ହୋଇ, ଗଲ୍ପଗୁଜବ ହାସିତାମାଶା ଛିଲ ଖୁବହି ହାଲକା ଦାମେର । ମାଯେର ସଙ୍ଗନୀଦେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଛିଲେନ ବ୍ରଜ ଆଚାର୍ଜିର ବୋନ, ଯାଁକେ ଆଚାର୍ଜିନୀ ବଲେ ଡାକା ହତ, ତିନି ଛିଲେନ ଏ ବୈଠକେ ଦୈନିକ ଖବର ସରବରାହକରିବାର କାଜେ । ପ୍ରାୟ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜ୍ୟର ବିଦକୁଟେ ଖବର କୁଡ଼ିଯେ କିଂବା ବାନିଯେ । ତାଇ ନିଯେ ଗ୍ରହଶାନ୍ତି-ସ୍ଵତ୍ୟୟନେର ହିସେବ ହତ ଖୁବ ଫଳାଓ ଖରଚାର । ଏହି ସଭାଯ ଆମି ମାଝେ ମାଝେ ଟାଟକା ପୁଁଥି-ପଡ଼ା ବିଦ୍ୟେର ଆମଦାନି କରେଛି, ଶୁଣିଯେଛି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଥେକେ ନ କୋଟି ମାଇଲ ଦୂରେ । ଝଜୁପାଠ ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ ଥେକେ ସ୍ଵୟଂ ବାଲ୍ମୀକି-ରାମାଯଣର ଟୁକରୋ ଆଉଡେ ଦିଯେଛି ଅନୁସ୍ଵାରବିସର୍ଗ-ସୁନ୍ଦର; ମା ଜାନନେନ ନା ତାଁର ଛେଲେର ଉଚ୍ଚାରଣ କତ ଖାଁଟି, ତରୁ ତାର ବିଦ୍ୟେର ପାଲ୍ଲା ସୂର୍ଯ୍ୟର ନ କୋଟି ମାଇଲ ରାସ୍ତା ପେରିଯେ ଗିଯେ ତାଁକେ ତାକ ଲାଗିଯେ ଦିଯେଛେ । ଏ-ସବ ଶ୍ଲୋକ ସ୍ଵୟଂ ନାରଦମୁନି ଛାଡ଼ା ଆର କାରାଓ ମୁଖେ ଶୋନା ଯେତେ ପାରେ, ଏ କଥା କେ ଜାନନ୍ତ ବଲୋ ।

ବାଢ଼ି-ଭିତରେର ଏହି ଛାଦଟା ଛିଲ ଆଗାଗୋଡ଼ା ମେଯେଦେର ଦଖଲେ । ଭାଁଡ଼ାରେର ସଙ୍ଗେ ଛିଲ ତାର ବୋଝାପଡ଼ା । ଓଖାନେ ରୋଦ ପଡ଼ତ ପୁରୋପୁରି, ଜାରକ ନେବୁତେ ଦିତ ଜାରିଯେ । ଐଖାନେ ମେଯେରା ବସତ ପିତଲେର ଗାମଲା-ଭରା କଲାଇବାଁଟା ନିଯେ । ଟିପେ ଟିପେ ଟପ୍ଟିପ୍ କରେ ବାଢ଼ି ଦିତ ଚୁଲ ଶୁକୋତେ ଶୁକୋତେ; ଦାସୀରା ବାସି କାପଡ଼ କେଚେ ମେଲେ ଦିଯେ ଯେତ ରୋଦୁରେ । ତଥନ ଅନେକଟା ହାଲକା ଛିଲ ଧୋବାର କାଜ । କାଁଚା ଆମ ଫାଲି କରେ କେଟେ କେଟେ ଆମସି ଶୁକନୋ ହତ, ଛୋଟୋ ବଡ୍ଗୋ ନାନା ସାଇଜେର ନାନାକାଜ-କରା କାଲୋ ପାଥରେର ଛାଁଚେ ଆମେର ରସ ଥାକେ ଥାକେ ଜମିଯେ ତୋଳା ହତ, ରୋଦ-ଖାଓୟା ସରଷେର ତେଲେ ମଜେ ଉଠିତ ଇଚ୍ଚିଦ୍ରେ ଆଚାର । କେଯାଖୟେର ତୈରି ହତ ସାବଧାନେ, ତାର କଥାଟା ଆମାର ବେଶି କରେ ମନେ ରାଖିବାର ମାନେ ଆଛେ । ଯଥନ ଇଞ୍ଚୁଲେର ପଣ୍ଡିତମଶାୟ ଆମାକେ ଜାନିଯେ ଦିଲେନ ଆମାଦେର ବାଢ଼ିର କେଯାଖୟେରେର ନାମ ତାଁର ଶୋନା ଆଛେ, ଅର୍ଥ ବୁଝାତେ ଶକ୍ତ ଠେକଲ ନା । ଯା ତାଁର ଶୋନା ଆଛେ ସେଟା ତାଁର ଜାନା ଚାଇ । ତାଇ ବାଢ଼ିର ସୁନାମ ବଜାୟ ରାଖିବାର ଜନ୍ୟ ମାଝେ ମାଝେ ଲୁକିଯେ ଛାଦେ ଉଠେ ଦୁଟୋ-ଏକଟା କେଯାଖୟେର-କୀ ବଲବ-ଚୁରି କରତୁମ ବଲାର ଚେଯେ ବଲା ଭାଲୋ ଅପହରଣ କରତୁମ । କେନନା ରାଜା-ମହାରାଜାରାଓ ଦରକାର ହଲେ, ଏମନ-କି ନା ହଲେଓ, ଅପହରଣ କରେ ଥାକେନ ଆର ଯାରା ଚୁରି କରେ ତାଦେର ଜେଲେ ପାଠାନ, ଶୂଲେ ଚଢାନ । ଶୀତେର କାଁଚା ରୌଦ୍ରେ ଛାଦେ ବସେ ଗଲ୍ପ କରତେ କରତେ କାକ ତାଡ଼ାବାର ଆର ସମୟ କାଟାବାର ଏକଟା ଦାୟ ଛିଲ

ମେଯେଦେର। ବାଡିତେ ଆମି ଛିଲୁମ ଏକମାତ୍ର ଦେଓର, ବଟଦିଦି'ର ଆମସତ ପାହାରା, ତା ଛାଡ଼ା ଆରଓ ପାଁଚରକମ ଖୁଚରୋ କାଜେର ସାଥି। ପଡ଼େ ଶୋନାତୁମ “ବଙ୍ଗାଧିପ ପରାଜୟ”। କଥନୋ କଥନୋ ଆମାର ଉପରେ ତାର ପଡ଼ତ ଜାଁତି ଦିଯେ ସୁପୁରି କାଟିବାର। ଖୁବ ସରକ କରେ ସୁପୁରି କାଟିତେ ପାରତୁମ। ଆମାର ଅନ୍ୟ କୋନୋ ଗୁଣ ଯେ ଛିଲ, ସେ କଥା କିଛୁତେଇ ବୁଝାକରୁଣ ମାନନେନ ନା, ଏମନ-କି ଚେହାରାର ଖୁବ୍ ଧରେ ବିଧାତାର ଉପର ରାଗ ଧରିଯେ ଦିତେନ। କିନ୍ତୁ ଆମାର ସୁପୁରି-କାଟା ହାତେର ଗୁଣ ବାଡିଯେ ବଲତେ ମୁଖେ ବାଧତ ନା। ତାତେ ସୁପୁରି କାଟାର କାଜଟା ଚଲତ ଖୁବ ଦୌଡ଼ିବେଗେ। ଉସକିଯେ ଦେବାର ଲୋକ ନା ଥାକାତେ ସରକ କରେ ସୁପୁରି କାଟାର ହାତ ଅନେକ ଦିନ ଥେକେ ଅନ୍ୟ ସରକ କାଜେ ଲାଗିଯେଛି।

ଛାଦେ-ମେଲେ-ଦେଓଯା ଏହି-ସବ ମେଯେଲି କାଜେ ପାଡ଼ାଗାଁଯେର ଏକଟା ସ୍ଵାଦ ଛିଲ। ଏହି କାଜଗୁଲୋ ସେହି ସମୟକାର ଯଥନ ବାଡିତେ ଛିଲ ଟେକିଶାଲ, ଯଥନ ହତ ନାରୁ କୋଟା, ଯଥନ ଦାସୀରା ସଞ୍ଚେବେଳାଯା ବସେ ଉରୁତେର ଉପର ସଲତେ ପାକାତ, ଆର ପ୍ରତିବେଶୀର ଘରେ ଡାକ ପଡ଼ତ ଆଟକୋଡ଼ିର ନେମନ୍ତନ୍ମେ। ରୂପକଥା ଆଜକାଳ ଛେଲେରା ମେଯେଦେର ମୁଖ ଥେକେ ଶୁନନେ ପାଯ ନା, ନିଜେ ନିଜେ ପଡ଼େ ଛାପାନୋ ବହି ଥେକେ। ଆଚାର ଚାଟନି ଏଥନ କିନେ ଆନନ୍ଦ ହ୍ୟ ନତୁନବାଜାର ଥେକେ-ବୋତଲେ ଭରା, ଗାଲା ଦିଯେ ଛିପିତେ ବନ୍ଧ।

ପାଡ଼ାଗାଁଯେର ଆରଓ-ଏକଟା ଛାପ ଛିଲ ଚଣ୍ଡିମଣ୍ଡପେ। ଐଖାନେ ଗୁରମଶାୟେର ପାଠଶାଲା ବସତ। କେବଳ ବାଡ଼ିର ନଯ, ପାଡ଼ାପ୍ରତିବେଶୀର ଛେଲେଦେରଓ ଐଖାନେଇ ବିଦ୍ୟେର ପ୍ରଥମ ଆଁଚଢ଼ ପଡ଼ତ ତାଲପାତାଯ। ଆମିଓ ନିଶ୍ଚୟ ଐଖାନେଇ ସ୍ଵରେ-ଅ ସ୍ଵରେ-ଆ’ର ଉପର ଦାଗା ବୁଲୋତେ ଆରନ୍ତ କରେଛିଲୁମ, କିନ୍ତୁ ସୌରଲୋକେର ସବଚୟେ ଦୂରେର ଗ୍ରହେର ମତୋ ସେହି ଶିଶୁକେ ମନେ-ଆନା-ଓଯାଲା କୋନୋ ଦୂରବୀନ ଦିଯେଓ ତାକେ ଦେଖିବାର ଜୋ ନେଇ।

ତାର ପରେ ବହି ପଡ଼ାର କଥା ପ୍ରଥମ ଯା ମନେ ପଡ଼େ ସେ ସଙ୍ଗମାର୍କ ମୁନିର ପାଠଶାଲାର ବିଷମ ବ୍ୟାପାର ନିଯେ, ଆର ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ପେଟ ଚିରହେ ନୃସିଂହ-ଅବତାର-ବୋଧ କରି ସୀସେର ଫଳକେ ଖୋଦାଇ କରା ତାର ଏକଥାନା ଛବିଓ ଦେଖେଛି ସେହି ବହିଯେ। ଆର ମନେ ପଡ଼ିଛେ କିଛୁ କିଛୁ ଚାଣକ୍ୟେର ଶ୍ଲୋକ।

ଆମାର ଜୀବନେ ବାଇରେର ଖୋଲା ଛାଦ ଛିଲ ପ୍ରଧାନ ଛୁଟିର ଦେଶ। ଛୋଟୋ ଥେକେ ବଡ଼ୋ ବୟବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାର ନାନା ରକମେର ଦିନ ଐ ଛାଦେ ନାନା ଭାବେ ବୟେ ଚଲେଛେ। ଆମାର ପିତା ଯଥନ ବାଡ଼ି ଥାକନେ ତାଁର ଜାଯଗା ଛିଲ ତେତାଲାର ଘରେ। ଚିଲେକୋଠାର ଆଡ଼ାଲେ ଦାଁଡ଼ିଯେ ଦୂର ଥେକେ କତଦିନ ଦେଖେଛି, ତଥନୋ ସୂର୍ୟ ଓଠେ ନି, ତିନି ସାଦା ପାଥରେର ମୂଳ୍ୟ ମତୋ ଛାଦେ ଚୁପ କରେ ବସେ ଆଛେନ, କୋଲେ

ଦୁଟି ହାତ ଜୋଡ଼-କରା। ମାଝେ ମାଝେ ତିନି ଅନେକ ଦିନେର ଜନ୍ୟ ଚଲେ ଯେତେଣ ପାହାଡ଼େ ପର୍ବତେ, ତଥନ ଏହି ଛାଦେ ଯାଓଯା ଛିଲ ଆମାର ସାତ-ସମୁଦ୍ର-ପାରେ ଯାଓଯାର ଆନନ୍ଦ। ଚିରଦିନେର ନୀଚେତଳାୟବାରାନ୍ଦାୟ ବସେ ବସେ ରେଲିଙ୍ଗେର ଫାଁକ ଦିଯେ ଦେଖେ ଏସେହି ରାଷ୍ଟର ଲୋକ-ଚଳାଚଳ; କିନ୍ତୁ ଏହି ଛାଦେର ଉପର ଯାଓଯା ଲୋକବସତିର ପିଲ୍ପେଗାଡ଼ି ପେରିଯେ ଯାଓଯା। ଓଖାନେ ଗେଲେ କଲକାତାର ମାଥାର ଉପର ଦିଯେ ପା ଫେଲେ ଫେଲେ ମନ ଚଲେ ଯାଯ ଯେଥାନେ ଆକାଶେର ଶୈଷ ନୀଲ ମିଶେ ଗେଛେ ପୃଥିବୀର ଶୈଷ ସବୁଜେ। ନାନା ବାଡ଼ିର ନାନା ଗଡ଼ନେର ଉଁଚୁନିଚୁ ଛାଦ ଢୋଖେ ଠେକେ, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଦେଖା ଯାଯ ଗାଛେର ଝାଁକଡ଼ା ମାଥା। ଆମି ଲୁକିଯେ ଛାଦେ ଉଠତୁମ ପ୍ରାୟଇ ଦୁପୁର ବେଳାୟ। ବରାବର ଏହି ଦୁପୁର ବେଳାଟା ନିଯେଛେ ଆମାର ମନ ଭୁଲିଯେ। ଓ ଯେନ ଦିନେର ବେଳାକାର ରାତ୍ରି, ବାଲକ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀର ବିବାଗି ହୁୟେ ଯାବାର ସମୟ। ଖଡ଼ଖଡ଼ିର ଭିତର ଦିଯେ ହାତ ଗଲିଯେ ସରେର ଛିଟ୍କିନି ଦିତୁମ ଖୁଲେ। ଦରଜାର ଠିକ ସାମନେଇ ଛିଲ ଏକଟା ସୋଫା; ସେଇଥାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକଲା ହୁୟେ ବସତୁମ। ଆମାକେ ପାକଡ଼ା କରିବାର ଚୌକିଦାର ଯାରା, ପେଟ ଭରେ ଖେରେ ତାଦେର ଝିମୁନି ଏସେହେ, ଗା ମୋଡ଼ା ଦିତେ ଦିତେ ଶୁଯେ ପଡ଼େଛେ ମାଦୁର ଜୁଡ଼େ। ରାଙ୍ଗା ହୁୟେ ଆସତ ରୋଦୁର, ଚିଲ ଡେକେ ଯେତ ଆକାଶେ। ସାମନେର ଗଲି ଦିଯେ ହେଁକେ ଯେତ ଚୁଡ଼ିଓୟାଲା। ସେଦିନକାର ଦୁପୁରବେଳାକାର ସେଇ ଚୁପଚାପ ବେଳା ଆଜ ଆର ନେଇ, ଆର ନେଇ ସେଇ ଚୁପଚାପ ବେଳାର ଫେରିଓୟାଲା।

ହୀତ ତାଦେର ହାଁକ ପୌଁଛତ ଯେଥାନେ ବାଲିଶେର ଉପର ଖୋଲା ଚୁଲ ଏଲିଯେ ଦିଯେ ଶୁଯେ ଥାକତ ବାଡ଼ିର ବୌ, ଦାସୀ ଡେକେ ନିଯେ ଆସତ ଭିତରେ, ବୁଡ଼ୋ ଚୁଡ଼ିଓୟାଲା କଚି ହାତ ଟିପେ ଟିପେ ପରିଯେ ଦିତ ପଞ୍ଚମତୋ ବେଳୋଯାରି ଚୁଡ଼ି। ସେଦିନକାର ସେଇ ବୌ ଆଜକେର ଦିନେ ଏଖନୋ ବୌଏର ପଦ ପାଯ ନି, ସେକେଣ୍କାସେ ସେ ପଡ଼ା ମୁଖସ୍ତ କରଛେ। ଆର ସେଇ ଚୁଡ଼ିଓୟାଲା ହୟତୋ ଆଜ ସେଇ ଗଲିତେଇ ବେଡ଼ାଛେ ରିକ୍ଷ ଠେଲେ। ଛାଦଟା ଛିଲ ଆମାର କେତାବେ-ପଡ଼ା ମର୍ଭୂମି, ଧୁ ଧୁ କରଛେ ଚାର ଦିକ। ଗରମ ବାତାସ ହୁ ହୁ କରେ ଛୁଟେ ଯାଛେ ଧୁଲୋ ଉଡ଼ିଯେ, ଆକାଶେର ନୀଲ ରଙ୍ଗ ଏସେହେ ଫିକେ ହୁୟେ।

ଏହି ଛାଦେର ମର୍ଭୂମିତେ ତଥନ ଏକଟା ଓଯେସିସ ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ। ଆଜକାଳ ଉପରେର ତଳାୟ କଲେର ଜଲେର ନାଗାଳ ନେଇ। ତଥନ ତେତାଲାର ସରେଓ ତାର ଦୌଡ଼ ଛିଲ। ଲୁକିଯେ-ଢୋକା ନାବାର ସର, ତାକେ ଯେନ ବାଂଲା ଦେଶେର ଶିଶୁ ଲିଭିଂସ୍ଟନ ଏଇମାତ୍ର ଖୁଜେ ବେର କରଲେ। କଳ ଦିତୁମ ଖୁଲେ, ଧାରାଜଳ ପଡ଼ତ ସକଳ ଗାୟେ। ବିଛାନାର ଏକଥାନା ଚାଦର ନିଯେ ଗା ମୁଛେ ସହଜ ମାନୁଷ ହୁୟେ ବସତୁମ।

ଛୁଟିର ଦିନଟା ଦେଖିତେ ଦେଖିତେ ଶୋଷେର ଦିକେ ଏସେ ପୌଛଲ। ନୀଚେର ଦେଉଡ଼ିର ସଂଟାଯ ବାଜଳ ଚାରଟେ। ରବିବାରେର ବିକେଳ ବେଳାଯ ଆକାଶଟା ବିଶ୍ରୀ ରକମେର ମୁଖ ବିଗଡ଼େ ଆଛେ। ଆସଛେ-ସୋମବାରେର ହାଁ-କରା ମୁଖେର ଗ୍ରହଣ-ଲାଗାନୋ ଛାୟା ତାକେ ଗିଲତେ ଶୁରୁ କରେଛେ। ନୀଚେ ଏତକ୍ଷଣେ ପାହାରା-ଏଡାନୋ ଛେଲେର ଖୋଁଜ ପଡ଼େ ଗେଛେ।

ଏଥିନ ଜଳଖାବାରେର ସମୟ। ଏହିଟେ ଛିଲ ବ୍ରଜେଶ୍‌ବରେର ଏକଟା ଲାଲଚିହ୍-ଦେଓୟା ଦିନେର ଭାଗ। ଜଳଖାବାରେର ବାଜାର କରା ଛିଲ ତାରଇ ଜିମ୍ବାୟ। ତଥନକାର ଦିନେ ଦୋକାନିରା ଘିଯେର ଦାମେ ଶତକରା ତ୍ରିଶ-ଚଞ୍ଚିଲ ଟାକା ହାରେ ମୁନଫା ରାଖିତ ନା, ଗନ୍ଧେ ସ୍ଵାଦେ ଜଳଖାବାର ତଥନୋ ବିଷିଯେ ଉଠେ ନି। ଯଦି ଜୁଟେ ଯେତ କଚୁରି ସିଙ୍ଗଡ଼ା, ଏମନ-କି ଆଲୁର ଦମ, ସେଟା ମୁଖେ ପୁରତେ ସମୟ ଲାଗିତ ନା। କିନ୍ତୁ ଯଥାସମୟେ ବ୍ରଜେଶ୍‌ବର ଯଥନ ତାର ବାଁକା ଘାଡ଼ ଆରା ବାଁକିଯେ ବଲତ “ଦେଖୋ ବାବୁ ଆଜ କୀ ଏନେହି”, ପ୍ରାୟ ଦେଖା ଯେତ କାଗଜେର ଠୋଙ୍ଗା ଚୀନେବାଦାମ-ଭାଜା! ସେଟାତେ ଆମାଦେର ଯେ ରୁଣ୍ଟି ଛିଲ ନା ତା ନଯ, କିନ୍ତୁ ଓର ଦରେର ମଧ୍ୟେଇ ଛିଲ ଓର ଆଦର। କୋନୋଦିନ ଟୁ ଶବ୍ଦ କରି ନି। ଏମନ-କି, ଯେଦିନ ତାଲପାତାର ଠୋଙ୍ଗା ଥେକେ ବେରତ ତିଳେଗଜା ସେଦିନଓ ନା।

ଦିନେର ଆଲୋ ଆସଛେ ଘୋଲା ହେଁ। ମନ ଖାରାପ ନିଯେ ଏକବାର ଛାଦଟା ସୁରେ ଆସା ଗେଲ, ନୀଚେର ଦିକେ ଦେଖିଲୁମ ତାକିଯେ-ପୁକୁର ଥେକେ ପାତିହାସଙ୍ଗଲୋ ଉଠେ ଗିଯେଛେ। ଲୋକଜନେର ଆନାଗୋନା ଆରାନ୍ତ ହେଁଯେଛେ ଘାଟେ, ବଟଗାଛେର ଛାୟା ପଡ଼େଛେ ଅର୍ଧେକ ପୁକୁର ଜୁଡେ, ରାସ୍ତା ଥେକେ ଜୁଡ଼ିଗାଡ଼ିର ସହିସର ହାଁକ ଶୋନା ଯାଚେ।

୯

ଦିନଙ୍ଗଲୋ ଏମନି ଚଲେ ଯାଯ ଏକଟାନା। ଦିନେର ମାଝଖାନଟା ଇଞ୍ଚୁଲ ନେଯ ଖାବଲିଯେ, ସକାଳେ ବିକେଳେ ଛିଟିକିଯେ ପଡ଼େ ତାରଇ ବାଡ଼ିର ଭାଗ। ଘରେ ଚୁକତେଇ କ୍ଲାସେର ବେଥିଂ-ଟେବିଲଙ୍ଗଲୋ ମନେର ମଧ୍ୟେ ଯେନ ଶୁକନୋ କନ୍ଦୁଯେର ଗୁଂତୋ ମାରେ। ରୋଜଇ ତାଦେର ଏକଇ ଆଡ଼ିଷ୍ଟ ଚେହାରା।

ସନ୍ଧେବେଳାଯ ଫିରେ ଯେତୁମ ବାଡ଼ିତେ। ଇଞ୍ଚୁଲଘରେ ତେଲେର ବାତିଟା ତୁଲେ ଧରେଛେ ପରଦିନେର ପଡ଼ା-ତୈରି ପଥେର ସିଗ୍ନ୍ୟାଲ। ଏକ-ଏକଦିନ ବାଡ଼ିର ଆଙ୍ଗିନାୟ ଆସେ ଭାଲୁକ-ନାଚ-ଓୟାଲା। ଆସେ ସାପୁଡ଼େ ସାପ ଖେଲାତେ। ଏକ-ଏକଦିନ ଆସେ ଭୋଜବାଜିଓୟାଲା, ଏକଟୁ ଦେଯ ନତୁନେର ଆମେଜ।

ଆମାଦେର ଚିତ୍ପୁର ରୋଡେ ଆଜ ଆର ଓଦେର ଡୁଗ୍‌ଡୁଗି ବାଜେ ନା । ସିନ୍ମେମାକେ ଦୂର ଥେକେ ମେଲାମ କ'ରେ ତାରା ଦେଶ ଛେଡେ ପାଲିଯାଇଛେ । ଶୁକନୋ ପାତାର ସଙ୍ଗେ ଏକ ଜାତେର ଫଡ଼ିଙ୍ ଯେମନ ବେମାଲୁମ ରଙ୍ଗ ମିଲିଯେ ଥାକେ ଆମାର ପ୍ରାଣ୍ଟା ତେମନି ଶୁକନୋ ଦିନେର ସଙ୍ଗେ ଫ୍ୟାକାଶେ ହେଁ ମିଲିଯେ ଥାକତ ।

ତଥନ ଖେଳା ଛିଲ ସାମାନ୍ୟ କଥେକ ରକମେର । ଛିଲ ମର୍ବେଲ, ଛିଲ ଯାକେ ବଲେ ବ୍ୟାଟବଲ-କ୍ରିକେଟେର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂର କୁଟୁମ୍ବ । ଆର ଛିଲ ଲାଠିମ-ଘୋରାନୋ, ସୁଡ଼ି-ଓଡ଼ାନୋ । ଶହରେ ଛେଲେଦେର ଖେଳା ସବହି ଛିଲ ଏମନି କମ୍ଜୋରି । ମାଠଜୋଡ଼ା ଫୁଟବଲ-ଖେଳାର ଲମ୍ଫକାଙ୍କ ତଥନୋ ଛିଲ ସମୁଦ୍ରପାରେ । ଏମନି କରେ ଏକଇ ମାପେର ଦିନଗୁଲୋ ଶୁକନୋ ଖୁଟିର ବେଡ଼ା ପୁଣ୍ତେ ଚଲେଛିଲ ଆମାକେ ପାକେ ପାକେ ଘିରେ ।

ଏମନ ସମୟ ଏକଦିନ ବାଜଳ ସାନାଇ ବାରୋଯଁ ସୁରେ । ବାଡ଼ିତେ ଏଲ ନୁତନ ବୌ, କଚି ଶାମଲା ହାତେ ସରୁ ସୋନାର ଚୁଡ଼ି । ପଲକ ଫେଲତେଇ ଫାଁକ ହେଁ ଗେଲ ବେଡ଼ା, ଦେଖା ଦିଲ ଚେନାଶୋନାର ବାହିର ସୀମାନା ଥେକେ ମାୟାବୀ ଦେଶେର ନତୁନ ମାନୁଷ । ଦୂରେ ଦୂରେ ସୁରେ ବେଡ଼ାଇ, ସାହସ ହ୍ୟ ନା କାହେ ଆସତେ । ଓ ଏସେ ବସେଛେ ଆଦରେର ଆସନେ, ଆମି ଯେ ହେଲାଫେଲାର ଛେଲେମାନୁଷ ।

ଦୁଇ ମହିଳେ ବାଡ଼ି ତଥନ ଭାଗ କରା । ପୁରୁଷରା ଥାକେ ବାଇରେ, ମେଯେରା ଭିତରକୋଠାୟ । ନବାବି କାଯଦା ତଥନୋ ଚଲେ ଆସଛେ । ମନେ ଆହେ ଦିଦି ବେଡ଼ାଛିଲେନ ଛାଦେର ଉପର ନତୁନ ବୌକେ ପାଶେ ନିଯେ, ମନେର କଥା ବଲାବଲି ଚଲଛିଲ । ଆମି କାହେ ଯାବାର ଚେଷ୍ଟା କରତେଇ ଏକ ଧମକ । ଏ ପାଡ଼ା ଯେ ଛେଲେଦେର ଦାଗକାଟା ଗଣ୍ଡିର ବାଇରେର । ଆବାର ଶୁକନୋ ମୁଖ କରେ ଫିରତେ ହବେ ସେଇ ଛ୍ୟାଂଲାପଡ଼ା ପୁରୋନୋ ଦିନେର ଆଡ଼ାଲେ ।

ହଠାତ୍ ଦୂର ପାହାଡ଼ ଥେକେ ବର୍ଷାର ଜଳ ନେମେ ସାବେକ ବାଁଧେର ତଳା ଖଇୟେ ଦେଯ, ଏବାର ତାଇ ଘଟିଲ । ବାଡ଼ିତେ ନତୁନ ଆଇନ ଚାଲାଲେନ କର୍ତ୍ତ୍ଵୀ । ବୌଠାକରଣନେର ଜାଯଗା ହଲ ବାଡ଼ି-ଭିତରେର ଛାଦେର ଲାଗାଓ ସରେ । ସେଇ ଛାଦେ ତାଁରଇ ହଲ ପୁରୋ ଦଖଲ । ପୁତୁଲେର ବିଯେତେ ଭୋଜେର ପାତା ପଡ଼ିଲ ସେଇଖାନେ । ନେମନ୍ତମ୍ଭେର ଦିନେ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଁ ଉଠିଲ ଏହି ଛେଲେମାନୁଷ । ବୌଠାକରଣ ରାଁଧିତେ ପାରତେନ ଭାଲୋ, ଖାଓୟାତେ ଭାଲୋବାସତେନ, ଏହି ଖାଓୟାବାର ଶଖ ମେଟାତେ ଆମାକେ ହାଜିର ପେତେନ । ଇଞ୍ଚୁଲ ଥେକେ ଫିରେ ଏଲେଇ ତୈରି ଥାକତ ତାଁର ଆପନ ହାତେର ପ୍ରସାଦ । ଚିଂଡ଼ିମାଛେର ଚଚ୍ଚିର ସଙ୍ଗେ ପାନତା ଭାତ ଯେଦିନ ମେଥେ ଦିତେନ ଅଳ୍ପ ଏକଟୁ ଲକ୍ଷାର ଆଭାସ ଦିଯେ, ସେଦିନ ଆର କଥା ଛିଲ ନା । ମାଝେ ମାଝେ ଯଥନ ଆତ୍ମୀୟ-ବାଡ଼ିତେ ଯେତେନ, ଘରେର ସାମନେ ତାଁର ଚଟିଜୁତୋଜୋଡ଼ା

ଦେଖିତେ ପେତୁମ ନା, ତଥନ ରାଗ କରେ ସରେର ଥେକେ ଏକଟା-କୋନୋ ଦାମି ଜିନିସ ଲୁକିଯେ ରେଖେ ବଗଡ଼ାର ପତ୍ରନ କରତୁମ। ବଲତେ ହତ, “ତୁମି ଗେଲେ ତୋମାର ସର ସାମଲାବେ କେ। ଆମି କି ଚୌକିଦାର।” ତିନି ରାଗ ଦେଖିଯେ ବଲତେନ, “ତୋମାକେ ଆର ସର ସାମଲାତେ ହବେ ନା, ନିଜେର ହାତ ସାମଲିଯୋ।”

ଏ କାଲେର ମେଯେଦେର ହାସି ପାବେ, ତାଁରା ବଲବେନ, ନିଜେର ଛାଡ଼ା ସଂସାରେ କି ପରେର ଦେଓର ଛିଲ ନା କୋନୋଖାନେ। କଥାଟା ମାନି। ଏଥନକାର କାଲେର ବୟସ ସକଳ ଦିକେଇ ତଥନକାର ଥେକେ ହଠାତ ଅନେକ ବେଡ଼େ ଗିଯେଛେ। ତଥନ ବଡ଼ୋ-ଛୋଟୋ ସବାଇ ଛିଲ ଛେଲେମାନୁଷ।

ଏହିବାର ଆମାର ନିର୍ଜନ-ବେଦୁଯିନି ଛାଦେ ଶୁରୁ ହଲ ଆର-ଏକ-ପାଲା-ଏଲ ମାନୁଷେର ସଙ୍ଗ, ମାନୁଷେର ମେହ। ସେଇ ପାଲା ଜମିଯେ ଦିଲେନ ଆମାର ଜ୍ୟୋତିଦାଦା।

୧୦

ଛାଦେର ରାଜ୍ୟେ ନତୁନ ହାଁଯା ବଇଲ, ନାମଲ ନତୁନ ଝତୁ।

ତଥନ ପିତୃଦେବ ଜୋଡ଼ାସାଁକୋଯ ବାସ ଛେଡ଼େଛିଲେନ। ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ଏସେ ବସଲେନ ବାଇରେ ତେତଳାର ସରେ। ଆମି ଏକଟୁ ଜାଯଗା ନିଲୁମ ତାରଇ ଏକଟି କୋଣେ।

ଅନ୍ଦର ମହଲେର ପର୍ଦା ରାଇଲ ନା। ଆଜ ଏ କଥା ନତୁନ ଠେକବେ ନା, କିନ୍ତୁ ତଥନ ଏତ ନତୁନ ଛିଲ ଯେ ମେପେ ଦେଖିଲେ ତାର ଥି ପାଓଯା ଯାଯ ନା। ତାରଓ ଅନେକ କାଲ ଆଗେ, ଆମି ତଥନ ଶିଶୁ, ମେଜଦାଦା ସିଭିଲିଯନ ହେଁ ଦେଶେ ଫିରେଛେନ। ବୋସ୍ବାଇଯେ ପ୍ରଥମ ତାଁର କାଜେ ଯୋଗ ଦିତେ ଯାବାର ସମୟ ବାଇରେ ଲୋକଦେର ଅବାକ କରେ ଦିଯେ ତାଦେର ଚୋଖେର ସାମନେ ଦିଯେ ବୌଠାକରୁଣକେ ସଙ୍ଗେ ନିଯେ ଗେଲେନ। ବାଡ଼ିର ବୌକେ ପରିବାରେର ମଧ୍ୟେ ନା ରେଖେ ଦୂର ବିଦେଶେ ନିଯେ ଯାଓଯା ଏହି ତୋ ଛିଲ ଯଥେଷ୍ଟ, ତାର ଉପରେ ଯାବାର ପଥେ ଢାକାଟାକି ନେଇ-ଏ ଯେ ହଲ ବିଷମ ବୈଦନ୍ତିକରଣ। ଆପନ ଲୋକଦେର ମାଥାଯ ଆକାଶ ଭେଣେ ପଡ଼ିଲ।

ବାଇରେ ବେରବାର ମତୋ କାପଡ଼ ତଥନଓ ମେଯେଦେର ମଧ୍ୟେ ଚଲତି ହୟ ନି। ଏଥନ ଶାଡ଼ି ଜାମା ନିଯେ ଯେ ସାଜେର ଚଲନ ହେଁବେ ତାରଇ ପ୍ରଥମ ଶୁରୁ କରେଛିଲେନ ବୌଠାକରୁଣ।

ବୈଣି ଦୁଲିଯେ ତଥନ୍ତି ଫ୍ରକ ଧରେ ନି ଛୋଟୋ ମେଯେରା। ଅନ୍ତତ ଆମାଦେର ବାଡ଼ିତେ ଛୋଟୋଦେର ମଧ୍ୟେ ଚଲନ ଛିଲ ପେଶୋଯାଜେର। ବେଥୁନ ଇଞ୍ଚୁଲ ଯଥନ ପ୍ରଥମ ଖୋଲା ହଲ ଆମାର ବଡ଼ଦିଦିର ଛିଲ ଅଳ୍ପ ବସ୍ୟ। ସେଖାନେ ମେଯେଦେର ପଡ଼ାଶୋନାର ପଥ ସହଜ କରିବାର ପ୍ରଥମ ଦଲେର ଛିଲେନ ତିନି। ଧବଧବେ ତାଁର ରଙ୍ଗ। ଏ ଦେଶେ ତାର ତୁଳନା ପାଓଯା ଯେତ ନା। ଶୁଣେଛି ପାଲକିତେ କରେ ସ୍କୁଲେ ଯାବାର ସମୟ ପେଶୋଯାଜ-ପରା ତାଁକେ ଚୁରି-କରା ଇଂରେଜ ମେଯେ ମନେ କରେ ପୁଲିସେ ଏକବାର ଧରେଛିଲ।

ଆଗେଇ ବଲେଛି ସେକାଳେ ବଡ଼ୋ ଛୋଟୋର ମଧ୍ୟେ ଚଲାଚଲେର ସାଁକୋଟା ଛିଲ ନା। କିନ୍ତୁ ଏହି-ସକଳ ପୁରୋନୋ କାଯଦାର ଭିଡ଼େର ମଧ୍ୟେ ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ଏସେଛିଲେନ ନିର୍ଜଳା ନତୁନ ମନ ନିଯେ। ଆମି ଛିଲୁମ ତାଁର ଚେଯେ ବାରୋ ବହୁରେର ଛୋଟୋ। ବୟସେର ଏତ ଦୂର ଥେକେ ଆମି ଯେ ତାଁର ଚୋଖେ ପଡ଼ିଥିଲା ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ। ଆରଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ, ତାଁର ସଙ୍ଗେ ଆଲାପେ ଜ୍ୟାଠାମି ବ'ଳେ କଥନ୍ତି ଆମାର ମୁଖ ଚାପା ଦେନ ନି। ତାଇ କୋନୋ କଥା ଭାବତେ ଆମାର ସାହସ ଅକୁଳୋନ ହୟ ନି। ଆଜ ଛେଲେଦେର ମଧ୍ୟେଇ ଆମାର ବାସ। ପାଁଚରକମ କଥା ପାଡ଼ି, ଦେଖି ତାଦେର ମୁଖ ବୋଜା। ଜିଜ୍ଞେସା କରତେ ଏଦେର ବାଧେ। ବୁଝାତେ ପାରି, ଏରା ସବ ସେଇ ବୁଡ଼ୋଦେର କାଳେର ଛେଲେ ଯେ କାଳେ ବଡ଼ୋରା କହିତ କଥା ଆର ଛୋଟୋରା ଥାକତ ବୋବା। ଜିଜ୍ଞ୍ଞାସା କରିବାର ସାହସ ନତୁନ କାଳେର ଛେଲେଦେର; ଆର ବୁଡ଼ୋକାଳେର ଛେଲେରା ସବ-କିଛୁ ମେନେ ନେଯ ଘାଡ଼ ଗୁଞ୍ଜେ।

ଛାଦେର ଘରେ ଏଲ ପିଯାନୋ। ଆର ଏଲ ଏକାଳେର ବାର୍ଣ୍ଣିଶକରା ବୌବାଜାରେର ଆସିବାବ। ବୁକେର ଛାତି ଉଠିଲ ଫୁଲେ। ଗରିବେର ଚୋଖେ ଦେଖା ଦିଲ ହାଲ-ଆମଲେର ସନ୍ତା ଆମିରି।

ଏହିବାର ଛୁଟିଲ ଆମାର ଗାନେର ଫୋଯାରା। ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ପିଯାନୋର ଉପର ହାତ ଚାଲିଯେ ନତୁନ ନତୁନ ଭଙ୍ଗିତେ ଝମାଝମ ସୁର ତୈରି କରେ ଯେତେନ, ଆମାକେ ରାଖିତେନ ପାଶେ। ତଥନି ତଥନି ସେଇ ଛୁଟେ-ଚଳା ସୁରେ କଥା ବସିଯେ ବେଁଧେ ରାଖିବାର କାଜ ଛିଲ ଆମାର।

ଦିନେର ଶେଷେ ଛାଦେର ଉପର ପଡ଼ିଥିଲା ମାଦୁର ଆର ତାକିଯା। ଏକଟା ରୁପାର ରେକାବିତେ ବେଲଫୁଲେର ଗୋଡ଼େ ମାଲା ଭିଜେ ରୁମାଲେ, ପିରିଚେ ଏକଗ୍ନାସ ବରଫ-ଦେଓଯା ଜଳ ଆର ବାଟାତେ ଛାନ୍ତିପାନ।

ବୌଠାକରୁନ ଗା ଧୁଯେ ଚୁଲ ବେଁଧେ ତୈରି ହୟେ ବସିତେନ। ଗାୟେ ଏକଥାନା ପାତଳା ଚାଦର ଡିଗ୍ରିଯେ ଆସିତେନ ଜ୍ୟୋତିଦାଦା, ବେହାଲାତେ ଲାଗାତେନ ଛଢି, ଆମି ଧରିଥିଲ ଚଢ଼ା ସୁରେର ଗାନ। ଗଲାଯ ଯେତୁକୁ ସୁର ଦିଯେଛିଲେନ ବିଧାତା ତଥନ୍ତି ତା ଫିରିଯେ ନେନ ନି। ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଡୋବା ଆକାଶେ ଛାଦେ ଛାଦେ ଛଢିଯେ

ଯେତ ଆମାର ଗାନ । ହୁ କରେ ଦକ୍ଷିଣେ ବାତାସ ଉଠିତ ଦୂର ସମୁଦ୍ର ଥେକେ, ତାରାୟ ତାରାୟ ଯେତ ଆକାଶ ଭ'ରେ ।

ଛାଦଟାକେ ବୌଠାକରଣ ଏକେବାରେ ବାଗାନ ବାନିଯେ ତୁଲେଛିଲେନ । ପିଲ୍ପେର ଉପରେ ସାରି ସାରି ଲମ୍ବା ପାମ ଗାଛ, ଆଶେପାଶେ ଚାମେଲି ଗନ୍ଧରାଜ ରଜନୀଗନ୍ଧା କରବି ଦୋଲନଚାଁପା । ଛାଦ-ଜଖମେର କଥା ମନେଇ ଆନେନ ନି, ସବାଇ ଛିଲେନ ଖେଯାଲି ।

ପ୍ରାୟ ଆସତେନ ଅକ୍ଷୟ ଚୌଧୁରୀ । ତାଁର ଗଲାଯ ସୁର ଛିଲ ନା ମେ କଥା ତିନିଓ ଜାନତେନ, ଅନ୍ୟେରା ଆରା ବେଶି ଜାନତ । କିନ୍ତୁ ତାଁର ଗାବାର ଜେଦ କିଛୁତେ ଥାମତ ନା । ବିଶେଷ କରେ ବେହାଗ ରାଗିଣୀତେ ଛିଲ ତାଁର ଶଖ । ଚୋଖ ବୁଜେ ଗାଇତେନ, ଯାରା ଶୁନତ ତାଦେର ମୁଖେର ଭାବ ଦେଖିତେ ପେତେନ ନା । ହାତେର କାହେ ଆଓୟାଜଓୟାଲା କିଛୁ ପେଲେଇ ଦାଁତ ଦିଯେ ଠୋଟ୍ କାମଡ଼େ ଧରେ ପଟାପଟ ଶକ୍ରେ ତାକେଇ ବାଁଯା-ତବଳାର ବଦଳି କରେ ନିତେନ । ମଲାଟ-ବାଁଧାନୋ ବହି ଥାକଲେ ଭାଲୋଇ ଚଲତ । ଭାବେ ଭୋର ମାନୁଷ, ତାଁର ଛୁଟିର ଦିନେର ସଙ୍ଗେ କାଜେର ଦିନେର ତଫାତ ବୋକା ଯେତ ନା ।

ସନ୍ଦେବେଳାର ସଭା ଯେତ ଭେଣେ । ଆମି ଚିରକାଳ ଛିଲୁମ ରାତ-ଜାଗିଯେ ଛେଲେ । ସକଳେ ଶୁତେ ଯେତ, ଆମି ଘୁରେ ଘୁରେ ବେଡ଼ାତୁମ, ବ୍ରକ୍ଷଦତ୍ତିର ଚେଲା । ସମସ୍ତ ପାଡ଼ା ଚୁପଚାପ । ଚାଁଦନି ରାତେ ଛାଦେର ଉପର ସାରି ସାରି ଗାଛେର ଛାଯା ଯେନ ସ୍ଵପ୍ନେର ଆଲପନା । ଛାଦେର ବାଇରେ ସିମ୍ବୁ ଗାଛେର ମାଥାଟା ବାତାମେ ଦୁଲେ ଉଠଛେ, ଝିଲ୍‌ମିଲ୍ କରଛେ ପାତାଗୁଲୋ । ଜାନି ନେ କେନ ସବଚେଯେ ଚୋଖେ ପଡ଼ିତ ସାମନେର ଗଲିର ଘୁମନ୍ତ ବାଡ଼ିର ଛାଦେ ଏକଟା ଢାଲୁ-ପିଠ-ଓୟାଲା ବେଁଟେ ଚିଲେକୋଠା । ଦାଁଡ଼ିଯେ ଦାଁଡ଼ିଯେ କିମେର ଦିକେ ଯେନ ଆଞ୍ଚଳ ବାଡ଼ିଯେ ରଯେଛେ ।

ରାତ ଏକଟା ହୟ, ଦୁଟୋ ହୟ । ସାମନେର ବଡ଼ୋ ରାନ୍ତାଯ ରବ ଓଠେ, “ବଲୋ ହରି ହରିବୋଲ ।”

୧୧

ଖାଁଚାଯ ପାଖି ପୋଷାର ଶଖ ତଥନ ଘରେ ଘରେ ଛିଲ । ସବଚେଯେ ଖାରାପ ଲାଗତ ପାଡ଼ାର କୋନୋ ବାଡ଼ି ଥେକେ ପିଁଜରେତେ-ବାଁଧା କୋକିଲେର ଡାକ । ବୌଠାକରଣ ଜୋଗାଡ଼ କରେଛିଲେନ ଚୀନଦେଶେର ଏକ ଶ୍ୟାମା ପାଖି । କାପଡ଼େର ଢାକାର ଭିତର ଥେକେ ତାର ଶିଷ ଉଠିତ ଫୋଯାରାର ମତୋ । ଆରା ଛିଲ ନାନା ଜାତେର ପାଖି, ତାଦେର ଖାଁଚାଗୁଲୋ ଝୁଲତ ପଶିମେର ବାରାନ୍ଦାୟ । ରୋଜ ସକାଳେ ଏକଜନ

ପୋକାଓଯାଲା ପାଖିଦେର ଖୋରାକ ଜୋଗାତ । ତାର ଝୁଲି ଥିକେ ବେରତ ଫଡ଼ିଙ୍, ଛାତୁଖୋର ପାଖିଦେର ଜନ୍ୟ ଛାତୁ ।

ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ଆମାର ସକଳ ତର୍କେର ଜ୍ବାବ ଦିତେନ । କିନ୍ତୁ ମେଯେଦେର କାହେ ଏତଟା ଆଶା କରା ଯାଏ ନା । ଏକବାର ବୌଠାକରଣରେ ମର୍ଜି ହେଯେଛିଲ ଖାଁଚାଯ କାଠବିଡ଼ାଲି ପୋଷା । ଆମି ବଲେଛିଲୁମ କାଜଟା ଅନ୍ୟାଯ ହେଚେ, ତିନି ବଲେଛିଲେନ ଗୁରୁମଶାୟଗିରି କରତେ ହବେ ନା । ଏ'କେ ଠିକ ଜ୍ବାବ ବଲା ଚଲେ ନା । କାଜେଇ କଥା-କାଟାକାଟିର ବଦଳେ ଲୁକିଯେ ଦୁଟି ପ୍ରାଣୀକେ ଛେଡେ ଦିତେ ହଲ । ତାର ପରେଓ କିଛୁ କଥା ଶୁନେଛିଲୁମ, କୋନୋ ଜ୍ବାବ କରି ନି ।

ଆମାଦେର ମଧ୍ୟେ ଏକଟା ବାଁଧା ବାଗଡା ଛିଲ କୋନୋଦିନ ଯାର ଶେଷ ହଲ ନା, ସେ କଥା ବଲଛି ।

ଉମେଶ ଛିଲ ଚାଲାକ ଲୋକ । ବିଲିତି ଦରଜିର ଦୋକାନ ଥିକେ ଯତ-ସବ ଛାଁଟାକାଟା ନାନା ରଙ୍ଗେର ରେଶମେର ଫାଲି ଜଳେର ଦରେ କିନେ ଆନତ, ତାର ସଙ୍ଗେ ନେଟେର ଟୁକରୋ ଆର ଖେଲୋ ଲେସ ମିଲିଯେ ମେଯେଦେର ଜାମା ବାନାନୋ ହତ । କାଗଜେର ପ୍ୟାକେଟ ଖୁଲେ ସାବଧାନେ ମେଲେ ଧରତ ମେଯେଦେର ଚୋଖେ, ବଲତ “ଏହି ହେଚେ ଆଜକେର ଦିନେର ଫ୍ୟାଶନ” । ଏ ମନ୍ତ୍ରାର ଟାନ ମେଯେରା ସାମଲାତେ ପାରତ ନା । ଆମାକେ କୀ ଦୁଃଖ ଦିତ ବଲତେ ପାରି ନେ । ବାରବାର ଅଞ୍ଚିର ହୟେ ଆପନ୍ତି ଜାନିଯେଛି, ଜ୍ବାବେ ଶୁନେଛି ଜ୍ୟାଠାମି କରତେ ହବେ ନା । ଆମି ବୌଠାକରଣକେ ଜାନିଯେଛି, ଏର ଚୟେ ଅନେକ ଭାଲୋ, ଅନେକ ଭଦ୍ର, ସେକେଲେ ସାଦା କାଳାପେଡ଼େ ଶାଢ଼ି କିଂବା ଢାକାଇ । ଆମି ଭାବି ଆଜକାଲକାର ଜର୍ଜେଟ-ଜଡ଼ାନୋ ବୌଦିଦିଦେର ରଙ୍ଗକରା ପୁତୁଳ-ଗଡ଼ା ରୂପ ଦେଖେ ଦେଓରଦେର ମୁଖେ କି କୋନୋ କଥା ସରଛେ ନା । ଉମେଶେର ସେଲାଇ-କରା ଢାକନି-ପରା ବୌଠାକରଣ ଯେ ଛିଲେନ ଭାଲୋ । ଚହାରାର ଉପର ଏତ ବେଶି ଜାଲିଯାତି ତଥନ ଛିଲ ନା ।

ତର୍କେ ବୌଠାକରଣର କାହେ ବରାବର ହେରେଛି, କେନନା ତିନି ତର୍କେର ଜ୍ବାବ ଦିତେନ ନା; ଆର ହେରେଛି ଦାବାଖେଲାଯ, ସେ ଖେଲାଯ ତାଁର ହାତ ଛିଲ ପାକା ।

ଜ୍ୟୋତିଦାଦାର କଥା ଯଥନ ଉଠେ ପଡ଼େଛେ ତଥନ ତାଁକେ ଭାଲୋ କରେ ଚିନିଯେ ଦିତେ ଆରଓ କିଛୁ ବଲାର ଦରକାର ହବେ । ଶୁରୁ କରତେ ହବେ ଆରଓ-ଏକଟୁ ଆଗେକାର ଦିନେ ।

ଜମିଦାରିର କାଜ ଦେଖତେ ପ୍ରାୟ ତାଁକେ ସେତେ ହତ ଶିଲାଇଦିହେ । ଏକବାର ଯଥନ ସେଇ ଦରକାରେ ବେରିଯେଛିଲେନ ଆମାକେଓ ନିଯେଛିଲେନ ସଙ୍ଗେ । ତଥନକାର ପକ୍ଷେ ଏଟା ଛିଲ ବେଦନ୍ତର, ଅର୍ଥାଏ ଯାକେ ଲୋକେ ବଲତେ ପାରତ, ବାଡ଼ାବାଡ଼ି ହଚେ । ତିନି ନିଶ୍ଚୟ ଡେବେଛିଲେନ, ଘର ଥେକେ ଏହି ବାହିରେ ଚଳାଚଳ ଏ ଏକଟା ଚଳତି କ୍ଲାସେର ମତୋ । ତିନି ବୁଝେ ନିଯେଛିଲେନ, ଆମାର ଛିଲ ଆକାଶେ ବାତାସେ ଚ'ରେ ବେଡ଼ାନୋ ମନ-ସେଖାନ ଥେକେ ଆମି ଖୋରାକ ପାଇଁ ଆପନା ହତେଇ । ତାର କିଛୁକାଳ ପରେ ଜୀବନଟା ଯଥନ ଆରା ଉପରେର କ୍ଲାସେ ଉଠେଛିଲ ଆମି ମାନୁଷ ହଚ୍ଛିଲୁମ ଏହି ଶିଲାଇଦିହେ ।

ପୁରୋନୋ ନୀଳକୁଠି ତଥନୋ ଖାଡ଼ା ଛିଲ । ପଦ୍ମା ଛିଲ ଦୂରେ । ନୀଚେର ତଳାୟ କାଛାରି, ଉପରେର ତଳାୟ ଆମାଦେର ଥାକବାର ଜାଯଗା । ସାମନେ ଖୁବ ମନ୍ତ୍ର ଏକଟା ଛାଦ । ଛାଦେର ବଢ଼ୋ ବଢ଼ୋ ବାଉଗାଛ, ଏରା ଏକଦିନ-ନୀଳକର ସାହେବେର ବ୍ୟବସାର ସଙ୍ଗେ ବେଡ଼େ ଉଠେଛିଲ । ଆଜ କୁଠିଯାଳ ସାହେବେର ଦାବରାବ ଏକେବାରେ ଥମ ଥମ କରଛେ । କୋଥାଯ ନୀଳକୁଠିର ଯମେର ଦୂତ ସେଇ ଦେଓଯାନ, କୋଥାଯ ଲାଠି-କାଁଧେ କୋମର-ବାଁଧା ପେଯାଦାର ଦଳ, କୋଥାଯ ଲମ୍ବା-ଟେବିଲ-ପାତା ଖାନାର ଘର ଯେଖାନେ ଘୋଡ଼ାଯ ଚ'ଢେ ସଦର ଥେକେ ସାହେବରା ଏସେ ରାତକେ ଦିନ କରେ ଦିତ-ଭୋଜେର ସଙ୍ଗେ ଚଳତ ଜୁଡ଼ି-ନୃତ୍ୟେର ଘୂର୍ଣ୍ଣିପାକ, ରକ୍ତେ ଫୁଟିତେ ଥାକତ ଶ୍ୟାମ୍ପେନେର ନେଶା, ହତଭାଗା ରାଯତଦେର ଦୋହାଇ-ପାଡ଼ା କାନ୍ନା ଉପରଓୟାଲାଦେର କାନେ ପୌଁଛତ ନା, ସଦର ଜେଲଖାନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଦେର ଶାସନେର ପଥ ଲମ୍ବା ହେଁ ଚଳତ । ସେଦିନକାର ଆର ଯା-କିଛୁ ସବ ମିଥ୍ୟେ ହେଁ ଗେଛେ, କେବଳ ସତ୍ୟ ହେଁ ଆଛେ ଦୁଇ ସାହେବେର ଦୂଟି ଗୋର । ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଝାଉଗାଛଣ୍ଟିଲି ଦୋଲାଦୁଲି କରେ ବାତାସେ, ଆର

ସେଦିନକାର ରାଯତଦେର ନାତି-ନାତନିରା କଥନୋ କଥନୋ ଦୁପୁରରାତ୍ରେ ଦେଖତେ ପାଯ ସାହେବେର ଦୂତ ବେଡ଼ାଚେହେ କୁଠିବାଡ଼ିର ପୋଡ଼ୋ ବାଗାନେ ।

ଏକଲା ଥାକାର ମନ ନିଯେ ଆଛି । ଛୋଟୋ ଏକଟି କୋଣେର ଘର, ଯତ ବଢ଼ୋ ଢାଳା ଛାଦ ତତ ବଢ଼ୋ ଫଳାଓ ଆମାର ଛୁଟି । ଅଜାନା ଭିନ ଦେଶେର ଛୁଟି, ପୁରୋନୋ ଦିଘିର କାଳୋ ଜଲେର ମତୋ ତାର ଥିଁ ପାଓଯା ଯାଯ ନା । ବୁଟ-କଥା-କଓ ଡାକଛେ ତୋ ଡାକଛେ, ଉଡ଼ୋ ଭାବନା ଭାବଛି ତୋ ଭାବଛି । ଏହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମାର ଖାତା ଭରେ ଉଠିତେ ଆରନ୍ତ କରେଛେ ପଦ୍ୟ । ସେଗୁଲୋ ଯେନ ଝାରେ ପଡ଼ିବାର ମୁଖେ ମାଘେର ପ୍ରଥମ ଫସଲେର ଆମେର ବୋଲ-ଝାରେଓ ଗେଛେ ।

ତଥନକାର ଦିନେ ଅଳ୍ପ ବୟସେର ଛେଲେ, ବିଶେଷତ ମେଯେ, ଯଦି ଅକ୍ଷର ଗୁଣେ ଦୁ ଛତ୍ର ପଦ୍ୟ ଲିଖିତ ତା ହଲେ ଦେଶେର ସମଜଦାରରା ଭାବତ, ଏମନ ଯେନ ଆର ହ୍ୟ ନା, କଥନୋ ହବେ ନା ।

ସେ-ସବ ମେଯେ-କବିଦେର ନାମ ଦେଖେଛି, କାଗଜେ ତାଦେର ଲେଖାଓ ବେରିଯେଛେ। ତାର ପରେ ସେଇ ଅତି ସାବଧାନେ ଚୋଦୋ ଅକ୍ଷର ବାଁଚିଯେ ଲେଖା ଭାଲୋ ଭାଲୋ କଥା ଆର କାଁଚା କାଁଚା ମିଳ ଯେଇ ଗେଲ ମିଲିଯେ, ଅମନି ତାଦେର ସେଇ ନାମମୋହା ପଟେ ଆଜକାଳକାର ମେଯେଦେର ସାରି ସାରି ନାମ ଉଠିଛେ ଫୁଟେ।

ଛେଲେଦେର ସାହସ ମେଯେଦେର ଚେଯେ ଅନେକ କମ, ଲଜ୍ଜା ଅନେକ ବେଶି। ସେଦିନ ଛେଟୋ ବୟସେର ଛେଲେ-କବି କବିତା ଲିଖେଛେ ମନେ ପଡ଼େ ନା, ଏକ ଆମି ଛାଡ଼ା। ଆମାର ଚେଯେ ବଡ଼ୋ ବୟସେର ଏକ ଭାଗନେ ଏକଦିନ ବାଢ଼ିଲିଯେ ଦିଲେନ ଚୋଦୋ ଅକ୍ଷରେର ଛାଁଚେ କଥା ଢାଲିଲେ ସେଟା ଜମେ ଓଠେ ପଦ୍ୟେ। ସ୍ଵର୍ୟଂ ଦେଖଲୁମ ଏହି ଜାଦୁବିଦ୍ୟେର ବ୍ୟାପାର। ଆର ହାତେ ହାତେ ସେଇ ଚୋଦୋ ଅକ୍ଷରେର ଛାଁଦେ ପଦ୍ୟ ଫୁଟିଲ; ଏମନ-କି ତାର ଉପରେ ଭରିବାର ଜାଯଗା ପେଲ। କବିଦେର ସଙ୍ଗେ ଆମାର ତଫାତ ଗେଲ ଘୁଚେ, ସେଇ ଅବଧି ଏହି ତଫାତ ସୁଚିଯେଇ ଚଲେଛି।

ମନେ ଆଛେ, ଛାତ୍ରବୃତ୍ତିର ନୀଚେର କ୍ଲାସେ ଯଥନ ପଡ଼ି ସୁପାରିଟେଣ୍ଡେଟ୍ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଗୁଜର ଶୁନିଲେନ ଯେ, ଆମି କବିତା ଲିଖି। ଆମାକେ ଫରମାଶ କରଲେନ ଲିଖିତେ, ଭାବଲେନ ନର୍ମାଲ-କ୍ଲୁଲେର ନାମ ଉଠିବେ ଜୁଲ୍ଜୁଲିଯେ। ଲିଖିତେ ହଲ, ଶୋନାତେଓ ହଲ କ୍ଲାଶେର ଛେଲେଦେର, ଶୁନିତେ ହଲ ଯେ ଏ ଲେଖାଟା ନିଶ୍ଚୟ ଚୁରି। ନିନ୍ଦୁକରା ଜାନତେ ପାରେ ନି, ତାର ପରେ ଯଥନ ସେଯାନା ହେଁବି ତଥନ ଭାବ-ଚୁରିତେ ହାତ ପାକିଯେଛି। କିନ୍ତୁ ଏ ଚୋରାଇ ମାଲଗୁଲୋ ଦାମି ଜିନିସ।

ମନେ ପଡ଼େ ପଯାରେ ତ୍ରିପଦୀତେ ମିଲିଯେ ଏକବାର ଏକଟା କବିତା ବାନିଯେଛିଲୁମ, ତାତେ ଏହି ଦୁଃଖ ଜାନିଯେଛିଲୁମ ଯେ, ସାଁତାର ଦିଯେ ପଦ୍ୟ ତୁଳିତେ ଗିଯେ ନିଜେର ହାତେର ଟେଉଁୟେ ପଦ୍ୟଟା ସରେ ସରେ ଯାଯ, ତାକେ ଧରା ଯାଯ ନା। ଅକ୍ଷୟବାବୁ ତାଁର ଆତ୍ମୀୟଦେର ବାଡିତେ ନିଯେ ଗିଯେ ଏହି କବିତା ଶୁନିଯେ ବେଡ଼ାଲେନ; ଆତ୍ମୀୟରା ବଲଲେନ, ଛେଲେଟିର ଲେଖବାର ହାତ ଆଛେ।

ବୌଠାକରଙ୍ଗେର ବ୍ୟବହାର ଛିଲ ଉଲଟୋ। କୋନୋକାଳେ ଆମି ଯେ ଲିଖିଯେ ହବ, ଏ ତିନି କିଛୁତେ ମାନିଲେନ ନା। କେବଲଇ ଖୋଟା ଦିଯେ ବଲିଲେନ, କୋନୋକାଳେ ବିହାରୀ ଚଞ୍ଚଳତାର ମତୋ ଲିଖିତେ ପାରିବ ନା। ଆମି ମନ-ମରା ହେଁବି ଭାବତୁମ, ତାଁର ଚେଯେ ଅନେକ ନୀଚେର ଧାପେର ମାର୍କା ଯଦି ମିଳିଲା ତା ହଲେ ମେଯେଦେର ସାଜ ନିଯେ ତାଁର ଖୁଦେ ଦେଓର-କବିର ଅପରିଚନ୍ଦ ଅମନ କରେ ଉଡ଼ିଯେ ଦିତେ ତାଁର ବାଧତ।

জ্যোতিদাদা ঘোড়ায় চড়তে ভালোবাসতেন। বৌঠাকরণকেও ঘোড়ায় চড়িয়ে চিৎপুরের রাস্তা দিয়ে ইডেন গার্ডেনে বেড়াতে যেতেন, এমন ঘটনাও সেদিন ঘটেছিল। শিলাইদহের আমাকে দিলেন এক টাটুঘোড়া। সে জপ্তটা কম দৌড়বাজ ছিল না। আমাকে পাঠিয়ে দিলেন রথতলার মাঠে ঘোড়া দৌড় করিয়ে আনতে। সেই এবড়ো-খেবড়ো মাঠে পড়ি-পড়ি করতে করতে ঘোড়া ছুটিয়ে আনতুম। আমি পড়ব না, তাঁর মনে এই জোর ছিল বলেই আমি পড়ি নি। কিছুকাল পরে কলকাতার রাস্তাতেও আমাকে ঘোড়ায় চড়িয়েছিলেন। সে টাটু নয়, বেশ মেজাজি ঘোড়া। একদিন সে আমাকে পিঠে নিয়ে দেউড়ির ভিতর দিয়ে সোজা ছুটে গিয়েছিল উঠোনে যেখানে সে দানা খেত। পরদিন থেকে তার সঙ্গে আমার ছাড়াছাড়ি হয়ে গেল।

বন্দুক-ছোঁড়া জ্যোতিদাদা কস্ত করেছিলেন, সে কথা পূর্বেই জানিয়েছি। বাঘ-শিকারের ইচ্ছা ছিল তাঁর মনে। বিশ্বনাথ শিকারী একদিন খবর দিল, শিলাইদহের জঙ্গলে বাঘ এসেছে। তখনি বন্দুক বাগিয়ে তিনি তৈরি হলেন। আশ্চর্যের কথা এই, আমাকেও নিলেন সঙ্গে। একটা মুশকিল কিছু ঘটতে পারে, এ যেন তাঁর ভাবনার মধ্যেই ছিল না।

ওস্তাদ শিকারী ছিল বটে বিশ্বনাথ। সে জানত, মাচানের উপর থেকে শিকার করাটা মরদের কাজ নয়। বাঘকে সামনে ডাক দিয়ে লাগাত গুলি। একবারও ফসকায় নি তার তাক।

ঘন জঙ্গল। সেরকম জঙ্গলের ছায়াতে আলোতে বাঘ চোখেই পড়তে চায় না। একটা মোটা বাঁশগাছের গায়ে কঞ্চি কেটে কেটে মহিয়ের মতো বানানো হয়েছে। জ্যোতিদাদা উঠলেন বন্দুক হাতে। আমার পায়ে জুতোও নেই, বাঘটাতাড়া করলে তাকে যে জুতোপেটা করব তার উপায় ছিল না। বিশ্বনাথ ইশারা করলে। জ্যোতিদাদা অনেকক্ষণ দেখতেই পান না। তাকিয়ে তাকিয়ে শেষকালে ঝোপের মধ্যে বাঘের গায়ের একটা দাগ তাঁর চশমাপরা চোখে পড়ল। মারলেন গুলি। দৈবাং লাগল সেটা তার শিরদাঁড়ায়। সে আর উঠতে পারল না। কাঠকুটো যা সামনে পায় কামড়ে ধ’রে লেজ আছড়ে ভীষণ গর্জাতে লাগল। তেবে দেখলে মনে সন্দেহ লাগে। অতক্ষণ ধরে বাঘটা মরবার জন্যে সবুর করে ছিল, সেটা ওদের মেজাজে নেই বলেই জানি। তাকে আগের রাত্রে তার খাবার সঙ্গে ফিকির করে আফিম লাগায় নি তো! এত ঘুম কেন।

আরও একবার বাঘ এসেছিল শিলাইদহের জঙ্গলে। আমরা দুই ভাই যাত্রা করলুম তার খোঁজে, হাতির পিঠে চ’ড়ে। আখের খেত থেকে পট পট করে আখ উপড়িয়ে চিবতে চিবতে

ପିଠେ ଭୂମିକମ୍ପ ଲାଗିଯେ ଚଲଲ ହାତି ଭାରିକି ଚାଲେ । ସାମନେ ଏସେ ପଡ଼ଳ ବନ । ହାଁଟୁ ଦିଯେ ଚେପେ, ଶୁଣ୍ଡ ଦିଯେ ଟେନେ ଗାଛଗୁଲୋକେ ପେଡେ ଫେଲତେ ଲାଗଲ ମାଟିତେ । ତାର ଆଗେଇ ବିଶ୍ଵନାଥେର ଭାଇ ଚାମରଙ୍ଗର କାଛେ ଗଲ୍ପ ଶୁଣେଛିଲୁମ, ସର୍ବନେଶେ ବ୍ୟାପାର ହୟ ବାଘ ଯଥନ ଲାଫ ଦିଯେ ହାତିର ପିଠେ ଚଢେ ଥାବା ବସିଯେ ଧରେ । ତଥନ ହାତି ଗାଁ ଗାଁ ଶବ୍ଦେ ଛୁଟିତେ ଥାକେ ବନଜଙ୍ଗଲେର ଭିତର ଦିଯେ, ପିଠେ ଯାରା ଥାକେ ଗୁଡ଼ିର ଧାକ୍କାଯ ତାଦେର ହାତ ପା ମାଥାର ହିସେବ ପାଓୟା ଯାଯ ନା । ସେଦିନ ହାତିର ଉପର ଚାଁଡେ ବ'ସେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନେର ମଧ୍ୟେ ଛିଲ ଐ ହାଡ଼ଗୋଡ଼-ଭାଙ୍ଗର ଛବିଟା । ଭୟ କରାଟା ଚେପେ ରାଖଲୁମ ଲଜ୍ଜାଯ । ବେପରୋଯା ଭାବ ଦେଖିଯେ ଚାଇତେ ଲାଗଲୁମ ଏ ଦିକେ, ଓ ଦିକେ । ଯେନ ବାଘଟାକେ ଏକବାର ଦେଖତେ ପେଲେ ହୟ । ତୁକେ ପଡ଼ଳ ହାତି ଘନ ଜଙ୍ଗଲେର ମଧ୍ୟେ । ଏକ ଜାୟଗାୟ ଏସେ ଥମକେ ଦାଁଡାଳ । ମାହୃତ ତାକେ ଚେତିଯେ ତୋଳବାର ଚେଷ୍ଟାଓ କରଲ ନା । ଦୁଇ ଶିକାରୀ ପ୍ରାଣୀର ମଧ୍ୟେ ବାଘେର ‘ପରେଇ ତାର ବିଶ୍ଵାସ ଛିଲ ବେଶି । ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ବାଘଟାକେ ଘାୟେଲ କରେ ମରିଯା କରେ ତୁଲବେନ, ନିଶ୍ଚଯ ଏଟାଇ ଛିଲ ତାର ସବଚେଯେ ଭାବନାର କଥା । ହଠାତ୍ ବାଘଟା ଝୋପେର ଭିତର ଥେକେ ଦିଲ ଏକ ଲାଫ । ଯେନ ମେଘେର ଭିତର ଥେକେ ବେରିଯେ ପଡ଼ଳ ଏକଟା ବଞ୍ଜୁଓୟାଲା ଝାଡ଼େର ଝାପଟା । ଆମାଦେର ବିଡ଼ାଳ କୁକୁର ଶୈୟାଳ ଦେଖା ନଜର-ଏ ଯେ ଘାଡ଼େଗର୍ଦାନେ ଏକଟା ଏକରାଶ ମୁରଦ, ଅଥଚ ତାର ଭାର ନେଇ ଯେନ । ଖୋଲା ମାଠେର ଭିତର ଦିଯେ ଦୁପୁରବେଲାର ରୌଦ୍ରେ ଚଲଲ ସେ ଦୌଡ଼େ । କି ସୁନ୍ଦର ସହଜ ଚଲନେର ବେଗ । ମାଠେ ଫସଲ ଛିଲ ନା । ଛୁଟନ୍ତ ବାଘକେ ଭରପୁର କରେ ଦେଖବାର ଜାୟଗା ଏଇ ବଟେ-ସେଇ ରୌଦ୍ରଢାଳା ହଲଦେ ରଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଣ ମାଠ ।

ଆର-ଏକଟା କଥା ବାକି ଆଛେ, ଶୁଣତେ ମଜା ଲାଗତେ ପାରେ । ଶିଲାଇଦହେ ମାଲୀ ଫୁଲ ତୁଲେ ଏନେ ଫୁଲଦାନିତେ ସାଜିଯେ ଦିତ । ଆମାର ମାଥାଯ ଖୈୟାଳ ଗୋଲ ଫୁଲେର ରଙ୍ଗିନ ରସ ଦିଯେ କବିତା ଲିଖିତେ । ଟିପେ ଟିପେ ଯେ ରସଟୁକୁ ପାଓୟା ଯାଯ ସେ କଲମେର ମୁଖେ ଉଠିତେ ଚାଯ ନା । ଭାବତେ ଲାଗଲୁମ, ଏକଟା କଲ ତୈରି କରା ଚାଇ । ଛେଦାଓୟାଲା ଏକଟା କାଠେର ବାଟି, ଆର ତାର ଉପରେ ଘୁରିଯେ ଘୁରିଯେ ଚାଲାବାର ମତୋ ଏକଟା ହାମାନଦିନ୍ତେର ନୋଡ଼ା ହଲେଇ ଚଲବେ । ସେଟା ଘୋରାନୋ ଯାବେ ଦଢ଼ିତେ-ବାଁଧା ଏକଟା ଚାକାଯ । ଜ୍ୟୋତିଦାଦାକେ ଦରବାର ଜାନାଲୁମ । ହୟତୋ ମନେ ମନେ ତିନି ହାସଲେନ, ବାହିରେ ସେଟା ଧରା ପଡ଼ଳ ନା । ହକୁମ କରଲେନ, ଛୁତୋର ଏଲ କାଠକୋଠ ନିଯେ । କଲ ତୈରି ହଲ । ଫୁଲେ-ଭରା କାଠେର ବାଟିତେ ଦଢ଼ିତେ-ବାଁଧା ନୋଡ଼ା ଯତଇ ଘୋରାତେ ଥାକି ଫୁଲ ପିଷେ କାଦା ହୟେ ଯାଯ, ରସ ବେରଯ ନା । ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ଦେଖଲେନ, ଫୁଲେର ରସ ଆର କଲେର ଚାପେ ଛନ୍ଦ ମିଲିଲ ନା । ତବୁ ଆମାର ମୁଖେର ଉପର ହେସେ ଉଠିଲେନ ନା ।

ଜୀବନେ ଏହି ଏକବାର ଏଞ୍ଜିନିୟାରି କରତେ ନେବେହିଲୁମ। ସେ ଯା ନଯ ନିଜେକେ ତାଇ ଯଥନ କେଉ ଭାବେ, ତାର ମାଥା ହେଟ୍ କରେ ଦେବାର ଏକ ଦେବତା ତୈରି ଥାକେନ, ଶାସ୍ତ୍ରେ ଏମନ କଥା ଆଛେ। ସେଇ ଦେବତା ସେଦିନ ଆମାର ଏଞ୍ଜିନିୟାରିର ଦିକେ କଟାକ୍ଷ କରେଛିଲେନ, ତାର ପର ଥେକେ ଯନ୍ତ୍ରେ ହାତ ଲାଗାନୋ ଆମାର ବନ୍ଧ, ଏମନ-କି ସେତାରେ ଏସରାଜେଓ ତାର ଚଡ଼ାଇ ନି।

ଜୀବନମୂଳିତିତେ ଲିଖେଛି, ଫୁଟିଲା କୋମ୍ପାନିର ସଙ୍ଗେ ପାଲ୍ଲା ଦିଯେ ବାଂଲାଦେଶେର ନଦୀତେ ସ୍ଵଦେଶୀ ଜାହାଜ ଚାଲାତେ ଗିଯେ କୀ କରେ ଜ୍ୟାତିଦାଦା ନିଜେକେ ଫତୁର କରେ ଦିଲେନ। ବୌଠାକରଣର ମୃତ୍ୟୁ ହେଁବେଳେ ତାର ଆଗେଇ। ଜ୍ୟାତିଦାଦା ତାଁର ତେତାଲାର ବାସା ଭେଣେ ଚଲେ ଗେଲେନ। ଶେଷକାଳେ ବାଡ଼ି ବାନାଲେନ ରାଁଚିର ଏକ ପାହାଡ଼ର ଉପର।

୧୨

ଏହିବାର ତେତଳା ସରେ ଆର ଏକ ପାଲା ଆରନ୍ତ ହଲ ଆମାର ସଂସାର ନିଯେ।.... .

ଏକଦିନ ଗୋଲାବାଡ଼ି, ପାଲକି, ଆର ତେତଳାର ଛାଦେର ଖାଲି ସରେ ଆମାର ଛିଲ ଯେନ ବେଦେର ବାସା-କଥନୋ ଏଖାନେ, କଥନୋ ଓଖାନେ। ବୌଠାକରଣ ଏଲେନ ଛାଦେର ସରେ ବାଗାନ ଦିଲ ଦେଖା। ଉପରେର ସରେ ଏଲ ପିଯାନୋ, ନତୁନ ନତୁନ ସୁରେର ଫୋଯାରା ଛୁଟିଲ।

ପୂର୍ବଦିକେର ଚିଲେକୋଠାର ଛାଯାଯ ଜ୍ୟାତିଦାଦାର କଫି ଖାଓୟାର ସରଞ୍ଜାମ ହତ ସକାଳେ। ସେଇ ସମଯେ ପଡ଼େ ଶୋନାତେନ ତାଁର କୋନୋ-ଏକଟା ନତୁନ ନାଟକେର ପ୍ରଥମ ଖସଡ଼ା। ତାର ମଧ୍ୟେ କଥନୋ କଥନୋ କିଛୁ ଜୁଡ଼େ ଦେବାର ଜନ୍ୟେ ଆମାକେଓ ଡାକ ପଡ଼ତ ଆମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ କାଁଚା ହାତେର ଲାଇନେର ଜନ୍ୟେ। କ୍ରମେ ରୋଦ ଏଗିଯେ ଆସତ-କାକଣ୍ଗଲୋ ଡାକାଡାକି କରତ ଉପରେର ଛାଦେ ବସେ ରୁଣ୍ଟିର ଟୁକରୋର ‘ପରେ ଲକ୍ଷ କରେ। ଦଶଟା ବାଜଲେ ଛାଯା ଯେତ କ୍ଷ’ଯେ, ଛାତଟା ଉଠିତ ତେତେ।

ଦୁପୁରବେଳାଯ ଜ୍ୟାତିଦାଦା ଯେତେନ ନୀଚେର ତଳାଯ କାହାରିତେ। ବୌଠାକରଣ ଫଲେର ଖୋସା ଛାଡ଼ିଯେ କେଟେ କେଟେ ଯତ୍ନ କରେ ରଙ୍ଗୋର ରେକାବିତେ ସାଜିଯେ ଦିଲେନ। ନିଜେର ହାତେର ମିଷ୍ଟାନ କିଛୁ କିଛୁ ଥାକତ ତାର ସଙ୍ଗେ, ଆର ତାର ଉପରେ ଛଡ଼ାନୋ ହତ ଗୋଲାପେର ପାପଡ଼ି। ଗୋଲାସେ ଥାକତ ଡାବେର ଜଳ କିଂବା ଫଲେର ରସ କିଂବା କଚି ତାଲଶାଁସ ବରଫେ-ଠାଣ୍ଗା-କରା। ସମସ୍ତଟାର ଉପର ଏକଟା ଫୁଲକଟା

ରେଶମେର ରଙ୍ଗମାଳ ଢେକେ ମୋରାଦାବାଦି ଖୁଣ୍ଡିତେ କରେ ଜଳଖାବାର ବେଳା ଏକଟା ଦୁଟୀର ସମୟ ରଙ୍ଗନା କରେ ଦିତେନ କାହାରିତେ ।

ତଥନ ବଞ୍ଦର୍ଶନେର ଧୂମ ଲେଗେଛେ; ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ ଆର କୁନ୍ଦନନନ୍ଦିନୀ ଆପନ ଲୋକେର ମତୋ ଆନାଗୋନା କରଛେ ଘରେ ଘରେ । କୀ ହଲ କୀ ହବେ, ଦେଶସୁନ୍ଦ ସବାର ଏହି ଭାବନା ।

ବଞ୍ଦର୍ଶନ ଏଲେ ପାଡ଼ାଯ ଦୁପୁର ବେଳାୟ କାରଓ ସୁମ ଥାକତ ନା । ଆମାର ସୁବିଧେ ଛିଲ, କାଡ଼ାକାଡ଼ି କରବାର ଦରକାର ହତ ନା; କେନନା ଆମାର ଏକଟା ଗୁଣ ଛିଲ, ଆମି ଭାଲୋ ପଡ଼େ ଶୋନାତେ ପାରତୁମ । ଆପନ ମନେ ପଡ଼ାର ଚେଯେ ଆମାର ପଡ଼ା ଶୁନିତେ ବୌଠାକରଣ ଭାଲୋବାସତେନ । ତଥନ ବିଜ୍ଲିପାଖା ଛିଲ ନା, ପଡ଼ିତେ ପଡ଼ିତେ ବୌଠାକରଣର ହାତପାଖାର ହାଓୟାର ଏକଟା ଭାଗ ଆମି ଆଦାୟ କରେ ନିତୁମ ।

୧୩

ମାଝେ ମାଝେ ଜ୍ୟୋତିଦାଦା ଯେତେନ ହାଓୟା ବଦଳ କରତେ ଗଞ୍ଜାର ଧାରେର ବାଗାନେ । ବିଲିତି ସ୍ଵଦାଗରିର ଛୋ଩୍ୟା ଲେଗେ ଗଞ୍ଜାର ଧାର ତଥନୋ ଜାତ ଖୋଓୟାଯ ନି । ମୁଷଡ଼େ ଯାଯ ନି ତାର ଦୁଇ ଧାରେ ପାଖିର ବାସା, ଆକାଶେର ଆଲୋଯ ଲୋହାର କଲେର ଶୁଣ୍ଡଗୁଲୋ ଫୁଁସେ ଦେଯ ନି କାଳୋ ନିଶାସ ।

ଗଞ୍ଜାର ଧାରେର ପ୍ରଥମ ସେ ବାସା ଆମାର ମନେ ପଡ଼େ, ଛୋଟୋ ସେ ଦୋତଳା ବାଡ଼ି । ନତୁନ ବର୍ଷା ନେମେଛେ । ମେଘେର ଛାଯା ଭେସେ ଚଲେଛେ ସ୍ନୋତେର ଉପର ଟେଉ ଖେଲିଯେ, ମେଘେର ଛାଯା କାଳୋ ହେଁ ସନିଯେ ରଯେଛେ ଓ ବନେର ମାଥାଯ । ଅନେକବାର ଏଇରକମ ଦିନେ ନିଜେ ଗାନ ତୈରି କରେଛି, ସେଦିନ ତା ହଲ ନା । ବିଦ୍ୟାପତିର ପଦଟି ଜେଗେ ଉଠିଲ ଆମାର ମନେ, “ଏ ଭରା ବାଦର ମାହ ଭାଦର, ଶୂନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ମୋର ।” ନିଜେର ସୁର ଦିଯେ ଢାଲାଇ କରେ ରାଗିଣୀର ଛାପ ମେରେ ତାକେ ନିଜେର କରେ ନିଲୁମ । ଗଞ୍ଜାର ଧାରେ ସେଇ ସୁର ଦିଯେ ମିନେ-କରା ଏଇ ବାଦଳ-ଦିନ ଆଜଓ ରଯେ ଗେଛେ ଆମାର ବର୍ଷାଗାନେର ସିନ୍ଧୁକଟାତେ । ମନେ ପଡ଼େ, ଥେକେ ଥେକେ ବାତାସେର ଝାପଟା ଲାଗଛେ ଗାଛଗୁଲୋର ମାଥାର ଉପର, ଝୁଟୋପୁଟି ବେଧେ ଗେଛେ ଡାଲେ-ପାଲାୟ, ଡିଙ୍ଗିନୌକାଗୁଲୋ ସାଦା ପାଲ ତୁଲେ ହାଓୟାର ମୁଖେ ଝୁକେ ପଡ଼େ ଛୁଟେଛେ, ଟେଉଗୁଲୋ ଝାପ ଦିଯେ ଦିଯେ ଝାପ ଝାପ ଶବ୍ଦେ ପଡ଼ିଛେ ଘାଟେର ଉପର । ବୌଠାକରଣ ଫିରେ ଏଲେନ; ଗାନ ଶୋନାଲୁମ ତାଙ୍କେ; ଭାଲୋ ଲାଗଲ ବଲେନ ନି, ଚୁପ କରେ ଶୁଣଲେନ । ତଥନ ଆମାର ବୟସ

ହବେ ଘୋଲୋ କି ସତେରୋ। ଯା-ତା ତର୍କ ନିଯେ କଥା-କାଟାକାଟି ତଥନୋ ଚଲେ, କିନ୍ତୁ ବାଁଜ କମେ ଗିଯେଛେ।

ତାର କିଛୁଦିନ ପରେ ବାସା ବଦଳ କରା ହଲ ମୋରାନ ସାହେବେର ବାଗାନେ। ସେଟା ରାଜବାଡ଼ି ବଲଲେଇ ହ୍ୟ। ରଙ୍ଗିନ କାଁଚେର ଜାନଲା-ଦେଓୟା ଉଁଚୁନିଚୁ ଘର, ମାର୍ବଲ ପାଥରେ ବାଁଧା ମେଜେ, ଧାପେ ଧାପେ ଗଞ୍ଜାର ଉପର ଥେକେଇ ସିଁଡ଼ି ଉଠେଛେ ଲସ୍ବା ବାରାନ୍ଦାୟ। ଏଖାନେ ରାତ ଜାଗବାର ଘୋର ଲାଗତ ଆମାର ମନେ, ସେଇ ସାବରମତୀ ନଦୀର ଧାରେର ପାଯଚାରିର ସଙ୍ଗେ ଏଖାନକାର ପାଯଚାରିର ତାଳ ମେଲାନୋ ଚଲତ। ସେ ବାଗାନ ଆଜ ଆର ନେଇ, ଲୋହାର ଦାଁତ କଡ଼ମଡ଼ିଯେ ତାକେ ଗିଲେ ଫେଲେଛେ ଡାଙ୍ଗିର କାରଖାନା।

ଏ ମୋରାନ-ବାଗାନେର କଥାଯ ମନେ ପଡ଼େ ଏକ-ଏକଦିନ ରାନ୍ନାର ଆଯୋଜନ ବକୁଲଗାଛ-ତଳାୟ। ସେ ରାନ୍ନାୟ ମସଲା ବେଶି ଛିଲ ନା, ଛିଲ ହାତେର ଗୁଣ। ମନେ ପଡ଼େ ପହିତେର ସମୟ ବୌଠାକରଳନ ଆମାଦେର ଦୁଇ ଭାଇୟେର ହବିଷ୍ୟାନ ରେଁଧେ ଦିତେନ, ତାତେ ପଡ଼ତ ଗାଓୟା ଘି। ଏ ତିନଦିନ ତାର ସ୍ଵାଦେ, ତାର ଗନ୍ଧେ, ମୁଢ଼ କରେ ରେଖେଛିଲ ଲୋଭୀଦେର।

ଆମାର ଏକଟା ବଡ଼ୋ ମୁଶକିଲ ଛିଲ, ଶରୀରଟାକେ ସହଜେ ରୋଗେ ଧରତ ନା। ବାଡ଼ିର ଆର-ଆର ଯେ-ସବ ଛେଲେ ରୋଗେ ପଡ଼ତେ ଜାନତ ତାରା ପେତ ତାଁର ହାତେର ସେବା। ତାରା ଶୁଧୁ ଯେ ତାଁର ସେବା ପେତ ତା ନୟ, ତାଁର ସମୟ ଜୁଡ଼େ ବସତ। ଆମାର ଭାଗ ଯେତ କମେ।

ସେଦିନକାର ସେଇ ତେତଳାର ଦିନ ମିଲିଯେ ଗେଲ ତାଁକେ ସଙ୍ଗେ ନିଯେ। ତାର ପରେ ଆମାର ଏଲ ତେତଳାର ବସତି, ଆଗେକାର ସଙ୍ଗେ ଏର ଠିକ ଜୋଡ଼-ଲାଗାନୋ ଚଲେ ନା।

ସୁରତେ ସୁରତେ ଏସେ ପଡ଼େଛି ଯୌବନେର ସଦର ଦରଜାୟ। ଆବାର ଫିରତେ ହଲ ସେଇ ଛେଲେବେଲାର ସୀମାନାର ଦିକେ।

ଏବାର ଘୋଲୋ ବଛର ବୟସେର ହିସାବ ଦିତେ ହଚ୍ଛେ। ତାର ଆରନ୍ତେର ମୁଖେଇ ଦେଖା ଦିଯେଛେ ତାରତୀ। ଆଜକାଳ ଦେଶେ ଚାର ଦିକେଇ ଫୁଟେ ଫୁଟେ ଉଠେଛେ କାଗଜ ବେର କରବାର ଟଗ୍ବଗାନି। ବୁଝାତେ ପାରି ସେ ନେଶାର ଜୋର, ଯଥନ ଫିରେ ତାକାଇ ସେଦିନକାର ଖେପାମିର ଦିକେ। ଆମାର ମତୋ ଛେଲେ, ଯାର ନା ଛିଲ ବିଦ୍ୟେ, ନା ଛିଲ ସାଧିୟ, ସେଓ ସେଇ ବୈଠକେ ଜାଯଗା ଜୁଡ଼େ ବସଲ, ଅଥଚ ସେଟା କାରାଓ ନଜରେ ପଡ଼ିଲ ନା-ଏର ଥେକେ ଜାନା ଯାଯ, ଚାର ଦିକେ ଛେଲେମାନୁଷି ହାଓୟାର ଯେନ ସୁର ଲେଗେଛିଲ।

ଦେଶେ ଏକମାତ୍ର ପାକା ହାତେର କାଗଜ ତଥନ ଦେଖା ଦିଯେଛିଲ ବଞ୍ଦର୍ଶନ। ଆମାଦେର ଏ ଛିଲ କାଁଚାପାକା; ବଡ଼ଦାଦା ଯା ଲିଖଛେନ ତା ଲେଖାଓ ଯେମନ ଶକ୍ତ ବୋବାଓ ତେମନି, ଆର ତାରଇ ମଧ୍ୟେ ଆମି ଲିଖେ ବସଲୁମ ଏକ ଗଲ୍ପ-ସେଟୋ ଯେ କୀ ବକୁନିର ବିନୁନି ନିଜେ ତାର ଯାଚାଇ କରିବାର ବୟସ ଛିଲ ନା, ବୁଝେ ଦେଖିବାର ଚୋଖ ଯେନ ଅନ୍ୟଦେରଓ ତେମନ କ'ରେ ଖୋଲେ ନି।

ଏହିଥାନେ ବଡ଼ଦାଦାର କଥାଟା ବଲେ ନେବାର ସମୟ ଏଲ। ଜ୍ୟୋତିଦାଦାର ଆସର ଛିଲ ତେତାଲାର ଘରେ, ଆର ବଡ଼ଦାଦାର ଛିଲ ଆମାଦେର ଦକ୍ଷିଣେର ବାରାନ୍ଦାୟ। ଏକ ସମୟେ ତିନି ଡୁବେଛିଲେନ ଆପନ-ମନେ ଭାରି ଭାରି ତତ୍ତ୍ଵକଥା ନିଯେ, ସେ ଛିଲ ଆମାଦେର ନାଗାଲେର ବାଇରେ। ଯା ଲିଖିତେନ, ଯା ଭାବିତେନ, ତା ଶୋନିବାର ଲୋକ ଛିଲ କମ। ଯଦି କେଉ ରାଜି ହେଁ ଧରା ଦିତ ତାକେ ଉନି ଛାଡ଼ିତେ ଚାଇତେନ ନା, କିଂବା ସେ ଓଁକେ ଛାଡ଼ିତ ନା-ଓଁର ଉପର ଯା ଦାବି କରିବାର କେବଳ ତତ୍ତ୍ଵକଥା ଶୋନା ନିଯେ ନଯ। ଏକଟି ସଙ୍ଗୀ ବଡ଼ଦାଦାର ଜୁଟେଛିଲେନ, ତାଁର ନାମ ଜାନି ନେ, ତାଁକେ ସବାଇ ଡାକତ ଫିଲଜଫାର ବ'ଲେ। ଅନ୍ୟ ଦାଦାରା ତାଁକେ ନିଯେ ହାସାହାସି କରିବାର କେବଳ ତାଁର ମଟନଚପେର ‘ପରେ ଲୋଭ ନିଯେ ନଯ, ଦିନେର ପର ଦିନ ତାଁର ନାନା ରକମେର ଜର୍ଖରି ଦରକାର ନିଯେ। ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଛାଡ଼ା ବଡ଼ଦାଦାର ଶଖ ଛିଲ ଗଣିତର ସମସ୍ୟା ବାନାନୋ। ଅଙ୍କଚିହ୍ନଓୟାଲା ପାତାଙ୍ଗଲୋ ଦକ୍ଷିଣେ ହାୟାଯା ଉଡ଼େ ବେଡ଼ାତ ବାରାନ୍ଦାମଯ। ବଡ଼ଦାଦା ଗାନ ଗାଇତେ ପାରିବାରି ନା, ବିଲିତି ବାଁଶି ବାଜାତେନ, କିନ୍ତୁ ସେ ଗାନେର ଜନ୍ୟ ନଯ-ଅଙ୍କ ଦିଯେ ଏକ-ଏକ ରାଗିଣୀତେ ଗାନେର ସୁର ମେପେ ନେବାର ଜନ୍ୟେ। ତାର ପରେ ଏକ ସମୟେ ଧରିଲେନ “ସ୍ଵପ୍ନପ୍ରୟାଣ” ଲିଖିତେ। ତାର ଗୋଡ଼ାୟ ଶୁରୁ ହଲ ଛନ୍ଦ ବାନାନୋ। ସଂକୃତ ଭାଷାର ଧବନିକେ ବାଂଲା ଭାଷାର ଧବନିର ବାଟିଖାରାୟ ଓଜନ କରେ କରେ ସାଜିଯେ ତୁଳିତେନ-ତାର ଅନେକଙ୍ଗଲୋ ରେଖେଛେନ, ଅନେକଙ୍ଗଲି ରାଖେନ ନି, ଛେଡା ପାତାଯ ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ଗେଛେ। ତାର ପରେ କାବ୍ୟ ଲିଖିତେ ଲାଗିଲେନ; ସତ ଲିଖେ ରାଖିତେନ ତାର ଚେଯେ ଫେଲେ ଦିତେନ ଅନେକ ବେଶି। ଯା ଲିଖିତେନ ତା ସହଜେ ପଛନ୍ଦ ହତ ନା। ତାଁର ସେଇ-ସବ ଫେଲାଛଡ଼ା ଲାଇନଙ୍ଗଲୋ କୁଡ଼ିଯେ ରାଖିବାର ମତୋ ବୁଦ୍ଧି ଆମାଦେର ଛିଲ ନା। ଯେମନ ଯେମନ ଲିଖିତେନ ଶୁଣିଯେ ଯେତେନ, ଶୋନିବାର ଲୋକ ଜମତ ତାଁର ଚାର ଦିକେ। ଆମରା ବାଡ଼ିସୁନ୍ଦ ସବାଇ ମେତେ ଗିଯେଛିଲୁମ ଏହି କାବ୍ୟେର ରସେ। ପଡ଼ାର ମାଝେ ମାଝେ ଉଚ୍ଚହାସି ଉଠିତ ଉଥିଲିଯେ। ତାଁର ହାସି ଛିଲ ଆକାଶ-ଭରା; ସେଇ ହାସିର ବୌକେର ମାଥାଯ କେଉ ଯଦି ହାତେର କାଛେ ଥାକତ ତାକେ ଚାପାଇଯେ ଅଛିର କରେ ତୁଳିତେନ।

ଜୋଡ଼ାସାଁକୋର ବାଡ଼ିର ପ୍ରାଣେର ଏକଟି ଝାରନାତଳା ଛିଲ ଏହି ଦକ୍ଷିଣେର ବାରାନ୍ଦା, ଶୁକିଯେ ଗେଲ ଏର ସ୍ନୋତ, ବଡ଼ଦାଦା ଚଲେ ଗେଲେନ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆଶ୍ରମେ। ଆମାର କେବଳ ମାଝେ ମାଝେ ମନେ ପଡ଼େ,

ଏ ବାରାନ୍ଦାର ସାମନେକାର ବାଗାନେ ମନ-କେମନ-କରା ଶରତେର ରୋଦ୍ଦୁର ଛଡ଼ିଯେ ପଡ଼େଛେ, ଆମି ନତୁନ ଗାନ ତୈରି କରେ ଗାଛି “ଆଜି ଶରତ-ତପନେ ପ୍ରଭାତସ୍ଵପନେ କୀ ଜାନି ପରାନ କୀ ଯେ ଚାଯ”। ଆର ମନେ ଆସେ ଏକଟି ତପ୍ତ ଦିନେର ବାଁ ବାଁ ଦୁଇ ପ୍ରହରେର ଗାନ “ହେଲାଫେଲା ସାରାବେଲା ଏ କୀ ଖେଲା ଆପନ-ସନେ” ।

ବଡ଼ଦାଦାର ଆର-ଏକଟି ଅଭ୍ୟାସ ଛିଲ ଚୋଖେ ପଡ଼ିବାର ମତୋ, ସେ ତାଁର ସାଁତାର କାଟା । ପୁକୁରେ ନେମେ କିଛୁ ନା ହବେ ତୋ ପଞ୍ଚଶ ବାର ଏପାର-ଓପାର କରତେନ । ପେନେଟିର ବାଗାନେ ଯଥନ ଛିଲେନ ତଥନ ଗଙ୍ଗା ପେରିଯେ ଚଲେ ଯେତେନ ଅନେକ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତାଁର ଦେଖାଦେଖି ସାଁତାର ଆମରାଓ ଶିଖେଛି ଛେଲେବେଲା ଥେକେ । ଶେଖା ଶୁଣୁ କରେଛିଲୁମ ନିଜେ ନିଜେଇ । ପାଯଜାମା ଭିଜିଯେ ନିଯେ ଟେନେ ଟେନେ ଭରେ ତୁଳତୁମ ବାତାସେ । ଜଲେ ନାମଲେଇ ସେଟା କୋମରେର ଚାର ଦିକେ ହାଓୟାର କୋମରବନ୍ଦର ମତୋ ଫୁଲେ ଉଠିବା । ତାର ପରେ ଆର ଡୋବବାର ଜୋ ଥାକତ ନା । ବଡୋବସେ ଯଥନ ଶିଲାଇଦହେର ଚରେ ଥାକତୁମ ତଥନ ଏକବାର ସାଁତାର ଦିଯେ ପଦ୍ମା ପେରିଯେଛିଲୁମ । କଥାଟା ଶୁଣନ୍ତେ ଯତଟା ତାକ-ଲାଗାନୋ ଆସଲେ ତତଟା ନୟ । ମାଝେ ମାଝେ ଚରା-ପଡ଼ା ସେଇ ପଦ୍ମାର ଟାନ ଛିଲ ନା ତାକେ ସମୀତ କରିବାର ମତୋ; ତବୁ ଡାଙ୍ଗାର ଲୋକେର କାହେ ଭୟ-ଲାଗାନୋ ଗଲ୍ପଟା ଶୋନାବାର ମତୋ ବଟେ, ଶୁଣିଯେଓଛି ଅନେକବାର । ଛେଲେବେଲାଯ ଯଥନ ଗିଯେଛି ଡ୍ୟାଲହୌସି ପାହାଡ଼େ, ପିତୃଦେବ ଆମାକେ ଏକା-ଏକା ସୁରେ ବେଡ଼ାତେ କଥନୋ ମାନା କରେନ ନି । ପାଯେ-ଚଳା ରାସ୍ତାଯ ଆମି ଫଳାଓୟାଲା ଲାଠି ହାତେ ଏକ ପାହାଡ଼ ଥେକେ ଆର-ଏକ ପାହାଡ଼ ଉଠେ ଯେତୁମ । ତାର ସକଳେର ଚେଯେ ମଜା ଛିଲ ମନେ ମନେ ଭୟ ବାନିଯେ ତୋଳା । ଏକଦିନ ଓତାଇ ପଥେ ଯେତେ ଯେତେ ପା ପଡ଼େଛିଲ ଗାଛେର ତଳାଯ ରାଶ-କରା ଶୁକନୋ ପାତାର ଉପର । ପା ଏକଟୁ ହଡ଼କେ ଯେତେଇ ଲାଠି ଦିଯେ ଠେକିଯେ ଦିଲୁମ । କିନ୍ତୁ ନା ଠେକାତେଓ ତୋ ପାରତୁମ । ଢାଲୁ ପାହାଡ଼ ଗଡ଼ାତେ ଗଡ଼ାତେ ଅନେକଦୂର ନୀଚେ ଝରନାର ମଧ୍ୟେ ପଡ଼ିବାକୁ କତକ୍ଷଣ ଲାଗିଥାଏ । କୀ ଯେ ହତେ ପାରତ ସେଟା ଏତଥାନି କରେ ମା’ର କାହେ ବଲେଛି । ତା ଛାଡ଼ା ସନ ପାଇନେର ବନେ ବେଡ଼ାତେ ହଠାତ୍ ଭାଲୁକେର ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହଲେଓ ହତେ ପାରତ, ଏଓ ଏକଟା ଶୋନାବାର ମତୋ ଜିନିସ ଛିଲ ବଟେ । ଘଟବାର ମତୋ କିଛୁଇ ଘଟେ ନି, କାଜେଇ ଅଘଟନ ସବ ଜମିଯେଛିଲୁମ ମନେ ।

ଆମାର ସାଁତାର ଦିଯେ ପଦ୍ମା ପାର ହାଓୟାର ଗଲ୍ପାତ୍ମକ ଏ-ସବ ଗଲ୍ପେର ଥେକେ ଖୁବ ବେଶି ତଫାତ ନୟ ।

ସତେରୋ ବହୁମାତ୍ର ପଦ୍ମା ଯଥନ, ଭାରତୀର ସମ୍ପାଦକି ବୈଠକ ଥେକେ ଆମାକେ ସରେ ଯେତେ ହଲ ।

ଏই ସମୟେ ଆମାର ବିଲେତ ଯାଓଯା ଠିକ ହେଯେଛେ। ଆର ସେଇ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ ହଲ, ଜାହାଜେ ଚଢ଼ିବାର ଆଗେ ମେଜଦାଦାର ସଙ୍ଗେ ଗିଯେ ଆମାକେ ବିଲିତି ଚାଲଚଲନେର ଗୋଡ଼ାପତ୍ରନ କରେ ନିତେ ହବେ। ତିନି ତଥନ ଜଜିଯତି କରଛେ ଆମେଦାବାଦେ; ମେଜବୌଠାକରଣ ଆର ତା'ର ଛେଲେମେଯେ ଆହେନ ଇଂଲଞ୍ଜେ, ଫର୍ଲୋ ନିଯେ ମେଜଦାଦା ତାଁଦେର ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେବେନ ଏଇ ଅପେକ୍ଷାଯାଇଲା।

ଶିକ୍ଷଡୁସ୍ତ ଆମାକେ ଉପଡେ ନିଯେ ଆସା ହଲ ଏକ ଖେତ ଥେକେ ଆର-ଏକ ଖେତେ। ନତୁନ ଆବହାୟାର ସଙ୍ଗେ ବୋରାପଡ଼ା ଶୁରୁ ହଲ। ଗୋଡ଼ାତେ ସବ-ତାତେଇ ଖଟକା ଦିତେ ଲାଗଲ ଲଜ୍ଜା। ନତୁନ ଲୋକେର ସଙ୍ଗେ ଆଲାପେ ନିଜେର ମାନରକ୍ଷା କରବ କୀ କରେ ଏଇ ଛିଲ ଭାବନା। ସେ ଅଚେନା ସଂସାରେର ସଙ୍ଗେ ମାଖାମାଖିଓ ସହଜ ଛିଲ ନା, ଆର ପଥ ଛିଲ ନା ଯାକେ ଏଡିଯେ ଯାଓଯାର, ଆମାର ମତୋ ଛେଲେର ମନ ସେଖାନେ କେବଳଇ ହଁଚ୍ଟ ଖେଯେ ମରତା।

ଆମେଦାବାଦେ ଏକଟା ପୁରନୋ ଇତିହାସେର ଛବିର ମଧ୍ୟେ ଆମାର ମନ ଉଡ଼େ ବେଡ଼ାତେ ଲାଗଲ। ଜଜେର ବାସା ଛିଲ ଶାହିବାଗେ, ବାଦଶାହି ଆମଲେର ରାଜବାଡ଼ିତେ। ଦିନେର ବେଳାୟ ମେଜଦାଦା ଚଲେ ଯେତେନ କାଜେ; ବଡ଼ୋ ବଡ଼ୋ ଫାଁକା ଘର ହାଁ ହାଁ କରଛେ, ସମସ୍ତ ଦିନ ଭୂତେ-ପାଓଯାର ମତୋ ଘୁରେ ବେଡ଼ାଛି। ସାମନେ ପ୍ରକାଣ ଚାତାଲ, ସେଖାନ ଥେକେ ଦେଖା ଯେତ ସାବରମତୀ ନଦୀ ହାଁଟୁଜଳ ଲୁଟିଯେ ନିଯେ ଏଁକେବେଁକେ ଚଲେଛେ ବାଲିର ମଧ୍ୟେ। ଚାତାଲଟାର କୋଥାଓ କୋଥାଓ ଚୌବାଚାର ପାଥରେର ଗାଁଥିନିତେ ଯେନ ଖବର ଜମା ହେଁ ଆହେ ବେଗମଦେର ସ୍ନାନେର ଆମିରିଆନାର।

କଲକାତାଯ ଆମରା ମାନୁଷ, ସେଖାନେ ଇତିହାସେର ମାଥାତୋଳା ଚେହାରା କୋଥାଓ ଦେଖି ନି। ଆମାଦେର ଚାହନି ଖୁବ କାହେର ଦିକେର ବେଁଟେ ସମୟଟାତେଇ ବାଁଧା। ଆମେଦାବାଦେ ଏସେ ଏଇ ପ୍ରଥମ ଦେଖଲୁମ ଚଲତି ଇତିହାସ ଥେମେ ଗିଯେଛେ, ଦେଖା ଯାଚେ ତାର ପିଛନକେରା ବଡ଼ୋ ଘରୋଯାନା। ତାର ସାବେକ ଦିନଗୁଲୋ ଯେନ ଯକ୍ଷେର ଧନେର ମତୋ ମାଟିର ନିଚେ ପୋଁତା। ଆମାର ମନେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଥମ ଆଭାସ ଦିଯେଛିଲି “କ୍ଷୁଧିତ ପାଷାଣ” ଏର ଗଲ୍ପେର।

ସେ ଆଜ କତ ଶତ ବ୍ସରେର କଥା। ନହବିନ୍ଦାନାୟ ବାଜଛେ ରୋଶନଚୌକି ଦିନରାତ୍ରେ ଅଷ୍ଟ ପ୍ରହରେର ରାଗିଣୀତେ, ରାନ୍ତାଯ ତାଲେ ତାଲେ ଘୋଡ଼ାର ଖୁରେର ଶବ୍ଦ ଉଠିଛେ, ଘୋଡ଼ସଓଯାରତୁର୍କି ଫୌଜେର ଚଲଛେ କୁଚକାଓୟାଜ, ତାଦେର ବର୍ଣ୍ଣର ଫଳାୟ ରୋଦ ଉଠିଛେ ଝକଝକିଯେ। ବାଦଶାହି ଦରବାରେର ଚାର ଦିକେ ଚଲେଛେ ସର୍ବନେଶେ କାନାକାନି ଫୁସ୍ଫାସ୍। ଅନ୍ଦରମହଲେ ଖୋଲା ତଳୋଯାର ହାତେ ହାବସି ଖୋଜାରା ପାହାରା ଦିଚ୍ଛେ। ବେଗମଦେର ହାମାମେ ଛୁଟିଛେ ଗୋଲାବଜଲେର ଫୋଯାରା, ଉଠିଛେ ବାଜୁବନ୍ଧ-କାଁକନେର

ବନ୍ଦାନି। ଆଜ ସ୍ଥିର ଦାଁଡିଯେ ଶାହିବାଗ, ଭୁଲେ-ଯାଓୟା ଗଲ୍ପେର ମତୋ; ତାର ଚାର ଦିକେ କୋଥାଓ ନେଇ ସେଇ ରଙ୍ଗ, ନେଇ ସେଇ-ସବ ଧନି-ଶୁକନୋ ଦିନ, ରସ-ଫୁରିଯେ ଯାଓୟା ରାତ୍ରି।

ପୁରନୋ ଇତିହାସ ଛିଲ ତାର ହାଡ଼ଗୁଲୋ ବେର କରେ; ତାର ମାଥାଟା ଖୁଲିଟା ଆଛେ, ମୁକୁଟ ନେଇ। ତାର ଉପରେ ଖୋଲସ ମୁଖୋସ ପରିଯେ ଏକଟା ପୁରୋପୁରି ମୂର୍ତ୍ତି ମନେର ଜାଦୁଘରେ ସାଜିଯେ ତୁଳତେ ପେରେଛି ତା ବଲଲେ ବେଶି ବଲା ହବେ। ଚାଲଚିତ୍ତିର ଖାଡ଼ା କରେ ଏକଟା ଖସଡ଼ା ମନେର ସାମନେ ଦାଁଡ଼ କରିଯେଛିଲୁମ, ସେଟା ଆମାର ଖେଯାଲେରଇ ଖେଲନା। କିଛୁ ମନେ ଥାକେ, ଅନେକଥାନି ଭୁଲେ ଯାଇ ବ'ଳେ ଏହିରକମ ଜୋଡ଼ାତାଡ଼ା ଦେଓୟା ସହଜ ହୁଏ। ଆଶି ବହର ପରେ ଏସେ ନିଜେରଇ ସେ-ଏକଥାନା ରୂପ ସାମନେ ଆଜ ଦେଖା ଦିଯେଛେ ଆସଲେର ସଙ୍ଗେ ତାର ସବଟା ଲାଇନେ ଲାଇନେ ମେଲେ ନା, ଅନେକଥାନି ସେ ମନଗଡ଼ା।

ଏଥାନେ କିଛୁଦିନ ଥାକାର ପର ମେଜଦାଦା ମନେ କରଲେନ, ବିଦେଶକେ ଯାରା ଦେଶେର ରମ୍ଭ ଦିତେ ପାରେ ସେହିରକମ ମେଯେଦେର ସଙ୍ଗେ ଆମାକେ ମିଲିଯେ ଦିତେ ପାରଲେ ହୟତେ ଘରଛାଡ଼ା ମନ ଆରାମ ପାବେ। ଇଂରେଜି ଭାଷା ଶେଖବାରେ ସେଇ ହବେ ସହଜ ଉପାୟ। ତାଇ କିଛୁଦିନେର ଜନ୍ୟ ବୋସାଇଯେର କୋନୋ ଗୃହନ୍ତିରେ ଆମି ବାସା ନିଯେଛିଲୁମ। ସେଇ ବାଡ଼ିର କୋନୋ-ଏକଟି ଏଖନକାର କାଲେର ପଡ଼ାଶୁନୋଓୟାଲା ମେଯେ ଝକାକେ କରେ ମେଜେ ଏନେଛିଲେନ ତାଁର ଶିକ୍ଷା ବିଲେତ ଥେକେ। ଆମାର ବିଦ୍ୟେ ସାମାନ୍ୟଟି, ଆମାକେ ହେଲା କରଲେ ଦୋଷ ଦେଓୟା ଯେତେ ପାରତ ନା। ତା କରେନ ନି। ପୁଁଥିଗତ ବିଦ୍ୟା ଫଳାବାର ମତୋ ପୁଁଜି ଛିଲ ନା, ତାଇ ସୁବିଧେ ପେଲେଇ ଜାନିଯେ ଦିତୁମ ସେ କବିତା ଲେଖବାର ହାତ ଆମାର ଆଛେ। ଆଦର ଆଦାୟ କରବାର ଏହି ଛିଲ ଆମାର ସବଚେଯେ ବଡ଼ୋ ମୂଳଧନ। ଯାଁର କାହେ ନିଜେର ଏହି କବିଆନାର ଜାନାନ ଦିଯେଛିଲେମ, ତିନି ସେଟାକେ ମେପେଜୁଖେ ନେନ ନି, ମେନେ ନିଯେଛିଲେନ। କବିର କାହୁ ଥେକେ ଏକଟା ଡାକନାମ ଚାଇଲେନ, ଦିଲେମ ଜୁଗିଯେ-ସେଟା ଭାଲୋ ଲାଗଲ ତାଁର କାନେ। ଇଚ୍ଛେ କରେଛିଲେମ ସେଇ ନାମଟି ଆମାର କବିତାର ଛନ୍ଦେ ଜଡ଼ିଯେ ଦିତେ। ବେଁଧେ ଦିଲୁମ ସେଟାକେ କାବ୍ୟେର ଗାଁଥୁନିତେ; ଶୁଣିଲେନ ସେଟା ଭୋରବେଲାକାର ବୈରବୀ ସୁରେ; ବଲଲେନ, “କବି, ତୋମାର ଗାନ ଶୁଣିଲେ ଆମି ବୋଧ ହୁଏ ଆମାର ମରଣଦିନେର ଥେକେଓ ପ୍ରାଣ ପେଯେ ଜେଗେ ଉଠିତେ ପାରି।” ଏର ଥେକେ ବୋକା ଯାବେ, ମେଯେରା ଯାକେ ଆଦର ଜାନାତେ ଚାଯ ତାର କଥା ଏକଟୁ ମଧୁ ମିଶିଯେ ବାଡ଼ିଯେଇ ବଲେ, ସେଟା ଖୁଶି ଛାଡ଼ିଯେ ଦେବାର ଜନ୍ୟେଇ।

ମନେ ପଡ଼ିଛେ ତାଁର ମୁଖେଇ ପ୍ରଥମ ଶୁଣେଛିଲୁମ ଆମାର ଚେହାରାର ତାରିଫ । ସେଇ ବାହବାୟ ଅନେକ ସମୟ ଗୁଣପନା ଥାକିବାକିମୁକ୍ତ ଥାକିବାକିମୁକ୍ତ । ଯେମନ ଏକବାର ଆମାକେ ବିଶେଷ କ'ରେ ବଲେଛିଲେନ, “ଏକଟା କଥା ଆମାର ରାଖିବେଇ ହବେ, ତୁମି କୋନୋ ଦିନ ଦାଢ଼ି ରେଖୋ ନା, ତୋମାର ମୁଖେର ସୀମାନା ଯେନ କିଛୁବେଇ ଢାକା ନା ପଡ଼େ ।” ତାଁର ଏଇ କଥା ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଖା ହୁଯିବା ନି, ସେ କଥା ସକଳେଇ ଜାନା ଆଛେ । ଆମାର ମୁଖେ ଅବଧ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ ପାବାର ପୂର୍ବେଇ ତାଁର ମୃତ୍ୟୁ ହେଁଲିଛି ।

ଆମାଦେର ଐ ବଟଗାଛଟାତେ କୋନୋ କୋନୋ ବଛରେ ହୃଦୀ ବିଦେଶୀ ପାଖି ଏସେ ବାସା ବାଁଧେ । ତାଦେର ଡାନାର ନାଚ ଚିନେ ନିତେ ନିତେଇ ଦେଖି ତାରା ଚଲେ ଗେଛେ । ତାରା ଅଜାନା ସୁର ନିଯେ ଆସେ ଦୂରେର ବନ ଥେକେ । ତେମନି ଜୀବନଯାତ୍ରାର ମାଝେ ମାଝେ ଜଗତେର ଅଚେନା ମହଲ ଥେକେ ଆସେ ଆପନ-ମାନୁଷେର ଦୂତୀ, ହଦ୍ୟେର ଦଖଲେର ସୀମାନା ବଡ଼େ କରେ ଦିଯେ ଯାଯା । ନା ଡାକତେଇ ଆସେ, ଶେଷକାଳେ ଏକଦିନ ଡେକେ ଆର ପାଓୟା ଯାଯା ନା । ଚଲେ ଯେତେ ଯେତେ ବେଁଚେ-ଥାକାର ଚାଦରଟାର ଉପରେ ଫୁଲକଟା କାଜେର ପାଡ଼ ବସିଯେ ଦେଯ, ବରାବରେର ମତୋ ଦିନରାତ୍ରିର ଦାମ ଦିଯେ ଯାଯା ବାଢ଼ିଯେ ।

18

ଯେ ମୂର୍ତ୍ତିକାର ଆମାକେ ବାନିଯେ ତୁଲେଛେନ ତାଁର ହାତେର ପ୍ରଥମ କାଜ ବାଂଲାଦେଶେର ମାଟି ଦିଯେ ତୈରି । ଏକଟା ଚେହାରାର ପ୍ରଥମ ଆଦଳ ଦେଖା ଦିଲ-ସେଟାକେଇ ବଲି ଛେଲେବେଳା, ସେଟାତେ ମିଶୋଲ ବେଶି ନେଇ । ତାର ମାଲମସଲା ନିଜେର ମଧ୍ୟେଇ ଜମା ଛିଲ, ଆର କିଛୁ କିଛୁ ଛିଲ ଘରେର ହାଓୟା ଆର ଘରେର ଲୋକେର ହାତେ । ଅନେକ ସମୟେ ଏଇଖାନେଇ ଗଡ଼ନେର କାଜ ଥେମେ ଯାଯା । ଏର ଉପରେ ଲେଖାପଡ଼ା-ଶିକ୍ଷାର କାରଖାନାଘରେ ଯାଦେର ବିଶେଷ ରକମ ଗଡ଼ନ-ପିଟନ ଘଟେ ତାରା ବାଜାରେ ବିଶେଷ ମାର୍କାର ଦାମ ପାଯା ।

ଆମି ଦୈବକ୍ରମେ ଐ କାରଖାନାଘରେ ପ୍ରାଯ ସମ୍ଭଟାଇ ଏଡିଯେ ଗିଯେଛିଲୁମ । ମାଞ୍ଚାର ପଣ୍ଡିତ ଯାଁଦେର ବିଶେଷ କରେ ରାଖା ହେଁଲି ତାଁରା ଆମାକେ ତରିଯେ ଦେବାର କାଜେ ହାଲ ଛେଡ଼େ ଦିଯେଛିଲେନ । ଜ୍ଞାନଚନ୍ଦ୍ର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ ମଶାୟ ଛିଲେନ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ବେଦାନ୍ତବାଗୀଶ ମଶାୟେର ପୁତ୍ର, ବି. ଏ. ପାଶ-କରା । ତିନି ବୁଝେ ନିଯେଛିଲେନ, ଲେଖାପଡ଼ା-ଶେଖାର ବାଁଧା ରାନ୍ତାଯ ଏ ଛେଲେକେ ଚାଲାନୋ ଯାବେ ନା । ମୁଶକିଲ ଏହି ଯେ, ପାଶ-କରା ଭଦ୍ରଲୋକେର ଛାଁଚେ ଛେଲେଦେର ଢାଳାଇ କରିବେଇ ହବେ, ଏ କଥାଟା ତଥନକାର ଦିନେର ମୁରକ୍କିରା ତେମନ ଜୋରେର ସଙ୍ଗେ ଭାବେନ ନି । ସେକାଳେ କଲେଜି ବିଦ୍ୟାର ଏକହି ବେଡ଼ାଜାଲେ ଧନୀ ଅଧନୀ ସକଳକେଇ ଟେନେ ଆନବାର ତାଗିଦ ଛିଲ ନା । ଆମାଦେର ବଂଶେ ତଥନ ଧନ ଛିଲ ନା କିନ୍ତୁ

45

ନାମ ଛିଲ, ତାଇ ରୀତିଟା ଟିକେ ଗିଯେଛିଲ। ଲେଖାପଡ଼ାର ଗରଜଟା ଛିଲ ଟିଲେ। ଛାଏବୃତ୍ତିର ନୀଚେର କ୍ଲାସ ଥେକେ ଏକ ସମଯେ ଆମାଦେର ଚାଲାନ କରା ହେଁଛିଲ ଡିକ୍ରୂଜ ସାହେବେର ବେଙ୍ଗଲ ଏକାଡେମିତେ। ଆର-କିଛୁ ନା ହୋକ, ଉତ୍ସତା ରକ୍ଷାର ମତୋ ଇଂରେଜି ବଚନ ସଡ଼ଗଡ଼ ହବେ, ଅଭିଭାବକଦେର ଏହି ଛିଲ ଆଶା। ଲ୍ୟାଟିନ ଶେଖାର କ୍ଲାସେ ଆମି ଛିଲୁମ ବୋବା ଆର କାଳା, ସକଳରକମ ଏକ୍‌ସେର ସାଇଜେର ଖାତାଇ ଥାକତ ବିଧବାର ଥାନ କାପଡ଼େର ମତୋ ଆଗାଗୋଡ଼ାଇ ସାଦା। ଆମାର ପଡ଼ା ନା କରବାର ଅନ୍ତ୍ର ଜେଦ ଦେଖେ କ୍ଲାସେର ମାସ୍ଟାର ଡିକ୍ରୂଜ ସାହେବେର କାହେ ନାଲିଶ କରେଛିଲେନ। ଡିକ୍ରୂଜ ବୁଝିଯେ ଦିଯେଛିଲେନ, ପଡ଼ାଶୋନା କରବାର ଜନ୍ୟେ ଆମରା ଜନ୍ମାଇ ନି, ମାସେ ମାସେ ମାଇନେ ଚୁକିଯେ ଦେବାର ଜନ୍ୟେଇ ପୃଥିବୀତେ ଆମାଦେର ଆସା। ଜ୍ଞାନବାବୁ କତକଟା ସେଇରକମଇ ଠିକ କରେଛିଲେନ। କିନ୍ତୁ ଏହି ମଧ୍ୟେ ତିନି ଏକଟା ପଥ କେଟେଛିଲେନ। ଆମାକେ ଆଗାଗୋଡ଼ା ମୁଖସ୍ଥ କରିଯେ ଦିଲେନ କୁମାରସନ୍ତବ। ଘରେ ବନ୍ଧ ରେଖେ ଆମାକେ ଦିଯେ ମ୍ୟାକବେଥ ତର୍ଜମା କରିଯେ ନିଲେନ। ଏ ଦିକେ ରାମସର୍ବସ୍ଵ ପଣ୍ଡିତମଶାୟ ପଡ଼ିଯେ ଦିଲେନ ଶକୁନ୍ତଳା। କ୍ଲାସେର ପଡ଼ାର ବାଇରେ ଆମାକେ ଦିଯେଛିଲେନ ଛେଡ଼େ, କିଛୁ ଫଳ ପେଯେଛିଲେନ। ଆମାର ଛେଲେବୟାସେର ମନ ଗଡ଼ବାର ଏହି ଛିଲ ମାଲମ୍ବଲା, ଆର ଛିଲ ବାଂଳା ବହି ଯା-ତା, ତାର ବାଚ୍ବିଚାର ଛିଲ ନା।

ଉଠିଲୁମ ବିଲେତେ ଗିଯେ, ଜୀବନଗଠନେ ଆରନ୍ତ ହଲ ବିଦିଶି କାରିଗରି-କେମିସ୍ଟ୍ରିତେ ଯାକେ ବଲେ ଯୌଗିକ ବନ୍ଧୁର ଶୃଷ୍ଟି। ଏର ମଧ୍ୟେ ଭାଗ୍ୟେର ଖେଳା ଏହି ଦେଖତେ ପାଇ ଯେ, ଗେଲୁମ ରୀତିମତୋ ନିଯମେ କିଛୁ ବିଦ୍ୟା ଶିଖେ ନିତେ; କିଛୁ କିଛୁ ଚେଷ୍ଟା ହତେ ଲାଗଲ, କିନ୍ତୁ ହେଁ ଉଠିଲ ନା। ମେଜବୋଠାନ ଛିଲେନ, ଛିଲ ତାଁର ଛେଲେମେଯେ, ଜଡ଼ିଯେ ରଇଲୁମ ଆପନ ଘରେର ଜୀବନେ। ଇଞ୍ଚିଲମହଲେର ଆଶେପାଶେ ଘୁରେଛି; ବାଢ଼ିତେ ମାସ୍ଟାର ପଡ଼ିଯେଛେନ, ଦିଯେଛି ଫାଁକି। ଯେତୁକୁ ଆଦାୟ କରେଛି ସେଟା ମାନୁଷେର କାଛକାଛି ଥାକାର ପାଓନା। ନାନା ଦିକ ଥେକେ ବିଲେତେର ଆବହାଓୟାର କାଜ ଚଲତେ ଲାଗଲ ମନେର ଉପର।

ପାଲିତ ସାହେବ ଆମାକେ ଛାଡ଼ିଯେ ନିଲେନ ଘରେର ବାଁଧନ ଥେକେ। ଏକଟି ଡାକ୍ତରେର ବାଢ଼ିତେ ବାସା ନିଲୁମ। ତାଁରା ଆମାକେ ଭୁଲିଯେ ଦିଲେନ ଯେ, ବିଦେଶେ ଏସେଛି। ମିସେସ କ୍ଷଟ ଆମାକେ ଯେ ମେହେ କରତେନ ସେ ଏକେବାରେ ଖାଁଟି। ଆମାର ଜନ୍ୟେ ସକଳ ସମୟେଇ ମାୟେର ମତୋ ଭାବନା ଛିଲ ତାଁର ମନେ। ଆମି ତଥନ ଲଣ୍ଠନ ଯୁନିଭର୍ସିଟିତେ ଭରତି ହେଁଛି, ଇଂରେଜି ସାହିତ୍ୟ ପଡ଼ାଚେନ ହେନରି ମରଲା। ସେ ତୋ ପଡ଼ାର ବହି ଥେକେ ଚାଲାନ ଦେଓୟା ଶୁକନୋ ମାଲ ନୟ। ସାହିତ୍ୟ ତାଁର ମନେ, ତାଁର ଗଲାର ସୁରେ ପ୍ରାଣ ପେଯେ ଉଠିତ-ଆମାଦେର ସେଇ ମରମେ ପୋଛୁତ ସେଥାନେ ପ୍ରାଣ ଚାଯ ଆପନଖୋରାକ, ମାଝାଥାନେ ରସେର କିଛୁଇ ଲୋକସାନ ହତ ନା। ବାଢ଼ିତେ ଏସେ କ୍ଲାଯାରେଣ୍ଟ ପ୍ରେସେର ବହିଗୁଲି ଥେକେ ପଡ଼ବାର ବିଷୟ ଉଲଟେ-

ପାଲଟେ ବୁଝେ ନିତୁମ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜେର ମାଟ୍ଟାରି କରାର କାଜଟା ନିଜେଇ ନିଯେହିଲୁମ । ନାହକ ଥେକେ ଥେକେ ମିସେସ କ୍ଷଟ ମନେ କରତେନ, ଆମାର ମୁଖ ଶୁକିଯେ ଯାଚେ । ବ୍ୟନ୍ତ ହେଁ ଉଠିଲେନ । ତିନି ଜାନତେନ ନା, ଛେଲେବେଳା ଥେକେ ଆମାର ଶରୀରେ ବ୍ୟାମୋ ହବାର ଗେଟ ବନ୍ଧ । ପ୍ରତିଦିନ ଡୋରବେଳାଯ ବରଫ-ଗଲା ଜଲେ ସ୍ନାନ କରେଛି । ତଥନକାର ଡାକ୍ତାରି ମତେ ଏରକମ ଅନିୟମେ ବେଁଚେ ଥାକାଟା ଯେନ ଶାନ୍ତି ଡିଙ୍ଗିଯେ ଚଲା ।

ଆମି ଯୁନିଭର୍ସିଟିତେ ପଡ଼ିଲେ ପେରେହିଲୁମ ତିନ ମାସ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଆମାର ବିଦେଶେର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରାୟ ସମଞ୍ଜଟାଇ ମାନୁଷେର ଛୋ଩୍ଯା ଲେଗେ । ଆମାଦେର କାରିଗର ସୁଯୋଗ ପେଲେଇ ତାଁର ରଚନାଯ ମିଲିଯେ ଦେନ ନୂତନ ନୂତନ ମାଲମସଲା । ତିନ ମାସେ ଇଂରେଜେର ହଦ୍ୟେର କାହାକାହି ଥେକେ ସେଇ ମିଶୋଲାଟି ଘଟେଛିଲା । ଆମାର ଉପରେ ଭାର ପଡ଼େଛିଲ ରୋଜ ସନ୍ଧେବେଳାଯ ରାତ ଏଗାରୋଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଲା କ'ରେ କାବ୍ୟନାଟକ ଇତିହାସ ପଡ଼େ ଶୋନାନୋ । ଏ ଅଳ୍ପ ସମୟେର ମଧ୍ୟେ ଅନେକ ପଡ଼ା ହେଁ ଗେଛେ । ସେଇ ପଡ଼ା କ୍ଲାସେର ପଡ଼ା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନୁଷେର ମନେର ମିଳନ । ବିଲେତେ ଗେଲେମ, ବାରିଷ୍ଟର ହଇ ନା । ଜୀବନେର ଗୋଡ଼ାକାର କାଠାମୋଟାକେ ନାଡ଼ା ଦେବାର ମତୋ ଧାକା ପାଇ ନା, ନିଜେର ମଧ୍ୟେ ନିଯେହି ପୂର୍ବ-ପଶ୍ଚିମେର ହାତ ମେଲାନୋ-ଆମାର ନାମଟାର ମାନେ ପେଯେଛି ପ୍ରାଗେର ମଧ୍ୟେ ।

--

ବାଲକ

ବୟସ ତଥନ ଛିଲ କାଁଚା, ହାଲକା ଦେହଖାନା
 ଛିଲ ପାଖିର ମତୋ, ଶୁଦ୍ଧ ଛିଲ ନା ତାର ଡାନା।
 ଉଡ଼ିପାଶେର ଛାଦେର ଥେକେ ପାଯରାଙ୍ଗଲୋର ଝାଁକ,
 ବାରାନ୍ଦାଟାର ରେଲିଙ୍ଗ- ‘ପରେ ଡାକତ ଏସେ କାକ।
 ଫେରିଓୟାଲା ହେଁକେ ଯେତ ଗଲିର ଓ ପାର ଥେକେ
 ତପସିମାଛେର ଝୁଡ଼ିଖାନା ଗାମଛା ଦିଯେ ଢକେ।
 ବେହାଲାଟା ହେଲିଯେ କାଁଧେ ଛାଦେର ‘ପରେ ଦାଦା,
 ସନ୍ଧ୍ୟାତାରାର ସୁରେ ଯେନ ସୁର ହତ ତାଁର ସାଧା।
 ଜୁଟେଛି ବୌଦିଦିର କାଛେ ଇଂରେଜି ପାଠ ଛେଡ଼େ,
 ମୁଖଖାନିତେ-ଘେରଦେଓୟା ତାଁର ଶାଡ଼ିଟି ଲାଲପେଡ଼େ।
 ଚୁରି କ’ରେ ଚାବିର ଗୋଛା ଲୁକିଯେ ଫୁଲେର ଟବେ
 ମେହେର ରାଗେ ରାଗିଯେ ଦିତେମ ନାନାନ ଉପଦ୍ରବେ।
 କିଶୋରୀ ଚାଟୁଜ୍ୟ ହଠାତ ଜୁଟି ସନ୍ଧ୍ୟା ହଲେ,
 ବାଁ ହାତେ ତାର ଥେଲୋ ଛୁକୋ, ଚାଦର କାଁଧେ ଝୋଲେ।
 ଦ୍ରଂତଲୟେ ଆଉଡ଼େ ଯେତ ଲବକୁଶେର ଛଡ଼ା,
 ଥାକତ ଆମାର ଖାତା ଲେଖା, ପ’ଡ଼େ ଥାକତ ପଡ଼ା;
 ମନେ ମନେ ଇଚ୍ଛେ ହତ ଯଦିଇ କୋନୋ ଛଲେ
 ଭରତି ହୋଯା ସହଜ ହତ ଏଇ ପାଁଚାଲିର ଦଲେ,
 ଭାବନା ମାଥାଯ ଚାପତ ନାକୋ କ୍ଳାସେ ଓଠାର ଦାୟେ,
 ଗାନ ଶୁଣିଯେ ଚଲେ ଯେତୁମ ନତୁନ ନତୁନ ଗାଁଯେ।

କୁଲେର ଛୁଟି ହୟେ ଗୋଲେ ବାଡ଼ିର କାଛେ ଏସେ
 ହଠାତ ଦେଖି, ମେଘ ନେମେଛେ ଛାଦେର କାଛେ ସେଁଷେ।
 ଆକାଶ ଭେଙେ ବୃଷ୍ଟି ନାମେ, ରାସ୍ତା ଭାସେ ଜଲେ,

ଏଇବାବତେର ଶୁଣ୍ଡ ଦେଖା ଦେଯ ଜଳ-ଢାଳା ସବ ନଲେ।
 ଅନ୍ଧକାରେ ଶୋନା ସେତ ରିମ୍ବିମିନି ଧାରା,
 ରାଜପୁତ୍ର ତେପାନ୍ତରେ କୋଥା ସେ ପଥହାରା।
 ମ୍ୟାପେ ଯେ-ସବ ପାହାଡ଼ ଜାନି, ଜାନି ଯେ-ସବ ଗାଙ୍ଗ
 କୁରେନ୍ଦ୍ରନ ଆର ମିସିସିପି, ଇଯାଂସିକିଆଙ୍ଗ-
 ଜାନାର ସଙ୍ଗେ ଆଧେକ-ଜାନା, ଦୂରେର ଥେକେ ଶୋନା,
 ନାନା ରଙ୍ଗେର ନାନା ସୁତୋଯ ସବ ଦିଯେ ଜାଲ-ବୋନା,
 ନାନାରକମ ଧବନିର ସଙ୍ଗେ ନାନାନ ଚଲାଫେରା
 ସବ ଦିଯେ ଏକ ହାଲକା ଜଗଃ ମନ ଦିଯେ ମୋର ଘେରା-
 ଭାବନାଙ୍ଗଲୋ ତାରି ମଧ୍ୟେ ଫିରତ ଥାକି ଥାକି
 ବାନେର ଜଳେ ଶ୍ୟାଓଲା ଯେମନ, ମେଘେର ତଳେ ପାଖି।

ଶାନ୍ତିନିକେତନ, ଆଷାଢ଼, ୧୩୪୪